ЗМІСТ:

ОРЕСТ ЛЕВИЦЬКИЙ: Превелебний сват (історичне оповіданнє) 401

В. О'КОННОР ВІЛІНСЬКА: Візіт (ескіз) 427

М. ЧЕРНЯВСЬКИЙ: Поезії —
Невольник 430
Іванко 430
Царевич 433

МИХ. ГРУШЕВСЬКИЙ: На українські теми. Батьки і діти 434

О. ОЛЕСЬ: Коли лунає сміх і пісня 441

НАТ. РОМАНОВИЧ: Мандрівниця (повість, далї) 442

ПРОХОР ВОРОНИН: Будьмо кращі (оповіданнє) 485

В. ДОРОШЕНКО: Науковий рух в 1912 роцї (кінець) 505

С. ТОБІЛЕВИЧ: Життє Івана Тобілевича (Карпенка-Карого), далї 529

М. ЄВШАН: Літературні замітки 536

ДЖ. ЛЬОНДОН: Син Вовка (перекл. Нат. Романович) 544

IGNOTUS: З австрійської України — Кілька підрахунків 557

С. ЧЕРКАСЕНКО: З українського життя 564

М. ДАНЬКО: На близькім і далекім Сходї 571

Бібліографія 583

Від редакції 589

Зміст LXI тому 590

Зміст IV-ої к. ЛНВ.

Оголошення.

1913.

РІЧНИК XV. ТОМ LXI.

КНИЖКА III. ЗА МАРТ.

ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ ВІСТНИК

КИЇВ.

Друкарня І-ої Київської Трьохсвятительської 9.

Digitized by Google

Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Generated on 2015-08-07 16:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

КНИГАРНЯ Наук. Тов. ім. Шевченка

у Львові Ринок ч. 10,

має на складі всі українські виданя, висилає всякі книжки на всіх мовах скоро і точно.

НОВИНА.

ІЛЮСТРОВАНИЙ КАТАЛЬОҐ

видань Видавничої Спілки. 1913, висилає на бажанє за присланєм марки на 15 сот. (5 сот. на порто і 10 сот. на „Рідну Школу).

книгарня Наукового Товариства ім. Шевчечка у Львові.

КУЛЬТУРНО-НАЦІОНАЛЬНИЙ РУХ НА УКРАЇНЇ

XVI—XVII вв.

Проф. Мих. Грушевського

Популярно написана, богато ілюстрована книжка. В звичайній обгортці ціна 3·50 К, в кращій 5·50 К.

Склад в Книгарні Наук. Тов. ім. Шевченка.

НОВИНА.

МИХАЙЛО КОЦЮБИНСЬКИЙ.

ТІНИ ДАЛЕКИХ ПРЕДКІВ.

ОПОВІДАННЯ.

видання Українсько-руської Видавничої Спілки.

(ЗМІСТ: Тіни забутих предків. Сон. Лист. Подарунок на іменини. Хвала житю. Коні не винні. Що записано в книгу житя).

Ціна 1 К. 80 сот.

Склад в книгарні Наукового Тов. ім. Шевченка.

НОВИНА.

ВОЛОДИМИР ГНАТЮК: НАРОДНІ КАЗКИ.

Випуск I. ст. X+168, ілюстрації артиста-маляра Кобринського. Ціна К 1·50, в оправі 2 К. Видане Українсько-руської Видавничої Спілки.

Продаєть ся в Книгарні Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові. Ринок ч. 10.

НОВИНА.

АЛЬФОНС ДОДЕ.

Пригоди Тартарена з Тараскону

славна гумореска, в перекладі **В. Щербаківського,** з оригінальною обгортою роботи артиста Михайла Бойчука (видання Товариства прихильників української літератури, науки і штуки).

ціна 1 К. 40 сот.

Склад в Книгарні Наук. Тов. ім. Шевченка.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ОРЕСТ ЛЕВИЦЬКИЙ

Превелебний сват.

Історичне оповіданнє з волинського життя XVII ст. [1]).

I.

Недалеко від Луцька, над річкою Полонкою, серед ярів та пагорків, лежить убоге село Несвіч. Оточене з усїх боків лїсами, воно соромливо ховаєть ся в долинї, немов почуває, що його теперішнїй убогий стан нї трохи не відповідає його славній минувшинї. Хто б пак подумав, що се злиденне село було колись родинним гнїздом відомих в лїтописях волинських князїв Несвіцьких, правдивих нащадків одного з стародавних удїльних князївських родів! В XV ст. князї Несвіцькі о стільки розбагатїли, і рід їх так розріс ся, що з його виділилось чотирі окремі князївські родини: Збаражські, Вишневецькі, Порицькі й Воронецькі. Тодї з Несвіцькими сталось те, що часто трапляєть ся з рослинами: молоді парости з часом все росли та дужчали, а старий стовбур вянув та сох, і під кінець XV ст. Несвіцькі до останку виродились в дрібну шляхту і збулись князївського титула. Не змоглись вони навіть вдержати в своїх руках стародавнє родинне своє гнїздо: Несвіч переходив з рук в руки і в половинї XVII ст. належав до маєтностей Брацлавського каштеляна Ґабріеля Стемпковського—людини чужої для краю, одного з тих лядських приходнїв, яких безлїч сунулось тодї на Україну і які так швидко вміли багатїти на нашій землї. І пан Стемпковський за недовгий час володїння Несвічем встиг перетворити глухе село в пишну резїденцію польського маґната. Тут був міцний замок, та не абиякий земляний замочок, які будували старосвіцькі волинські пани, а справжня фортеця, з постійною мілїцією з найманих драґунів та гайдуків, під командою нїмця-копитана; тут був „вспанялий“ панський палац, в якому трохи не щодня відбувались бучні бенкети. Взагалї тут провадилось веселе, свавільне, сите та пяне життє, яке так вабило місцеву дрібну шляхту, що недавно тільки стала кидати, разом з батьківською вірою, і всю рідну старосвіщину та перейма-

[1]) Зміст і подробиці сього оповідання узяті з актів Київського Центр. Архиву (№ 2490, лл. 222, 291, 436; № 2492, л. 104 і инші). Деякі з сих актів текстуально видані мною в 3-му т. VIII ч. „Архива Югозап. Россіи“, № CXLVIII. Крім того користував ся я студією А. Пршездѣцкого „Nieświcz. Omelanik“ в 1 № „Atheneum“ 1844 р. В першій редакції се оповіданнє на російській мові було надруковане в „К. Старинї“ 1891 р.; тепер воно значно перероблене. Автор.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:45 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ти польські звичаї, як щось ніби-то більш культурне й шляхетне. І ласкавий господар радо вітав у себе шляхту трохи не з цілого воєводства і не задля того тільки, що сього вимагала польська ґречність і гостинність, — ні, він мав з сього свою вигоду: адже-ж голос найдрібнійшого шляхтича важив на сеймі чи на сеймику рівно стільки-ж, як і голос найбільшого маґната, а через те виходило так, що хто вів за собою слухняну шляхту, той міг вертіти, як хотів, справами не одного свого повіту, але й цілого воєводства. Там, у Несвічу, в своєму роскішному палаці, серед бучного бенькету, пан каштелян гуртував свою сеймову партію і напучував її, як треба поводитись в тій чи иншій громадській або й його особистій справі; там відбувались таємні наради й конспірації проти його недругів; там же, як коли, замислялись й обмірковувались лихі, кріваві учинки.

Ось і в той день, з якого ми починаємо наше оповіданнє (6 лютого, 1648 р.), в Несвічу було повно гостей. Пан каштелян справляв пишний похорон своїй матері, з якого поводу зібралась сюди велика сила значної, а особливо дрібної шляхти з цілого воєводства Волинського. Мав замір прибути й сам воєвода, князь Адам Сангушко-Коширський, але його затримав в Локачах несподіваний напад подаґри. Зате прибув з Луцька його небіж, яснепревелебний ксьондз-біскуп Микола Красицький, суффраґан Луцький, який сукупно з кількома канонниками й правив похоронну відправу в Несвічському костьолї, збудованому вже новим дідичом.

Скінчив ся сумний обряд, поховали помершу, і шляхта юрбою рушила на поминальний обід.

В просторній їдальні на почесному містці засїдає ксьондз-біскуп, чоловік середнього віку, високого зросту й помірної ситости. Горбатий ніс, щільно зтулені губи, густі зрощені брови, раз-у-раз виблискуючі стальовим блиском чорні очі — свідчать про залїзну волю сього чоловіка, або, краще сказати, про незломну, запеклу упертість, і разом з тим справляють якесь неприємне, відпихуюче враженнє, тим більше, що у біскупа був різкий, скрипливий голос і занадто меткі та рвачкі рухи, так мало відповідні його станови. За тим же столом містились канонники й більш почесні гості: вельможний пан Генрих Кашовський, каштелян Венденський, князь Владислав-Домінік Заславський, староста Луцький, князь Григорій Святополк-Четвертинський, підкоморій Луцький, пан Андрій Лїневський, суддя земський Луцький, пан Филон Єловицький, войський Володимерський, Юрій Гораїн, писар земський Володимерський, і инші primores. Дрібнїйша шляхта трапезувала в инших покоях. Сам господар не сїдав до столу і щораз обходив гостей.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:41 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Серед застільної балачки пан Ліневський висловив здивуваннє, що між присутними немає нікого з панства Станішевських, шляхтичів досить заможних і близьких сусідів пана каштеляна. При одній згадці про сих панів в очах біскупа блиснули вогники, і він так поривчато відкинув ся на спинку крісла, що дубова мебіль трохи заскрипіла.

— Я знаю, — гнївно загомонів він, — чом тут немає їх мостів Станішевських. Нечисте сумлїннє перешкоджає їм бути там, де вони можуть зустрітись зо мною.

Всї присутні добре відали, на що натякав ксьондз-біскуп. Колись-то він товаришував з небіжчиком Яном Станішевським, ключником Луцьким і секретарем королївським, який вмираючи назначив його, сукупно з Литовським канцлером Альбрехтом-Станїславом Радзивилом, опікуном над своєю недорослою донькою, обминувши натуральних опікунів, двох рідних братів, тодї ще молодих людей. Біскуп віддав сироту до кляштору Луцьких бригіток на вихованнє, а сам став господарювати в її спадкових маєтностях. Так минуло років пять-шість. Аж ось брати Станішевські дійшли своїх літ і поженились: Петро взяв Гальшку Гулевичівну [1]), а Войтех панну Підгороденську. Вони легко вернули своє безперечнє право опікунства над небіжкою-братаницею, і Петро, як старший, взяв її до себе з кляштору і відобрав з рук біскупа її маєтности. Той, звичайно, ярив ся, галасував, але не зміг нічого вдіяти, бо право було не на його руч. А Ганнуся (так звали сирітку) мов на світ народила ся, вирвавшись з кляштору під ласкаву стріху близьких родичів. Дядько з дядиною милували її як рідну дитину, і Ганнуся почувала себе дуже щасливою. Вона вже виросла з дитинного віку, стала дївчиною, і до неї вже залицяли ся молоді паничі. Тепер було в неї аж два женихи: пан Костянтин Гулевич, далекий родич її дядини, і молодий Ліневський, син земського судді. Ходила чутка, що останнїй даремно топчить стежку, бо панна й її опікуни далеко прихильнїйші до молодого Гулевича, який, мабуть, ще сих мясниць, до посту, поведе Ганнусю до шлюбу. Се страшенно обурювало Ліневських, і не стільки самого жениха, як старого суддю. Упертий та гонористий дїдуган нї за що не хотів погодитись з тим, що над його сином бере перевагу якийсь дрібний шляхтич, та ще й схизматик. Він сам вибрав панну Станішевську, як пристойну пару для свого сина, добре обрахував, який то пожиток буде, як прилучити її спадкові маєтности до його власних

[1]) Родичку однойменної з нею Гулевичівни, відомої добродїйки Київського Братства.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:45 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

(а вони, як на те, були ще й сумежні), і загодя був певний, що Станїшевські вважатимуть за особливу честь поріднити ся з ним,— аж воно не те! Чи вже-ж він попустить, щоб його мрії й заміри розвіялись вітром? Нї, він наважив ся таки добутись свого, не тим, так иншим робом, — і ввійшов в порозуміннє з біскупом. Як справжнїй юриста, Лїневський, певна річ, добре розумів, що опікунське право Красицького не варт і шеляга: Литовський Статут рішучо усував від опеки осіб духовних, особливо-ж таких, що не мали власних маєтків в тім повітї, де пробували опікаємі [1]); але він не на те й важив, а більш усього уповав на відважну, рішучу, сквапну вдачу біскупа, бо добре відав з власного досвіду, що відвага й рішучість часом переважують найбезперечнїйше право і що закон часто й густо пасує перед прінціпом beati possidentes. Про се Лїневський таємно порадив ся з своїм родичем Стемпковським; той цілком похвалив його заміри і охоче брав ся допомогти йому в сїй справі. Сьогодняшня зустріч з біскупом давала їм добру нагоду нарештї спонукати його превелебність до чогось більше реального, нїж одні обіцянки, і змовитись про те, що й як дальше чинити. Задля сього власне Лїневський і завів мову про Станїшевських, і треба було бачити, яким лукавством зоріли його очі в міру того, як розпаляв ся палкий біскуп.

— Менї, а не братам, небіжчик пан ключник доручив в опіку свою дочку, — гремів тим часом Красицький, — і тільки через те, що мій духовний стан не дозволяє менї держати в домі при собі жінок, я був байдужий до того, що пан Петро Станїшевський силоміць порвав її з кляштору; та й до того, була вона тодї ще дитиною. Але тепер, коли вона вже доросла панна, я один маю право опікатись її долею, і горе тому, хто посміє стати менї на дорозї! Пане суддя! При всїх почесних свідках я урочисто стверджую свою попередню обітницю: панна Станїшевська буде жінкою вашого сина і нїчією більше!

— Кланяюсь до ніг ксьондзови біскупови і поки живий не забуду про його милостиву ласку до мене й до мого дому,— умиленно і з низьким поклоном одповів на те старий Лїневський. — Але осмілююсь нагадати вашій превелебности, що до посту зостаєть ся всього тиждень, а до мене доходять чутки, що пан Станїшевський вибрав уже для своєї небоги иншого жениха, схизматика, який не посоромив ся пообіцяти йому за те двадцять тисяч злотих, і либонь не сьогодня-завтра панна усиловне буде з ним звінчана.

— О, про се вже вам цілком нїчого турбуватись, мій пане лас-

[1]) Лит. Статут 1588 р., розд. VI, арт. 3.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:45 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

кавий. Я теж, як і ви, не спускаю очей з того, що діеть ся в Омелянику, і з свого боку узяв деякі міри задля остороги проти усяких можливих випадків. Шановний ксьондз кустош і канонник Гоголїнський, тут присутний, може посвідчити перед вашою милостию, що сими днями Луцька консисторія, по моєму наказу, випустила по цїлій діоцезії секретну інгибіцію (заборону), щоб нї один ксьондз, під погрозою згону з посади, не смів вінчати панни Станїшевської, бо вона на сповіді призналась духовникови, що має побожний замір офірувати своє життє на службу Богови при кляшторі, а в таких випадках святий Тридентський консилїум (собор) наказує, щоб подібних „девоток“ не вінчали, аж поки місцевий біскуп досконально не довідаєть ся про їх побожний замір. Не лякайтесь про те, шановний пане суддя, — з усміхом додав Красицький, помітивши, що при останнїх його словах на виду Лїневського зявив ся вираз якоїсь мов би полохливої непевности: моя pupilla [1]), о скільки я знаю, не відзначаєть ся, на мій превеликий жаль, особливою побожністю, і від вашого сина буде залежати відхилити її від побожного заміру, як що правда ще тому, що така спасена думка змогла уродитись в її легкодумній голівцї. Пригадайте, що поета каже про білоглову:

Nec cras, nec heri
Non credas mulieri. [2])

— Ваша превелебність зважуєтесь давати занадто сміливі обітницї, — вмішав ся в розмову господар.— Доки панна Станїшевська не в ваших руках, її дядько опікун може завтра-ж віддати її, за кого схоче. Яку-ж вартість для пана Лїневського матиме тодї ваша урочиста обітниця.

— Як то яку?—гримнув біскуп.—Хіба в нашому крулевстві право втеряло вже усяку силу? Та ви-ж чули, що я зараз говорив про інгібіцію?

— Чув, добре чув; але-ж ваша інгібіція може мати якусь силу тільки задля ксьондзів (та й то, як погано з ними торгуватись), а ви-ж чули, що наречений вашої pupillae — схизматик. От їх руський піп і окрутить за недорогу плату хоч в страстну пятницю. Правду я кажу, княже підкоморій?—звернув ся жартовливо Стемпковський до одного гостя, доволї повного, пригожого чоловіка середнього віку, в оксамитній зеленій ферезії з рубиновими ґудзиками, який до сього часу не брав участи в загальній бесїдї, а тихо розмовляв з своїм сусїдою паном Кашовським. То був князь Григо-

[1]) Сирітка.
[2]) Нї завтра, нї вчора не довіряй жінцї.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:41 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

рій Святополк-Четвертинський, єдиний з присутних місцевих панів, що не зрік ся ще своєї батьківської віри й народности і не квапив ся перетворитись в ляха; навпаки, він був горливим сином і оборонцем рідної церкви, приймав живу, діяльну участь в справах Луцького православного братства і за свій розум, бездоганну чесність і лагідну, тихомирну вдачу користував ся загальним поважаннєм. Він з тихою усмішкою подивив ся на господаря й на гостей, видимо зацікавлених, як то він зуміє відказати на доткливий жарт Стемпковського, і добродушно відмовив:

— Не знаю, чи зважить ся наш піп на таке діло; хіба перейде попереду до вашої віри і заздалегідь купить собі індульґенцію на смертельний гріх, який ще тільки задумав учинити; тоді, чого доброго, може зважитись і не на таку річ.

— Браво, князю! Ви завжди віть за віть віддасте, — з лагідною ухмілкою похвалив господар.—Але revertamur ad propositum. Я знову питаю: яку заруку має подати reverendissimus ксьондз біскуп за те, що пан Ліневський може спокійно здатись на урочисту обітницю його превелебности?

— Коли пан каштелян насмілюєть ся сумнитись в моєму біскупському слові, — гримнув до краю розятрений Красицький, — то я самим ділом докажу, що не звик, йому подібно, кидати слово на вітер. Ознаймую всім присутним, що завтра-ж панна Станішевська вернеть ся до свого слушного опікуна, а післязавтра її будуть йменувати панією Ліневською.

— Optime! Але дозвольте спитати, яким способом ви гадаєте досягти сього?—допитував ся невгамовний Стемпковський.

— Се вже мені знати!— буркнув червоний як кармазин біскуп.

— А ось яким способом, — обізвав ся земський писар Юрій Гораїн:—треба зараз позвати пана Станішевського до земського суду й вимагати, щоб він негайно вернув панну до кляштору, не ждучи, поки вирішена буде головна справа про опіку, а тоді вже від пана судді (тут він усміхнув ся в бік пана Ліневського) буде залежати постановити такий чи инший декрет.

— Пуста рада!—нецеремонно одрізав Стемпковський.—Поки будуть розвезені позви, Станішевський встигне десять разів віддати заміж небогу. Ні, як про мене, то я нікого не позиваю: мій німець Ганнус за возного мені служить і завжди з добрим скутком! — многозначно додав пан каштелян, і його румяне, викохане лице засвітилось недоброю ухмілкою.

— Не всякий має такого справного возного, — лукаво засміяв ся пан Ліневський. — Ваш слуга — вам вірно й служить.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:45 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— О ні, далебі не одному мені. Мій Ганнус з такою-ж щирістю служить иноді й моїм приятелям, — процідив крізь зуби Стемпковський.

Біскуп хутко кинув на його очима, в яких тліла якась лиха іскра. Здавалось, йому щось несподіване прийшло на думку.

— Пане господарю! — враз звернув ся він до каштеляна зниженим голосом: — маю потребу сказати вам кільки слів віч-навіч.

— Я до послуги панської! — ввічливо вклонившись одповів господар, і вони обидва вийшли до иншого покою.

Гості многозначно переглянулись. Пан Ліневський сидів як на шпичках і через якусь хвилину, під гомін застільної бесіди, непомітно десь подівсь з кімнати.

А в сусідніх покоях стояв дим коромислом; там трапезувала дрібна шляхта, густими рядами обсівши лави попід стінами й ослони перед столами. Служать їй драґуни й гайдуки пана каштеляна, а порядкує високий сухорлявий чоловік з блідим лицем, рижими вусами і витрішкуватими очима: отсе й єсть німець Ганнус, копитан надвірної міліції пана каштеляна.

Уже шляхта добре перепилась і почала заводити звичайні свари. Галас стояв неподобний, хоч вуха затикай. В однім кутку навколо стола з пляшками сиділа й лежала чимала кумпанія і йшла там жвава балачка.

— Нема що й казати, — галасував якийсь товстий шляхтич: — пан каштелян — пан на всю губу! В його льохах стільки того меду та вина, що й не злічити, його комори та шпихліри повні усякого припасу, і кожного шляхтича він приймає й шанує як рівню. Vivat пан каштелян Брацлавський!

— Vivat, et pereat той, хто не зичить йому добра! — підтакнув пан Ян Вальда, служебник князя воєводи Сангушка. — А проте, щастє ваше, панове, що пан каштелян має ся обивателем вашого воєводства і, значить, потрібує ваших голосів на сеймиках, а то-б не один з вас гуляв безвухим, як то траплялось з нашими братчиками на Поліссі.

— Що правда, то правда: пан каштелян нікому не попустить наступити собі на ногу, — додав пан Вітвінський. — Хто на сеймику, або і в иншій якій справі, йде проти його, хай знає, що його на кожнім кроці може спіткати така-ж халепа, яка спіткала пана Остафія Обринського та пана Пилипа Левковича-Гуляницького.

— А що-ж з ними було? — спитали разом кілька цікавих.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:41 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Давня то справа, панове! — байдужим голосом почав Вітвінський. — Років сім, чи вісім назад се було, що їхали вони якось з Козина до Гулялник, і стрінув їх на дорозї пан Балтазар Раєцький, що був у пана каштеляна копитаном, поки не знайшов ся отсей теперішнїй нїмець. Щось там поміж них вийшло, зхопились вони за корди, й нарештї так якось трапилось, що обох їх мостїв посїкли на шматки.

— І чим же справа скінчилась?—спитав якийсь молодий шляхтич.

— Чим скінчилась?—перепитав здивовано Вітвінський.—А чим же звичайно кінчають ся подібні справи? Родичі посїчених позивали пана каштеляна, але його слуги разом з Раєцьким заприсягли, що на їх напали, а вони тільки боронились.

— Погане дїло, — закінчив пан Вальда, наливаючи меду собі й товаришам, — коли в шляхецькі справи мішаєть ся усяка погань. Хай побєть ся шляхтич з шляхтичом — се річ звичайна; а зчепитись з отаким ось йолопом (Вальда кивнув на Ганнуса) се зовсїм не шляхетське дїло. Гляньте лиш, панове, як прибрав ся отсей бецман: ферезія гранатова, доломан сайетовий, шапка підбита соболями. Сказав би — справжнїй шляхтич, а на дїлї — нїмецький чорт! А чи пізнаєте, панове, чіє на йому убраннє? Нї? То я вам пригадаю: небіжчика пана Войни!

Слухачі якось гостро переглянулись, видимо пригадуючи щось давно забуте.

— Так, небіжчика пана Войни!—ствердив Вальда неслухяним з хмелю язиком. — Не подобалось, бачите, панови каштелянови, що пан Война занадто вже приятелював з його сестрою панїєю Вилежинською, підчашиною Волинською, і навіть гостював в її домі, в селї Вербнї. Ну, гостював, то й гостював — що за біда така! Та, мабуть, пан каштелян запідозрив тут щось лихе.. Ну, й радїти-б йому, що пан Война нарештї виїхав з Вербни у Белзьке воєводство, до свого дядька, чашника Белзького. Так що ж ви гадаєте? На дорозї, біля Перемильської корчми, наскочили на його каштелянські драґуни. Був між ними й Ганнус, але старшим довудцею був на сей раз пан Станїслав Стемпковський, родич каштеляна. Схопили пана Войну, кинули в сани і зьязаного привезли сюда, до Несвіча. І що-ж ви думаєте, панове? Пан каштелян звелїв нїмцеви, собацї, утопити Войну, і Ганнус спокійнїсенько пустив його під лїд! За те й досталось йому в нагороду убраннє небіжчика, та й не без того, щоб по кишенях не знайшов він сотню-другу червінцїв. Бодай йому, собацї, подавитись ними! А нїде правди дїти, й пан каштелян взяв тут великого гріха на душу!

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Що він там меле про пана каштеляна?—разом скрикнуло кілька пяних шляхтичів, хапаючись за шаблї. — Бач як роспустив губу! Чи не думає водити нас за носи отсей Сангушковець?

— Подайте лиш його сюди!—кричали більш палкі прихильники Стемпковського.

Знайшлись і такі, що заступились за пана Вальду, і в ту-ж мить заблискали шаблї, затріщали столи й ослони і всчалась пяна баталія.

Прибіг стрівожений господар з біскупом, канонниками і з иншими почесними гостями і на превелику силу вгамував безглузду бучу.

II.

Хто в Луцьку не знає Омеляника, невеличкого сельця, до якого лучане пішком ходять на погулянку? Се, справдї, найкраще місце поміж околицями Луцька. На невисокій горі, що спадисто спускаєть ся в долину річки Стиру, росте столїтнїй липовий парк з ознаками колишнїх аллей і клумб і з руїнами якихсь будівель. Звідсїль показуєть ся чудовий краєвид: прямо перед вами як на долонї місто Луцьк з його стародавнїми замковими баштами, поєзуїтськими мурами, руїнами колишнїх костьолів та кляшторів; внизу серед зелених берегів вьєть ся Стир; праворуч і лїворуч без краю ростягаєть ся розлогий поділ з гаями та з перелїсками, серед якого ледве мріють далекі села та панські фольварки. З одного боку до парка прилягає спустїле дворище з напіврозваленими будівлями. Стародавнїй панський дім з облупленими стїнами і забитими вікнами хмурно виглядає серед барвистої гущавини рослин, немов ховає в своїх стїнах якусь таїну; просторе коло перед ґанком цїлком заросло бузком та шипшиною, а крізь баляси балкона звішують ся яскраво-зелені пужма дикого хмелю. Чимсь романтичним подихає від сього немов зачарованого будинку, оточеного столїтнїми липами, які, схилившись над ним, нашіптують йому нескінчену казку про те, що було, та й минуло. А вони багато дечого бачили на довгім віку. Кажуть, либонь тут гостював колись цар Петро з князем Меньщиковим і на спомин вирізав своє імя на дереві в Омеляницькім парку. [1]) Та бували тут усякі події, веселі й смутні, а між ними й страшні, кріваві, про які й згадувати тяжко. Ще в 1599 роцї пролилось тут багато людської крови, як пан Мар-

[1]) Польський історик Стецький („Łuck", ст. 114) каже, що се було 1707 року, коли цар Петро, повернувшись з Варшави, не найшов у Луцьку, який перед тим погорів, пристойної гоєподи і згодив ся на запросини тодїшнього дїдича Омеляника графа Олїзара, у якого й гостював аж три днї.

Generated on 2015-08-07 16:44 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

тин Сімашко учинив розбійний напад на пана Демяна Гулевича і вбив не його одного, а ще й 30 душ його родичів, приятелів і челядників. Трохи чи не гірше злочинство скоїлось тут і 8-го лютого, 1648 року, себ-то на третій день після поминального обіду у пана Стемпковського.

Як і тепер, в Омелянику й тоді стояла панська оселя сумежно з парком, тільки він звав ся тоді попросту гаєм. Може бути, що як раз на місці теперішнього пустого дому стояв панський будинок серед просторого двору, кругом обстроєного різним господарським будуваннєм. Непоказний був з погляду той будинок: низькі стіни, вузенькі вікна, високий ґонтовий дах, просторий з точеними балясами ґанок, — все те свідчило, що дім збудований був за давніх часів, ще, може, дідом теперішнього власника, коли, будуючись, дбали більш про те, щоб домівка була тепла та міцна, довговічна, а про архітектурну красу мало й думали. Нутрішній убір покоїв теж мало відійшов від старосвітської простоти, хоч і був трохи показнійший: стіни були обвішані перськими барвистими коврами, лави покриті турецькими килимами замість старосвітських „полавників“ з червоного сукна. В світлиці, крім лав, були вже й крісла, й „дзиґлї“. В спальнім покої, де ми застаємо тепер господарів, стояло широке дубове ліжко з пурпуровою запоною, гаптованою шовками й золотом.

Господар, чоловік ще молодого віку, в зеленім жупані на білячім хутрі, сидить край столу і держить на колінах білоголову дівчинку, яка бавить ся ефесом його шаблї. На його мужньому лиці лежить тінь якоїсь задуми, і він часом не дочуває, про що базікає його любка, й не до ладу одповідає на її запитання. По другий бік столу, в покійному креслї, сидить молода панї, років 25-ти. Кругла оксамитова шапочка, облямована собольовим хутром, чудово відтіняє мармурово білий колір її блїдого лиця і ласкавий промінь карих очей, в яких світить ся якась болїзна дума. Проста, домашня сукня рясними складками маскує доволї повний стан молодої панї, а її ніжки, обуті в червоні сапянові патинки з золотим гаптованнєм, соромливо ховають ся в густім ведмежім хутрі, розістланім на підлозї.

Трохи далї, біля ліжка, молода панна гойдає в колисцї хлопчика-однолїтка, тихо приспівуючи колискову пісеньку. На нїй блакитний оксамитовий саян, з великим вирізом на грудях, з під якого видно білу батистову кошульку з червоними шовковими прошвами, обсажену перлами. Густе каштанове волоссє заплетено в одну довгу косу, перевиту барвистими стьожками. Худе, хистке, як

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 17:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

очеретинка, з вузькими плечицями, з тоненькою шийкою і з чисто дитячою свіжістю пригожого личка, молоде дівча хоч і переживає вже пятнадцяту весну, а проте має вигляд зовсім таки малої дитини; тільки в ясних карих оченятах, затінених тоненькими брівками й довгими, густими віями, жевріє вогник якоїсь не дитячої задуми, свідкуючої про те, що отся дівчина-дитина уже пережила пору безтурботного, безжурного дитинства, що її чудову голівку давно обсіли гадки та думки дорослої людини. Так, за тих часів дівчатам не можна було довго зоставатись дітьми, бо їх рано віддавали заміж. От і Ганнусї Станїшевській є про віщо погадати: вона теж на виданні, і не сьогодня-завтра їй випаде йти до шлюбу з молодиком, в виборі якого приймало участь і її серце, а не одна воля дядьків-опікунів. Отсе й зараз, поки не було дядька, Ганнуся довго розмовляла з дядиною про жениха. Дядина похваляє її вибір: вона, бач, сама Гулевичівна, і молодий Костянтин Гулевич приходить ся їй далеким родичем. Трохи бентежить Ганнусю тільки те, що він грецького закону, а в кляшторі їй наказували, що коли католичка вийде заміж за схизматика, то після смерти її душа навіки застряне в чистилищі. Дядина впевняє, що бригітки навмисне казали їй таке, може з направи біскупа-суффрагана, щоб легче було підмовити її вийти за отого рижого гладуна Ліневського, якого біскуп давно вже мостить їй в женихи, а що отці єзуїти, навпаки, радять католичкам вибирати собі малжонків зпоміж значних схизматиків, щоб напотім і їх прихилити до святої віри.

Мабуть, таки дядина правду каже, бо вона-ж і сама добра католичка, хоч породою русинка, з схизматицької сїмї. От і пан Костянтин теж русин, але се мало обходить Ганнусю: вона добре вміє розмовляти поукраїнськи, трохи не краще, ніж попольськи, і любить усякі українські звичаї; не дарма-ж кажуть, що мати в неї була русинка (сама вона ледве її памятає). Ось і зараз, гойдаючи маленького Михайлика, вона виспівує йому пісеньку, яку співали й над її колискою:

Ой ти, котку, не ходи,
Спить дитина, не збуди...

Співає — й думає: чи був би радий її жених, коли-б почув, що вона співає українську пісню? Ще-б подумав, може, що се навмисне вона робить, щоб догодити йому; а вона-ж, далебі, не вміє инших пісень, крім українських (в кляшторі їх звали хлопськими). Не заводити-ж їй над колискою костьольну кантичку, яких тільки й навчили її у кляшторі.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:42 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Ганнуся так замислилась, що й не вчувала, про що розмовляли дядько з дядиною. Аж ось її болїзно вразив надзвичайно скорботний голос, яким дядина промовила до мужа:

— Ти добре зробив, милий, що не поїхав до князя воєводи. О, побудь зо мною! Менї так страшно без тебе!

— Хай криють тебе Єзус і Марія! — скрикнув стрівожений пан Станїшевський. — Чого-ж ти лякаєш ся, моя ластівко?

— Не знаю. Менї приснив ся страшний сон. Снилось, либонь ми справляли Ганнусине весїлле, і в домі у нас було багато гостей. Ти вийшов у світлицю, щоб поблагословити молодих. Я йду за тобою... А се враз де не взяв ся товстелезний чорний ведмідь з роззявленою пащою і кидаєть ся до тебе. Я хочу крикнути — й не можу. Хватаю тебе за руку... А тут разом світлицю заливає кров, цїле море крови, і я захльобуюсь в їй і тону разом з тобою... О, милий! я й тепер тремтю, немов все ще бачу страшну пащу звіря! — і бідна панї з плачем припала до грудей мужа.

Пан Станїшевський примітно поблїд: його теж з самого ранку нудила якась безпричинна нудьга, через яку він власне й зостав ся дома, а не поїхав, як було умовлено, до князя Сангушка. Страшний сон жінчин здавав ся йому лихим віщуваннєм, і холодне почуттє постраху кригою пронизало йому серце. Але він напрудив всю силу своєї мужности і, засміявшись мало натуральним сміхом, наче-б-то спокійним голосом одповів жінцї:

— Заспокой ся, моя люба! В твоєму снї я бачу для себе добру пересторогу, якою охоче й скористуюсь. Бачиш, я думав сьогодня їхати на полюваннє. Менї сказано, що в нашім лїсї знайшли ведмеже лїгво. Чого доброго, я міг би там наразитись на якесь небезпеченство, від якого милосердний Бог й перестерігає мене через твій сон. Не бій ся ж, моя кохана, я зроблю так, щоб він не справдив ся — зостанусь дома. Сподїваюсь, що біля тебе мене не чекає нїяка небезпечність.

— Так, так, мій любий! зостань ся зо мною. І знаєш, що: я візьму тебе от так за руку і цїлий день не відпущу від себе нї на ступінь, — сміючись скрізь сльози, мовила трохи заспокоєна панї Гальшка.

— Роби зо мною, що хочеш. Під захистом твоєї любови я почуваю себе більш безпешним, нїж за мурами королївського замку,— з усмішкою закінчив сю розмову пан Станїшевський, цїлуючи жінку.

— А знаєш, моє серденько, що я думаю? — почав він знову, видимо — щоб перевести розмову на иншу, більш радісну тему. — Коли Господь милосердний ущасливить нас третьою дитиною, то,

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:42 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

як то буде дівчинка, я хочу назвати її Гальшкою. Ти згідна на те моя дружино люба?

— Гаразд, мій коханий, тільки я більш бажала-б, щоб то був хлопчик і щоб звав ся він Петрусем.

Інтімна розмова щасливих малжонків була перервана приходом пахолка з оповісткою, що до двору вїзжає якийсь ксьондз верхи в супроводї чотирьох слуг.

— От уже правда, що не в пору гість гірше татарина! — промовив з досадою Петро Станїшевський. — Нїчого робити, треба йти вітати несподїваного гостя! Не турбуй ся ж, мій друже!—додав він з ухмілкою, помітивши на лицї Гальшки вираз трівоги: — я-ж певний, що між ведмедьом і слугою вівтаря Божого немає нїчого спільного.

Вийшов господар на ґанок і не міг здержатись від ухмілки, побачивши, як товста над міру та коротконога фіґура гостя безпомічно борсалась в сїдлї, не маючи спромоги висвободити ноги з стремен, а слуги й не думали бігти на поміч, немов їм засліпило очі.

— Що-ж ви стоїте, лайдаки, сто дяблів вашій матцї!—гримнув приїзжий, підводячись увесь червоний з натуги й пересердя.

Тут тільки Станїшевський пізнав, що то був старший каноник і кустош Луцької катедри, ксьондз Францїшк Гоголїнський Він чемно привітав гостя і запросив до покоїв.

Ксьондз зразу показав себе дуже милим гостем; ледве переводячи дух від утоми, він так і сипав усякими ґречностями та приємностями на адресу господаря: похвалив домівку, оселю, згадав про незвичайну нїби старожитність і значність шляхетного роду Станїшевських, похвалив їх спокінвічне привязаннє до святої католицької віри і шанобу до її пастирів, і нарештї додав:

— А мене сьогодня ранком одвідав пан Вальда, служебник князя воєводи, і хвалив ся, що князь з великим жаданнєм чекає на вашу милость у себе, в Локачах. Признаюсь, я вже й не сподївав ся застати дома шановного господаря.

Господар здивовано подумав: до кого-ж ти їхав сюди, коли на мене не сподївав ся? а в голос промовив:

— Так, так. Я й справдї обіцяв князеви прибути сьогодня до його милости, але моя господиня не зовсїм здорова, то я й мусїв відкласти на инший час сю справу.

— О, ваша милость будете завжди бажаним гостем в Локачах: князь так любить і шанує вас! Скільки разів він казав про се своєму родичови, ксьондзови-суффраґанови! До речі, раз уже зайшла мова про його: ксьондз-суффраґан доручив менї засвідчити його

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:44 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

найглибшу повагу до вашої милости і переказати деякі пункти...

— Не турбуйтесь, велебний отче: ксьондз-суффаґан, мабуть, зараз персонально перекаже їх, бо ось він і сам вїзжає до мого двору,—перебив господар, підходячи до вікна.

Червоне й до того лице ксьондза зразу зробилось буряковим, а господар примітно зблїд і мовчки пішов на зустріч несподїваному гостеви.

До двору вїхало кільканадцять вершників і зупинилось перед ґанком. Два машталїри хутко кинулись до біскупа і з пошаною помогли йому злїзти з коня. Біскуп жваво зскочив з сїдла і, повернувшись, побачив, що йому низько кланяєть ся господар.

— Як! Ви дома?—тоном прикрого здивовання привітав його біскуп. А менї сказали, що вас закликано в Локачі, до мого дядька!

Станїшевський пояснив, через віщо він остав ся дома.

— Не чемно зробили, що не поїхали!—повчаючи мовив біскуп.

— Коли вельможні особи чинять вам високу честь, запрошуючи до себе, то треба користуватись нею, а не сидїти пришитим до жінчиної спідниці... Ну, як ся має моя pupilla, панна ключниківна?

Блїдий Станїшевський ледве володїв собою. З його вуст була готова зірватись різка одповідь нахабному гостеви; але в той час із-за гаю виїхала карета біскупова в супроводї цїлої юрби драґунів Стемпковського, на чолї яких їхав страшний Ганнус з голою шаблею в руцї. Прикусивши язика, господар стримано одповів:

— Небога моя, хвала Богови, здорова. Але прошу вашу превелебність вступити до покоїв. Може, з дороги дозволите ушанувати вашу милость хлїбом—сіллю?

— Про се напотім. Ходїм до покоїв, я хочу бачити панну,—і біскуп швидкою ходою пішов до ґанку, випереджаючи господаря...

— А, і ксьондз кустош тут!—прикинув ся він здивованим, побачивши Гоголїнського. Вітаю вашу милость. А що-ж се таке: світлиця порожня? Де-ж Ганнуся?—і біскуп рішучо ступив до дверей, що вели до иншого покою.

— Перепрошаю вашу превелебність!—не стерпів господар, заступаючи дорогу:—Жона моя хвора, з нею малї дїти. Небогу я зараз покличу.

— Ну що скажеш, отче?—сміючись звернув ся біскуп до Гоголїнського, як тільки господар вийшов з світлиці.—Не так уже й трудно справитись з паном Станїшевським, як тобі здавалось? Проте, чи напоготові карета?

— Ось вона вїзжає до двору,—промовив кустош, глянувши у

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:44 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

вікно.—Негарно все-таки, що пан Станїшевський лишив ся дома: се може утруднити справу.

— Так, сатана його напутив лишитись дома, може, на свою голову. А проте, се пуста річ—справимось і з ним! А се що?—додав він, підходячи до вікна.—Ага, вїзжає до двору Ганнус з своїми драґунами. Так, пан каштелян розумно розсудив: краще Ганнус з драґунами, нїж пан возний з позвами. А ось і панна!

В світлицю вступив пан Станїшевський, ведучи за руку перелякану Ганнусю.

— Здорова була, моя дитино! Як ся маєш? Ти так блїда! Чого-ж ти збентежилась? Чи не пізнаєш мене? Я—твій опікун, а до того й біскуп; годі-ж лякатись мене, Ганнусю!.. А, я догадуюсь, хто тут причиною збентеження моєї бідної дївчинки—дядько! Пане господарю, прошу вас виступити звідси на хвилину: менї треба побалакати з нею на самотї, а за вами певно вже скучила ваша малжонка. До зобачення!—і протягом руки біскуп властно показав Станїшевському на двері.

Той блиснув очима й непритомно схопив ся за ефес шаблї, але згадав про Ганнуса з драґунами—і здавив своє палке серце, що рвалось на шматки від нестерпимої образи. Він вийшов з світлицї, щоб заспокоїти жінку і скликати своїх челядників.

А тут ксьондзи посадили між собою напів-мертву з переляку Ганнусю і почали вмовляти, щоб вона цїлком здалась на волю біскупа, як свого правдивого опікуна.

— Памятай, моя дитино,—вмовляв останнїй,—що твій отець, умираючи, з плачем просив і навіть заклинав мене вічним спасеннєм, щоб я взяв тебе на своє піклуваннє і заступив для тебе його місце. Я чесно виконав свою обітницю, але не до краю. Я віддав тебе до кляштору, щоб ти змогла там дістати пристойне для твого стану правдиво-християнське вихованнє, і не моя в тім вина, що твій дядько, маючи на оцї свій інтерес, вирвав тебе звідти передчасно. Тепер ти панна на порі, і моя повинність—виконати до краю святу волю твого батька, себ то вишукати для тебе пристойного жениха...

— Ох, я ще не хочу заміж!—перебила Ганнуся, згадавши з жахом рижого та пикатого молодого Лїневського.—Менї й так добре у дядька й дядини.

— Як то „не хочу заміж“?—раптом накинулись на неї обидва ксьондзи. Шлюб—се перша повинність і разом з тим правдиве щастя жінки-християнки. Так наказує мислити слово Боже.

— Слухай же, дурненька!—знову почав біскуп, у якого, видимо,

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:42 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

почав уже уриватись терпець:—я вже подбав про твоє щастє, і вибрав тобі жениха, родовитого й багатого молодика, за яким ти будеш щаслива: се—відомий тобі син Луцького судді, пан Ліневський. Чи подобаєть ся він тобі?

— Не хочу, не хочу за його! Не приляже моє серце ніколи до його!—закричала бідна дівчина, тремтючи з остраху.

— Не приляже твоє серце?—суворо протяг біскуп.—При чому-ж тут серце? Хіба так повинна мислити чесна панна-християнка? Твоє серце цілком повинно належати Богови і Його святому законови, а не приліпляти ся до людей. Так ось задля чого вирвав тебе любий дядько з кляштору—щоб нагодувати єретичними бреднями? Не про серце йде мова, а про слухняність, бо се й єсть перша чеснота панни. Кай ся, нещасна заблудна вівця, і з покорою вислухай рішенець твоєї долї: карета моя на поготові, я одвезу тебе зараз до кляштору бригіток, і ти не вийдеш звідти нікуди, як тільки до шлюбу з паном Ліневським!

Як ужалена порвалась Ганнуся з місця й хотїла втїкати. Проте її встиг схопити за руку біскуп, а за другу ксьондз Гоголїнський і потягли до вихідних дверей. На смерть перелякане дївча закричало не своїм голосом. На її крик прибіг нї живий, нї мертвий пан Станїшевський.

— Що ви робите, святі отцї? Опамятайтесь! Се-ж нечуваний ґвалт! Я не попущу ганьбити мій шляхетний дім!—і він з усієї сили одіпхнув товстого ксьондза кустоша і вирвав у його руку дївчини.

Тут як розлютований звір підскочив до Станїшевського біскуп і заволавши: „Бий, хто цнотливий!“ з розмаху вдарив його в лице. В ту-ж мить ксьодз Гоголїнський зацїдив його по потилицї з такою силою, що звалив з ніг. На воланнє біскупа прибігло кільки його слуг і почали бити Станїшевського чеканами. Обливаючись крівю, він міцно обхопив небогу і хоч як били його по руках, не випускав її. Тут прибігла челядь господарська, хто з кієм, хто з вилами, а кухар з великим ножем. Знялась бійка, і вила трохи не пронизали біскупа наскрізь. Ся небезпешність відобрала у його останнїй розум: хутко розстибнувши на собі сутану, він вихопив із-за пояса киджал і з вигуком: „Так хай тепер проллєть ся кров, коли почала!“ розсїк череп Станїшевському. „Бий, забий, хто цнотливий!“—несамовито вигукував він, розмахуючи скрівавленим клинком. Прибіг нарештї страшний Ганнус з драґунами і, не помічаючи, що його поміч вже не потрібна, ткнув шаблею в висок Станїшевського. Нещасний анї пискнув, бо ще

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:44 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

після біскупського кинджала йому замкнуло річ. А розсатанілий біскуп ще потрібував крови, мов той звірюка, що покуштував її: ні з того, ні з сього, він несамовито загукав: „Хто цнотливий, переріж горло панні!“ Але в сю хвилину вбігла в світлицю пані Гальшка з маленьким Михайликом на руках і з трьохлітньою дівчинкою, яка вчепилась в її одежу. З нелюдським галасом упала вона на скрівавленого мужа, захищаючи його собою від катування. Ся потрясаюча сцена на хвилину приголомшила самих катів, тільки не біскупа. „Заберіт її звідси!“—скомандував він, але ніхто не хапав ся виконати його приказ. Тоді він сам ударив її ногою по голові, збив з неї шапку і, схопивши за коси, силкував ся одволокти її на бік, а його слуги штовхали її чеканами і рвали на їй одежу. Не стерпів хтось з челядників такого знущання над господинею, хутко добув десь рушницю, стрельнув і поранив слугу біскупа. Зачувши постріл, драґуни, що стояли на дворі, почали й собі стріляти в вікна. Задзвеніли стекла, кулї одно стукались об кахляні печі, в світлиці стало повно диму, і войовники перестали пізнавати один одного.

— Годі! Виходь на двір!—скомандував Ганнус своїм драґунам.

— А де-ж панна? Шукайте панну!—галасував біскуп.

Але панни й сліду нестало. Під час колотнечі вона якось непомітно вихопилась до другого покою і кудись зникла. Ксьондзи аж розривались з досади. Потрусили всю домівку, дворище, гай, пограбували при сій оказії чимало добра, а панна як в землю пішла.

А тут уже стало й смеркатись. Ганнус признав, що йому тут немає більш роботи, зібрав свою команду й виступив у сусїднє село Гнїдаву, де його принціпал Стемпковський ждав привозу панни, щоб везти її зараз до Несвіча, а завтра повінчати з Лїневським. Туди-ж поїхали й біскуп з кустошем у тій кареті, що призначалась задля Ганнусї. Пан суддя Лїневський теж чекав недалеко, в селї Заборолї, але почувши, що скоїлось в Омеляннику, зараз поїхав додому, щоб напотім мати змогу зріктись усякої участи в сій справі.

Як усї розїхались, збіглись з фольварка підданцї до панського двору та аж за голови взялись, як побачили, що лишили по собі превелебні гостї. Серед світлицї, підпливши крівю, лежав їх пан і тільки що дихав, а на йому збита, ошарпана, непритомна панї; коло них ледве пищали затоптані дїти, а по кутках і в сїнях стогнали поранені челядинцї. З плачем та з жалібним голосїннєм принялись жінки подавати усїм постраждавшим сякий-та-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:44 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

кий поратунок, а тим часом послали до міста за цілюриком і дали знати про все панським родичам. Згадали й про Ганнусю. Один з поранених челядинців бачив, як панночка втікала через пекарню і, мабуть, сховалась десь на огороді. Довго шукали її там і таки знайшли—в пашеній ямі, куди зсипали хліб на зиму. Нещасна дівчина напотім не змогла й сама пригадати, як вона попала в ту яму, з якої без помочі не можна й вилізти. Її витягли звідтіль непритомну, одублу від холоду, і ледве вранці другого дня вона прийшла до памяти.

III.

Чутка про Омеляницьку трагедію хутко облетіла всю Волинь і инші воєводства і сильно обурила багатьох. Хоч як звичне було тодішнє суспільство до подібних крівавих ексцесів, але те, що скоїлось у Омелянику, виходило за межі звичайних злочинств як по своїй безмірній жорстокости, так особливо через те, що учинили таке нечуване злочинство поважні особи духовного стану. При тодішніх релігійних сварах та звадах, кріваве лиходійство, учинене католицьким біскупом та каноннїком, творило превеликій скандал, яким втішно користувались православні й протестанти, щоб знеславити всю католицьку єрархію. Тодішній Луцький біскуп Андрій Гембіцький, чоловік розумний і справедливий, розумів се дуже добре і через те різко осудив учинок свого вікарія і прямо заявив, щоб він не сподівав ся від його ніякої оборони й помочі в сій ганебній справі. Красицький і сам тепер розібрав, що, як то кажуть, передав куті меду, та каятись було вже запізно. А до того, ще й те було йому прикро, що від його зрадливо відступались його спільники: кустош Гоголінський прямо звертав на його всю вину, себе захищаючи, а суддя Ліневський, що згубив тепер усяку надію одружити сина з панною Станішевською, той просто закрив ся від його очима и плечима. Зоставалась одна надія—на Брацлавського каштеляна Стемпковського. До його й поїхав біскуп Красицький за порадою.

— Ex, reverendissime! Погарячились таки ви дуже! Треба було доручити всю справу моєму Ганнусові: повірте, він більш досвідний в таких справах, ніж ваша превелебність,—глузував каштелян з збентеженого біскупа.

— А що чути про Петра Станішевського? Чи виживе він?—спитав Красицький.

— Навряд! Рука, бач, у вас замашна: чи-ж видано, щоб одним махом розкрояти череп! Навіть мій Ганнус дивуєть ся, а він же митець на таку роботу... Та й пані Станішевська не певна. Чого

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:45 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

доброго, ще може, вашій милости прийдеть ся кумувати в неї передчасно.

— Облиште непотрібні жарти!—перебив біскуп, що не звик зносити ніякого глузування.—Краще порадьте, коли вмієте, що нам треба чинити?

— Що нам чинити?—лукаво підкреслив Стемпковський.—Ваша превелебність забуваєте, що моє й ваше становище в сїй справі зовсїм не однакове: я-ж, пак, не їздив до Омеляника й не був сватом панни Станїшевської, і мене, запевне, не стануть винуватити в замірі поривати молодих панночок... А проте, не відмовляюсь служити вашій превелебности й на сей раз. Я сам, як ви знаєте, кепський правник, але є в мене певний чоловік—справжний юриста, метка, викрутна й вигадлива голова. Де не справить ся Ганнус, туди я посилаю пана Тетерю. Я зараз пришлю його до вас задля консультації, але наперед скажу: зажерлива бестія! і вашій милости прийдеть ся добре подїлитись з ним тими двома сотнями червінців, що дав вам мій родич Лїневський на видатки за сватаннє...

Стемпковський вийшов з покою, а через кілька хвилин сюди вступив високий, сухорлявий чоловік, з лицем простонароднього українського типу, і низько вклонившись, покірно став коло порога. На вигляд йому було років з півсотнї; в його непоказній постатї не було нїчого визначного, і тільки видатний лоб та гострий, проймаючий погляд сїрих очей свідчили про його розум і дотепність. Се був не хто инший, як Павло Йванович Тетеря—будучий український гетьман. Не задовго перед тим він служив „реєнтом“ (управителем) канцелярії гродського суду у Володимирі, але Стемпковський, цїнуючи його хист і дотепність, переманив його до себе і настановив головним своїм „аґентом“, себ то повіреним.

Почалась консультація.

— Вашій превелебности слїд було-б першому виступити перед урядом, як стороні окривдженій,—навчав Тетеря.—На жаль, ви трохи спізнились: не далї, як сьогодня вранцї, родич паньства Станїшевських пан Марко Гулевич заніс до суду скаргу на вас і забрав возних для освідчення хорих і поранених. Вам не зостаєть ся нїчого иншого, як роспочати стрічну справу. Повірте, ваша милость, що на судї, як і на війнї, частїш має перемогу той, хто наступає, а не той, хто обороняєть ся. Коли-б ви й не виграли справи, ви все-таки добре загальмуєте її задля противної сторони, а з того завжди перепаде й вам якась вигода.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:45 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Гаразд, менї й самому більш подобаєть ся напирати, ніж оборонятись,—згодив ся біскуп.—Але з якою зброєю ми виступимо, се-б то, чим доводити будемо стрічну скаргу?

— О, се пуста річ. Певно, між вашими слугами, що були з вами в Омелянику, знайдуть ся поранені, а коли нема, то всякий цилюрик за півгодини підробить які завгодно рани, якраз такі, про які згадуєть ся в Статутї: і „сині“, і „спухлі“, і „крівю набіглі“. А панове возні, що будуть свідчити ті рани, медицинї не вчились, то й недотепні розібрати, чи то справжнї рани, чи підроблені,—з ухмілкою закінчив Тетеря.

Біскуп Красицький послухав ся мудрого юристи і на другий день, ранком, поїхав до гродського суду. Там в той час розбиралась якась пуста справа; її швидко скінчили, і староста ознаймив, що готовий слухати його превелебність. В судї та в канцелярії, як і завжди, багато товпилось народу, і увесь отой натовп разом посунув ся до зали засїдання, цікавий послухати, що тут буде. Всї знали, що Красицький накоїв у Омелянику,—про те й на базарі дзвонили,—і загальний присуд зганив сей брудний учинок, і тепер кожному хотїлось послухати, як буде викручуватись знеславлений біскуп. Як же здивувались усї, коли почули, що з його вуст полилась палка обвинуюча промова! Красицького знали в Луцьку за вмілого оратора і охоче ходили слухати його до костьола. Він і тепер промовляв так само, як звик у костьолї: галасував над міру, кидав ся в різні боки, розмахував руками та знїмав їх у гору, пускав очі під лоба, бив себе в груди і раз-у-раз мішав польську мову з латинською. Як усякого фахового оратора, присутність числених слухачів не тільки не бентежила його, а ще додавала йому запалу. Його голос гремів від обурення, очі горіли вогнем. Він не знаходив виразів, щоб по заслузї заплямувати нечуваний злочин пана Петра Станїшевського, який насмілив ся (хоч не сам, так через свого челядинця) завдати йому, „князеви костьола“, нечувану образу і зухвало підняти руку (се-б то вила) на його посвячену особу. Як правдивий християнин, він зуміє пробачити свою персональну образу, але в його особі зневажений високий достойник святого костьола, наступник апостольської влади, і через те злочинець мусить утерпіти кару по заслузї. Він біскуп, прибув до Омеляника optimo ductus affectu (з добрим заміром), щоб приязно поміркувати з паном Станїшевським про те, як краще урядити становище його небоги, яку він, без відома її опікунів, наважив ся віддати заміж cum summo eius detrimento (з превеликою задля неї шкодою). Тим часом, як він,

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:45 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

біскуп, вів розмову cum pupilla (з своєю сиріткою), Станїшевський порозсажував по коморах челядь свою з „шефелинами“ (списами), ощепами і з иншою бронею і на село по хлопів послав. Він, біскуп, хотїв уже попрощатись з господарем і тільки упрошував його вернути панну до кляштору, бо вона, extra mentem in libertate будучи (позбувшись розуму на волї), не в силї сама розважно обміркувати питаннє про свою будучину. В ту хвилину ввійшов слуга біскупів і став йому казати про ту засїдку. Станїшевський почав його бити і покликав свою челядь. Та прибігла озброєна, як до війни. Прибігли й слуги біскупові ратувати його, але їх почали бити й ранити. Якийсь impius satelles (незбожний зполигач) заміряв ся заколоти біскупа ощепом, але Пан-Бог чудовно violentum satellitem (шаленого зполигача) заслїпив, а його біскупа, безбройного й неповинного, захистив своєю правицею. Він, біскуп, з плачем упрошував усїх, аби угамувались, але Станїшевський та його челядь, „визувши з себе вродженую людзкість і вогнем hostilitatis (злости) палаючи, прагнули напитись його невинної крови“. Запобігаючи тому, аби не вийшло ще більшого лиха, він, біскуп, з невимовним жалєм з поводу нечуваної образи, яку він утерпів, мерщій скликав свою „челядку“ і рушив додому in summa patientia (з превеликою терпливістю), зоставивши помсту Панови Богови. А пан Станїшевський, недосить на тім маючи і будучи заюшений нелюдзькою проти його зненавистю, смів і важив ся скаредно його оскаржити, либонь він, біскуп, заміряв ся violenter (силоміць) порвати панну Станїшевську. Але всякий зрозуміє, що то єсть зухвалий і гидкий наклеп: бо „будучи ad vota spiritualia alligatus (давши обітницю дбати про духовне), чи може він, біскуп, після того ad secularia (на світове), а тим паче ad raptum virginum transire (на пориваннє дївок зійти)?

Як і подобало духовній особі, Красицький закінчив свою скаргу ось яким молитовним латинським покликом: „Кличу в свідки Того (як висловив ся в подібнім до мого припадку папа Іннокентій III), Хто, взираючи з неба, правдиво може посвідчити, що я вступив до дому моєї вихованки з чистим серцем і добрим заміром. Ти Владико неба й землї, відаєш таємне, дізнаєш, що в серцї у людини, і проникаєш і в те, що глибоко затаєно; перед Твоїм небесним судом відкрите все життє усякого створіння, і Ти маєш владу й виконаний гріх очистити, і соізволити на те, що повинно ще виконатись. Ради того перед Твоєю божественою величністю схиляю колїна і проливаю сльози, смиренно молючи: яви волю Твою святую серед тяжких кривд і лихих обмов, які мене обсїли, і благоволи виявити невинність мою!“

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:45 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Не встиг біскуп скінчити сю патетичну тіраду, як в залу трохи не прожогом вбіг пан Марко Гулевич і хвилюючись виголосив:

— Милостивий пане старосто! Ознаймую вашій милости, що пан Петро Станїшевський в сю годину віддав Богови духа, а пані Станїшевська, сестра моя, породила передчасно і Бог відає, чи зостанеть ся живою. Прошу дати возного для освідчення ран на тїлї небіжчика, через які він на той світ пішов...

IV.

За один тиждень в Омелянику прибуло стільки горя та нещастя, що й на довший час було-б його за багато. Три днї доходив зранений Петро Станїшевський, та так і помер, нї на хвилину не прийшовши до притомности. Маленький Михайлик, що його мало не до смерти затоптали під час колотнечі, теж недовго чах і через день пішов услїд за батьком. Панї Станїшевська передчасно породила дочку, яку й назвала Петрусею (Петронелею) в память про нещасного батька. Одна Ганнуся доволї благополушно перенесла снїгову ванну в пашеній ямі, приплатившись за неї лихоманкою. Зїхались числені родичі й не знали, що раніш справляти—хрестини, чи похорони. Але перед усім треба було справити правний звичай „обволання“, або „проклямації“ над тїлом забитого, як того потрібував закон.

Ранком 15-го лютого положили на сани труну з небіжчиком і в супроводї родичів, приятелїв і цїлого натовпу селян повезли до Луцька. Тільки що смутний похід вступив до міста, як в багатьох костьолах і унїятських церквах почав ся сумний передзвін, і сила народу прилучилась до походу. Крамарі хутко запирали свої крамницї, ремісники кидали роботу і навіть школярі з православної братської школи забули про вченнє—всї збігались на сенсаційне видовище, що зразу прибрало характер ворожої демонстрації проти свавільного католицького духовенства. Тільки студентів єзуїтського коллегіума, хоч які вони були ласі до публїчних зборищ, на сей час нїде не було видно, та й то через те що Луцький біскуп Гембицький дав приказ на цїлий день заперти їх в школї, щоб вони й носа не сміли показати на вулицю.

За труною йшов брат небіжчика, пан Войтех Станїшевський та инші родичі. Тихо й мовчазливо сунулась за ними величезна юрба народу, серед якої чутно було жалібне жіноче голосіннє та глухе шемраннє міщан. Так пройшли через усе місто, вступили до замку і зупинились перед домом, де містив ся гродський суд. Звідти вийшли урядники: підстароста, суддя, підсудок і писар. Войтех Станїшевський, як головний „актор“ справи за голову за-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:45 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

битого брата, бо він був тепер опікуном його сімї і заступав її перед судом, попросив уряд вислухати його скаргу і записати її до актових книг. В докладній промові він дотепно й виразно виставив повну картину лихого учинку, як ми її раніш переказали, і особливо яскраво змалював ту огидливу сцену, коли розлютований біскуп одним махом розкраяв череп нещасному, „не як чоловікови, але як бидлятї“, бив каблуками непритомну з горя вагітну жінку, топтав неповинних дітей і як той звірюка, що йому запахло крівю, бігав з покрівавленим кинджалом, щоб перерізати горло сиротї паннї. Нарештї Станїшевський прохав уряд освідчити рани на тїлї його брата, з яких він „сей світ дочасний пожекгнав і малжонку жалісную і дїтки осиротїлие позоставив“. Зараз роскрили труну, оглянули трупа, і підстароста звелїв писареви записати, що в голові указались дві рани „вельми шкодливії, смертельнії, до мозку перетятії“, лїва рука „обухами (чеканами) зкгрухотаная“, а все тїло покрито „знаками синїми, побитими“.

Після того, за проханнєм пана Войтеха, підстароста звелїв возному учинити обряд „проклямації“ над труною забитого і „поволання“ осіб, повинних в його смерти. Дуже цїкаво, що про сей обряд немає анї згадки в Лит. Статутї; а проте він неодмінно справляв ся на Волинї в XVI—XVII ст. кожного разу, як траплялось забійство і коли того жадали родичі забитого. Правдоподібно, се має бути пережиток звичайового права дуже давньої доби, коли публичне оголошеннє ймення забійцї над трупом забитого мало силу громадського присуду, який обрікав злочинця на жертву родинної помсти. З того часу, як Статутом був урядженний певний процессовий порядок задля карних справ, звичай передчасної діффамації осіб, яких покривджений тільки ще винуватив, або навіть підозрівав в забійстві, перед початком ще судової справи, повинний би був здаватись неподобною аномалїєю; а про те, вдруге кажемо, він завжди виконував ся, як правний звичай, і проти його не повставали навіть ті, кому він найбільше шкодив, бо задавав їм ганьбу й неславу часом і не по заслузї. І на сей раз обряд „проклямації“ був виконаний з повною церемонїєю. Труну з тїлом вивезли на середину замкової площі. Возний, верхи на конї, голосно проказав, що „небіжчик пан Петро Станїшевський єсть окрутно забитий і замордований за кгвалтовним наїздом на його дом через його милость ксьондза Миколая Красицького, біскупа суфраґана Луцького, і його милость ксьондза Францїшка Гоголїнського, кустоша Луцького, і через люд його милости пана Стемпковського, каштеляна Брацлавського, на тоє умисльне по-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:45 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

сланий, з причини і оказії його милости пана Ліневського, судді земського Луцького, за спільною всіх радою, поміччю і намовою єсть забитий і замордований".

Після того похід рушив назад, а за ним і натовп народу. Серед „окільного" замку, поміж катедральним костьолом і єзуїтським коллеґіумом, трохи не під вікнами ксьондзів Красицького й Гоголінського, похід зупинив ся, і возний вдруге „обволав" злочинців. В третій раз „обволаннє" було виконано серед ринку, проти ратуші, і в четвертий,—„над право", як сказано в акті, се-б то більш, ніж треба було по закону,—при виїздї з міста. Нарешті небіжчика одвезли до Бернардинського кляштору, який стояв тоді на передмісті, за Глушцем, і лишили там до похорону.

Легко зрозуміти, яке вражіннє на Луцьких міщан і взагалї на простий люд, що ходив за труною Станїшевського, повинні були чинити отсї „обволання" цілої зграї польських достойників, духовних і світських, над трупом їх жертви. То були краплї, що переповняли чашу народнього довготерпіння, виразні вказівки задля безправного люду, чого він має сподїватись від керуючих станів, де рідко хто з вельможних панів не був заплямований бридким злочином, де навіть високі духовні особи не гидують бавитись розбоєм та душогубством; нарештї, то були небезпешні іскри, що падали на грунт, на скрізь мов порохом начинений релїґійним та національним ворогуваннєм і вже досить готовий до вибуху. Біскуп Гембицький добре знав, що робив, даючи наказ заперти єзуїтських студентів: треба було послухати, які грізні поклики неслись з натовпу міщан на адресу „ляхів" і ксьондзів, як сміливо й завзято братські школярі дражнили своїх постійних супротивників—студентів, і не будь отсї останнї під замком,—кріваві розрухи, що вибухли в Луцьку в серпнї того-ж 1648-го року, могли-б статись півроком раніш.

Через кілька днів відбув ся похорон Петра Станїшевського, на який знову зібралась велика сила народу, і коли спускали труну в яму, возний знову чинив „обволаннє", бо такий був звичай.

V.

Почалась судова справа разом в світському і в духовному судї. Але раніш, ніж став ся присуд в судї людському, суд Божий проголосив свій грізний декрет над самими основами польсько-шляхетного державного й громадського укладу, при якому так пишно та буйно, як бурьян на гною, росли й процвітали сваволя, самоправство, ґвалти та розбої і земля переповнилась злочинством. Незадовго перед траґедією, що відбулась в Омелянику, в далекім Суботові зчинив ся такий же крівавий ґвалт: шляхтич Чаплинський

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:45 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

учинив ґвалтовний напад на хутір козака Хмельницького, відняв у його жінку і засік до смерти недорослого сина. За сей ґвалт Польща приплатилась Жовтими Водами, Корсунем, Пилявцями, Збаражем і цілими річками крови. Вибух народнього повстання захопив і Волинь. В серпні 1648 року Луцькі міщане радо зустріли козаків, здали їм місто з замком і разом з ними заходились руйнувати костьоли і бити ляхів, ксьондзів та жидів. Бернардинський кляштор згорів до пня, катедральний, єзуїтський, домініканський і инші костьоли та кляштори були розграблені й спрофановані; чимало ксьондзів, які не встигли повтікати, як от пріор домініканського кляштору, загинули ганебною смертю. Буймістри і райці, водячи за собою юрби міщан, бігали по вулицях і кричали: „Бийте ляхів, поганських синів, — тепер час маєте!“ Так тяглось всю осінь і зиму 1648—49 р. і пізніш подібні розрухи вибухали після кожної поразки Хмельницьким польського війська.

Ніхто з героїв нашого оповідання не був, проте, свідком отсих розрухів: і праві й винуваті — всї заздалегідь повтікали перед лицем народнього гніву і шукали захисту в далеких місцях корінної Польщи й Литви. Один тільки пан Тетеря не пішов за своїм патроном Стемпковським, а пристав до козаків і разом з ними грабував і руйнував панські маєтки на Волині.

Після зборовського замирення до якогось часу стало тихо, і Волинські утікачі повернулись „із забігів“ до своїх зруйнованих та пограбованих домівок. Вернулась і пані Гальшка з своїм діверем паном Войтехом Станішевським і незабаром поновила справу за голову мужа. В февралї 1650-го року папа Іннокентій X, на розсуд якого посилалась справа про біскупа Красицького та ксьондза Гоголїнського, назначив Луцького біскупа Андрія Гембицького комисаром апостольського трону і доручив йому справити суд над своїм суффраганом та канонником. Гембицький старанно й безсторонно виконав се дорученнє і присудив: позбавити обох злочинців духовного достоїнства і вилучити з церкви. Але біскуп Красицький не даремно служив замолоду протонотарієм при папському дворі; він поїхав до Риму з апеляцією на суворий декрет Гембицького і добив ся того, що папа скасував його, як не згідний наче-б то з церковними канонами, і зручив польському прімасови Мацієви Лубенському наново розібрати справу.

В світськім суді справа тяглась теж не прудко. Почалась вона в Луцькім гродськім суді, але позвані різними фортелями добились того, що вона була перенесена до Люблинського трибуналу, де ся справа відтягалась од одної сесії до другої. А тим часом для

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:45 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Польщі настала, здавалось, остання година. Цар Олексій Михайлович відобрав Литву й Білорусь; шведський король Карл X узяв Познань, Варшаву й Краків; Хмельницький погромив польське військо під Городком і обложив Львів. Польща була на краю погибели, і король Ян-Казимир утік до Шльонска. В таку злочасну годину було не до судових справ, та й трибунал перестав істнувати на увесь час, поки Люблин зостав ся в Московських руках.

Час ішов і приносив усе нові зміни. Умер біскуп Красицький далеко від рідного краю, так і не відбувши кари за лихий учинок, за ним один за другим пішли на той світ і його спільники: Стемпковський, Гоголїнський і Лїневський. В родинї Станїшевських теж зайшли поважні зміни: Ганнуся вийшла таки заміж за давнього жениха Костя Гулевича; навіть сама безутїшна вдовиця Гальшка Станїшевська нарештї надумала, що не вік же їй тужити по забитому мужови, і поновила шлюб з Холмським каштеляном Яном Пісочинським.

Здавалось, за смертю злочинцїв, нї з ким було вже й правуватись за забійство Станїшевського, а проте ся справа не була залишена, а тільки прибрала инший характер: з карної зробилась цівільною. Тепер справа йшла уже не про кару для злочинцїв, які уникли від суду людського, а про те, хто повинен заплатити „головщину“ — грошову плату за голову забитого. Як тільки в Польщі знову настали спокійні часи, бувша панї Станїшевська, за поміччю тепер вельможного мужа-сенатора, зараз поновила напів забуту справу уже з наслїдниками тих, хто був причиною смерти її першого малжонка, і хоч не скоро, а таки добилась свого. В 1663 роцї став ся трибунальський декрет, по силї якого пан Даніїл Стемпковський, каштелян Брацлавський і староста Володимерський, покутуючи гріх свого батька, повинен був заплатити 240 гривень за голову Петра Станїшевського, а ще через два роки до такого-ж виплату (в суммі 1800 злотих) були присуджені племінники, брати й инші родичі й спадкоємцї біскупа Красицького. У пана Стемпковсього під той час бракувало готових грошей, і він свою частку виплатив коштовними „клейнотами“: перстнями, сережками, „манеллями“ (браслетами), поясами і иншими жіночими оздобами з рубинами та діяментами. Задля панії Гальшки отсї коштовні речі як раз були у пригодї: під той час вона готувалась разом до двох „весїльних актів“: свою старшу дочку Маріяну віддавала за Київського підсудка Яна-Олександра Олїзара-Волчкевича, а менша Петруся, що народилась при таких траґічних обставинах, виходила за молодого Пісочинського, пасерба своєї матері.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:45 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

В. О'КОННОР ВІЛЇНСЬКА.

Візіт. [1])

(*Ескіз*).

Маленький сальон, убраний з добірним смаком. Біля венеціянського вікна столик, на ньому в хрусталевій вазочці живі квіти. Крізь вікно видно роскішний краєвид. Перед столиком у глибокім фотелї сидить молода женщина у жалобі. У неї в руцї книжка. Вона спустила її на колїна, дивить ся у вікно, замислилась. У дверях зявляєть ся мущина лїт 30-ти і спиняєть ся на мить схвильований.

Вона (*теж перемагаючи вражіннє*). Ви?!..

Він (*хутко опанувавши собою, підходить і схиляєть ся глибоким поклоном*). Я прийшов нарештї, хоч і дуже спізнившись, виявити вам свій глибокий жаль до пережитого вами горя.

Вона (*тихо*). Втрати...

Він. Моїм виправданнєм стають виключні умови: вам відомо, певно, що у той самий час, коли одержалась сумна звістка, я мав їхати до свого шлюбу, призначеного на другий день.

Вона (*указує йому місце проти себе*). Я не можу ремствувати, бо також досї не привитала вас з вашим щастєм.

Він (*тихо*). Одміною у життю...

Вона (*нахиляєть ся до квіток*). Ми давно не бачились з вами.

Він. Без краю: три роки. (*пильно дивить ся на неї*) За сей час ви ще покращали, ma belle socur!

Вона. Подбаємо, щоб бути добрими родичали. (*підсовує йому попільничку*) Роскажіть менї про Ніну... Про вашу закордонну подорож, я загубила її з догляду.

Він. Ніна така-ж, як завжди, урівноважена, весела. Прибірає тепер нову оселю, орґанізує своє суспільство. Що можу я несподїваного сказати вам про Ніну? Ви більше знаєте її, нїж я.

Вона. Так; весела, урівноважена Ніна, завжди в легкому, привітному настрою, безсуперечно виконуюча усї свої бажання. Коли ми були маленькі, вона постійно уміла одібрати собі усї ті цукерки, що були їй до смаку, і у кожній забавцї те місце, яке їй було до вподоби. Иноді вона плакала, але більше знала випросити

Він (*усміхаєть ся*). Їй неможливо одмовити.

---

[1]) Виставляти дозволено 23 ноября 1912 № 16497.

Generated on 2015-08-07 16:45 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Вона. У пансіоні вона ніколи не була покарана і без усильної праці мала добрі балли. Усі дівчатка з нею дружили. Вона ні з ким не сварила ся, а в сварці двох лишала ся в згоді з кожньою стороною.

Він *(усміхаєть ся)*. Так, се правда. Пізнійше, коли ми уже були знайомі з вами, чи памятаєте ви, як між нами пробігла перша тінь. Вона примусила мене пережити одну з найтяжчих ураз мого молодого віку. Тоді добра Ніна ніжно упадала коло мене і, памятаю, їздила зо мною на човні.

Вона (*виймає квітку з вазочки і несвідомо розриває її*). Ще раз бажаю вам щастя в вашому родинному життю. Певна, що ви уже маєте його.

Він. Щастє... Як легко вживаєть ся се велике слово. Хто зазнав щастя, той знає йому ціну. (*Павза*) У моїй душі на віки живе один спогад: ясний осінній ранок... блакітє над головою і золото під ногами... нитки паутиння... тихо спадає дубове листє...

Вона (*тихо*). Кленове...

Він. Ви поклали мені руку на плече і я у перше поцілував вашу руку. В душі моїй забреніли найніжнійші струни. Переді мною розгорнулась осяяна світом перспектива життя. То було щастє.

Вона *(встала і притулила ся лицем до вікна)*.

Він *(раптом замовк. Павза)*.

Вона (*опанувавши собою*). Я певна, ви самі постерегли, що натхненне переживаннє молодих літ не є постійне чуттє.

Він *(робить рух)*.

Вона. Я рада, що можу бути задовольненою долею двох близьких мені людей. Ми випємо по чарці улюбленого вами шортрезу і зміцнимо нашу родинну приязнь.

Він (*цілує її руку*). Людина змагаєть ся бачити сонце... Хоч крізь вікно.

Вона (*дзвонить. До лакея, що увійшов*): Шартрезу і кави.

Він. Прошу вибачення. Ні! *(робить знак лакею, той виходить)* Шартрез лишив в мені неприємні спогади. Ми пили його, як я в останній раз був у вашому домі. Памятаю... маленький кабінет і ваш, тепер покійний, чоловік, а на той час щасливий переможець.

Вона. Переможець? Йому, здаєть ся, нікого було перемагати. Що-ж ви маєте проти мого покійного чоловіка?

Він. Нічого... (*обурено*) і усе!

Вона (*підводить ся*). Як се зрозуміти?

Він. Що можна мати проти тої хмари, яка заступила вам

Generated on 2015-08-07 16:45 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

сонце і зробила з ясного дня безнадійну темряву? Що можна мати проти того залива, що зніс старанно збудовану вами хату і лишив вас без тепла і захисту?

Вона. Ваші слова жорстокі. Ви примушуєте мене зневажатись і нагадати вам, що самі ви одступились од мене і зробили се незрозуміло грубо і несподівано.

Він. Я зібрав останні сили, щоб виволочити себе з вашого шляху, коли мені сказали, що там мені більш не місце і що на другий день я маю почути з ваших вуст про ваші заручени.

Вона. Хто сказав вам се?!

Він. Ніна.

Вона (*у роспуці*). Василій Олександрович! (*опускаєть ся на фотель*).

Він (*хапає її за руку*). Ви може скажете, що се було не так?!

Вона. Не так. Згубивши вас, я згубила розум і гордість—і, одсунувши жіночий сором, написала вам листа з гарячими питаннями. Я не могла повірити грубій дійсности. Але ви навіть не одповіли мені на мого листа. Тоді я раптом подала слово і вийшла заміж.

Він. Ви писали мені листа? І той лист...

Вона. Узяла ся передать вам Ніна.

Він (*у роспуці*) Єлена Миколаєвно!

(*Довга павза*).

Він. О, перенести се не сила людська! (*падає навколїшки коло неї і кладе їй голову на колїна*). Здумати тільки, що я був би тут, коло вас, по праву, на завжди... Яке щастє! — Яке горе!

Вона (*кладе руку йому на голову і нїжно гладить його волоссє, потім схиляєть ся до нього і раптом підводить йому голову*). Устаньте.—Більше нї одної хвилини ми не повинні бути з вами на самотї. Ви розумієте наше становище! Ідіть... Тепер на завжде.

Він (*підводить ся і застигає на хвилину, стиснувши руками голову, потім рішучим рухом обхоплює її в обійми*). Єдиний і останній раз! (*випускає її з рук й робить кілька кроків до дверей, опиняєть ся; вагаєть ся, але не повертаючись виходить нарештї у двері*).

Вона (*падає непритомна у фотель*).

Завіса.

Generated on 2015-08-07 16:45 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

М. ЧЕРНЯВСЬКИЙ.

I.

Невольник.

Ой у саді—винограді,
Там туркеня похожає,
Білу чадру підіймає,
Козакови промовляє:

„Ой ти, полон-полонине,
Молодий ти та блїденький...
Де твій рід, твоя родина—
Ненька, батенько старенький?

—„Ой за синїми морями—
Там і батько, там і мати.
Весь мій рід там пробуває...
Та тобі навіщо знати"?

„Ой ти, полон-полонине,
Дум моїх тобі не знати.
А чи станеш мене щиро
Молодую ти кохати?

А чи станеш, полонине,
Ти кохати ся зо мною
Станеш рід свій забувати,
Хрест чи стопчиш ти ногою"?

—„Ой не стану я з тобою
Батька, матїр забувати,
Будь я проклят, як що стану
Я хреста сього топтати,

Краще буду я в неволї,
У склепах, кайданах гнити,
А не стану я невіру
Нехрещепую любити"!

„Ой бодай же, полонине,
Тобі світу не видати,
Що насмілив ся ти мною,
Госпожею, гордувати!

Ой візьміть його ви, слуги,
В склеп-темницю посадїте,
Скуйте руки ланцюгами,
Ноги в диби заложіте"!..

Теє слово промовляє,
Далї йде собі гуляти,
А несуть уже й кайдани,
Щоб невольника кувати.

Закували молодого.
В склеп-темницю садовили,
Куті двері зачинили,
Ще й камінцем привалили.

—„О, бодай же тобі сонце
Ясні очи засліпило,
Що мене ти, молодого,
На нещастє ними вздріла"!..

II.

Іванко.

Як повіяло весною,
Як зійшли снїги водою
І трава покрила сушу,—
Впала Ігореви в душу
Туга тяжка, нерозважна,
Думка смілива, відважна,

Щоб у степ іти войною.
І не знав князь супокою.
У преславнім Новоградї
Похожає він у радї.
Мов буй-тур той похожає,
До дружини промовляє:

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:45 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

„Ой ти гой єси, дружино,
Час сквитатись з половчином,
Час підсікти гзаку крила,
Кончакови вдіть удила!
Час і вам, князї, до Дону:
Завдамо поганим гону,
Випєм з Дону шеломами!
Гей, хто смілий, той—за нами“.

Вранцї ледве день світає,
Ігор князь в поход рушає
Слїд за ним його дружина
Йде шукати половчина.
І не буйні соколята
В небі грають,—то княжата
Вперше коників сїдлають,
Шеломами вперше сяють.

У княгинї син єдиний,
Промовля він до княгинї:
„Крил орлятї не звязати!
Хочу світу повидати,
Хочу й я зазнати волї
У широкім чистім полї“!
—„Ой, Івашечку, мій сине,
Хай і воля та загине,
Як за нею йти до Дону!
Чи не чув мечів ти дзвону
Об аварськії шеломи
На Русї, у себе дома?
А чи тут пак не свистїли
Прудкокрилі тії стріли?..
Нащо в степ, моя дитино,
Вам іти на половчина“?..
„Мамо, серцю краще знати,
Де й чого собі шукати!..
Ба!.. Сурма до зброї грає!
Вже князь Ігор виступає.
Часу гаяти не дїло.
Що се: сонце потемнїло“?!..
—„Сину, любий мій, верни ся!
Сонце гасне—подиви ся.
Чуєш—пугач стогне в лїсї...
Сич заскиглив в нас на стрісї...
Ой, Івашечку, верни ся,
Чи хоч оком озирни ся“!..

Не вернувсь назад Іванко.
Облила ся мати ранком
Неутїшними сльозами,
Обливалась вечорами...
Ждала вісточки про сина...
Та недобрая година—
В степ далеко залетїли
Соколята прудкокрилі,
І не чуть про їх нїчого,
І нема спитати в кого.
Не вернувсь назад Іванко.
Снить ся сон княгинї ранком
Раним-рано під недїлю.
Баче степ вона весь в зїллї...
І по нїм, без краю й лїку,
Силу трупів превелику...
І порубаний на спинї
Син лежить її єдиний,—
Шиту хустоньку хапає,
Чорні рани затуляє...
А над степом галїч кряче...
Верхи Хан до його скаче
І кричить: „добри-день, з ранком,
Красний княжичу, Іванку“!
І сміють ся в його очі,
І стрілу поганий хоче
В серце князеви пустити
Щоб підбитого добити...

Наче біла лебединя
Стрепенула ся княгиня.
Гридню вірную гукає,
У дорогу виряжає:
„Ой сїдлайте кращі конї
Ви за військом у погоню!
День-ніч їдьте без упину,
Завернїть мою дитину!

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:46 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Як не схоче,—не дивіть ся:
Борюкатись стане, бить ся,—
Білі рученьки звяжіте,
Живосилом привезіте“!

Вже два тижні йде погоні.
Притомились добрі коні.
Рищуть в полі половчини,
А нема й сліду дружини.
Як на річці на Каялі
В-південь коней наповали,
Тут вовки щось стали вити,
Стала галіч гомоніти.
Стали гридні розмовляти:
„Тут княженка нам шукати“!

Разом коней повертали,
В чисте поле виїзжали.
Чисте поле всюди збите,
Кровю чорною полите,
Кровю чорною полите,
Білим трупом геть укрите...
А над полем галіч грає,
З трупів очі видирає.
Рищуть полем тим лисиці,
Піднімають зграї птиці.
І вовки тут бенкетують,
Здобич ласую шматують.
Тут вина впились Куряне,
Тут лягли спать Сіверяне!..

Стали гридні, обімліли,
Добрих коней припинили.
Стали мертвих обхотати,
Щоб княженка відшукати.
Ой нема, нема княжати,
Та і як його впізнати!..

Перед вечером край балки
Стали дуже грають галки.
Тую балку біле тіло
Аж до верху завалило...
Там знайшли свого Івана
Під кущем всього у ранах
Вірні гридні. Задубіли
У княжати руки білі.
У руках у тих хустина...
І лихого половчина
Проти серденька самого
У грудях стріла у його:
В саме серденько впяла ся,
Кров круг неї запекла ся...

Повернули гридні ранком
Від Каяли вже з Іванком.

Ходить мати по світлиці
Ломить білії ручиці.
Ходить миєть ся сльозами,
Вимовляє жаль словами:
„О, бодай добра не знати,
Княже Ігоре завзятий,
Ні тобі, ні Всеволоду,
Ні всьому твоєму роду,
Що в поход, в чужу країну
Спокусив мою дитину“!..

Ходе рученьки ламає,
Сина день-ніч дожидає.
А Іванко поспішає,
До коня аж припадає...
І везе він їй з собою
Подарунок з поля бою:
Всю скрівавленую тую
Ханську стрілку золотую,
Що у серденько—впяла ся,
З серця крови напила ся...

А вже вістка чорнокрила
Руську землю облетіла,
Що не вернуть ся Куряне,
Ні відважні Сіверяне
З кровю пяної Каяли,
Що їм очі поклювали
Хижі крюки степовиї,
Дрібен дощ кістки їм миє..

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:45 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

III.

Царевич.

Згаса, вміра вечірній світ.
Царевич їде із воріт.

А в слід царівна із вікна
На його дивить ся сумна.

Біля мурованих воріт
Йому циганка шле привіт:

„Щасливий шлях тобі лежить“!
Червониць в руки їй летить.

„Спасибі. Тільки бережись
Сю ніч води,—землї держись“!

—„Чому?.. Неначе по воді
Лиш тільки й плинуть лебеді“!..

Сказав царевич, засвистів
І верхи лїсом полетів.

І їде нетрями в ночі,
І чує—стогнуть скрізь сичі.

А лїс стоїть, немов в-ві снї.
Дерева нїби камянні...

І чує голос він: „Куди
Летиш, царевичу?.. Пожди

Ясної теплої зорі,
Як встане сонце з-за гори.

В моїм високім терему
Я з тебе шлем сама здійму.

Сама і постїль постелю.
Казать казок тобі звелю“.

Царевич чує те й мовчить,
І далї кінь його все мчить.

„О, любий мій, не поспішай,
Сією стежкою звертай!

Моїх сестер там тереми,
Тебе вітати будем ми.

Там на шовкових килимах
У нас в криштальних теремах

Гостей немало кріпко спить.
Нїхто не сміє їх будить.

І снять ся їм чудові сни.
Щасливі в снах своїх вони.

Сюди, царевичу, звертай!
Поглянь, уже порідшав гай!

Сюди“! І вірного коня
Царевич верне навмання.

І баче—терем, весь в огнї.
Та нїби в морі, в глибинї...

І чує: „сміло розганяй
Коня і в двір у мій вїзжай!..“

І звив ся кінь, на диби став.
Плигнув—і лїс загоготав...

Пропав царевич і нема.
За лїтом йде-гуде зіма.

Царівна тужє по ночах,
Не сохнуть сльози на очах.

І раз до неї у-ві снї
Явивсь царевич на конї.

І каже він: „Ходім туди,
Де в мене терем із води,

Де срібні плещуть ся рибки,
Де коси чешуть русалки.

В ночі там ясно, мов при днї.
Привілля любе там менї.

Ходім“!.. І мов чиясь рука
У пітьмі рук її шука.

І хтось мов кличе до вікна.
І тут прокинулась вона.

І їй здалось, що у вікнї
Майнув царевич на конї.

Мана!.. В криштальнім терему
На шовком шитім килиму

Блїдий царевич кріпко спить.
Його повік не розбудить.

І де він—знають лиш одні
Рибки, що грають в глибинї.

Generated on 2015-08-07 16:45 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

МИХ. ГРУШЕВСЬКИЙ.

На українські теми.

Батьки і діти.

Кілька тижнів тому з ініціативи двох академічних товариств відбулась у Львові інтересна анкета в справі тяжкого матеріального становища української академічної молодіжи. Публики зібрало ся чимало, з ріжних кругів львівської інтеліґенції; дебати були дуже жваві, хоч і не привели до якихось конкретних наслідків: тема порушена ініціаторами анкети була настільки складна, входила в такі ріжнородні сфери нашого громадянського і всякого иньшого життя, що прийти до чого небудь глибшого загальнійшого понад поклик до суспільности, аби підтримували своїми вкладками запомогові академічні товариства, було неможливо: для сього треба було-б хіба цілого ряду анкет і конференцій, які-б розбили на складові части сей складний комплекс питань і постарали ся прояснити їх зокрема.

Референт з студентського союзу начеркнув образ непотішних обставин нинішнього українського академічного життя; доповнений потім ще участниками анкети, він дійсно давав дуже тяжкий, вопіющий до суспільної санації образ.

Загостреннє національних відносин у Львові за останні роки позбавило українських студентів заробітків в польських інституціях, в польських домах, в урядах, котрими завідують урядники Поляки. Поляки тепер принціпіально держять ся правила — не давати зайнять Українцям, і вони таким чином мусять обмежувать ся майже виключно заробітками в українських канцеляріях і інституціях. Сї також не дуже раді студентській роботї — раднійші фаховим писарям з гарним письмом, з канцелярською рутиною, вишколеним довгими лїтами і звязаним навік з даною інституцією. Університетські неспокої, перериви в занятях, арешти, засуди і видалення, які прийшло ся пережити студентам-Українцям в останніх лїтах, відогнали від львівського університету всю заможнійшу українську молодїж: батьки посилають синів на університети німецькі, до Відня, до Грацу, „щоб не тратили років“, і виправдують се навіть „національним резоном“ — що се також важно для нашого громадянства, аби молодїж скорше здобувала діпльоми і кваліфікації і виходила в житє з усіми правами, з можливістю конкуренції кваліфікованим Полякам. В результатї для Львова зістаєть ся тільки сама гірка голота, котрій нема де діти ся, і яка живе

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:45 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

дуже часто в голоді і холоді, по ріжних норах, в кращім разї заробляючи кавалок хлїба якою небудь писаркою, в гіршім — незнаходячи нїчого. З огляду на такі тяжкі львівські обставини величезна більшість незасібної молодїжи пересиджує на провінції, по дрібних містах або й селах, в провінціальних урядах, касах, на гувернерках, або й просто у якихось близьких і далеких свояків, у Львові-ж на звиш 1000 душ записаних перебуває скільки небудь постійно яких 160 душ (беру цифру, подану в рефераті представника молодїжи і нїким не заперечену). Більшого числа студентів сей український Львів з своїми банками, касами, канцеляріями, просвітними і економічними інституціями, школами, редакціями і т. и. — виходить — негоден утримати, а й се не велике число утримуєть ся дуже лихо, марнуючи в тяжкій, безтолковій боротьбі за істнованнє свій час, енерґію, здатність до працї, самоосвіти і т. и.

Факт важний, дуже сумний і небезпечний, але він тільки побіжно був зачіплений бесїдниками анкети, хоч вартий докладнїйшого розслїдження і заінтересовання.

Почати від того, що така мала скількість українського студенства, яка реально істнує на львівськім унїверситетї, в значній мірі ослаблює силу українського унїверситетського постуляту супроти всякої аґітації против нього: добивати ся унїверситету для номінальних унїверситетських горожан, які в дїйсности з нього не користають, се дуже тяжка і прикра позиція. Та маленька розмірно купка українського студенства, облишена розважними батьками Руси і заможнїйшими, в кращі обставини поставленими товаришами на те, щоб при тяжкій боротьбі за своє матеріальне істнованнє ще представляти собою так би сказати „гарматне мясо“ в унїверситетській справі — „здобувати унїверситет“ рискуючи не тільки своїми лїтами, а і всїм істнованнєм на випадок першої ліпшої провокації з польської сторони — се не тільки велика суспільна несправедливість супроти сеї і так найбільше обділеної частини нашої молодїжи, але і велика недорічність. Вона без сумнїву некористно відбиваєть ся на однім з найбільших національних постулятів Галичини.

Одначе не тільки на нїм. Взяти загалом становище українського елєменту у Львові. Се зовсїм анї потїшне анї нормальне явище, що в сїм центрі українського полїтичного, культурного, громадського житя такий цїнний — рухливий, свіжий, ідейний елємент, як академічна молодїж становить таку невеличку позицію.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:45 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Се не відбиваєть ся добре на львівськім і взагалї галицькім українськім житю; воно мусить до певної міри яловіти через се. Академіки, які через свої тяжкі матеріальні обставини, скінчивши де небудь в невеликім провінціальнім містї ґімназію — теперішню галицьку ґімназію з її мертвим, формалїстичним, фарисейським режімом, потім проживають дальші роки в ріжних провінціальних дірах, в вічній атмосфері адвокатської канцелярії, каси і маломістечкового касина, нїколи не живши в ширшій атмосфері якогось більшого міста — навіть такого мізерного Львова, — що за інтелїґентну силу становлять вони, щó можуть внести в нище галицьке житє, яке власне так потрібує духової обнови, інтелїґенції, принціпіальности, ідейности?

Можна-б піти ще далї і спитати, який інтелїґентський засіб може придбати студент, якого служба тримає сїм годин на день за писарською чи иньшою канцелярійною роботою, а коли поза тим ще у нього лишаєть ся якась здатність до духової працї, він повинний думати про те, щоб приготовити ся до іспиту. Що лишаєть ся йому на свобідні духові потреби—на книгу, театр, участь в громадськім життю?

Під час дебат анкети люди старших поколїнь вказували молодїжи на приклади студентів з своїх часів, що працюючи тяжко в ріжних канцеляріях на хлїб насущний, не занедбували кольоквіїв і іспитів, в час проробляли весь приписаний стаж і в час ставали так сказати громадянами першої кляси, зоруженими всякими дипльомами, уздібненими до відчинення канцелярій і займання посад. Не згадували одначе при тім, щó вносили в житє крім тих дипльомів і кваліфікацій сї практики-мудрцї і я думаю, що коли їх енерґія поза тяжкою працею заробковання була до решти витягнена ще сею іспитовою дресурою — мабуть небагато зіставало ся їм на ту свобідну духову роботу — хіба у виїмково здібних, витрівалих фізично і духово одиниць. Не хочу легковажити значіння тих формальних кваліфікацій, не тільки з особистого становища — лекшого заробковання, вигіднїйшого і заможнїйшого житя, а і з громадянського мотиву, на котрий звичайно при тім підкликують ся фанатики іспитів і дипльомів — „аби молодїж не марнувала ся“. Признаю, що з національного становища важно, що-б наші люде не зіставали ся за скобками „суспільної ерархії“ за недостачею кваліфікації. Але прикро вражає такий односторонній фетішізм дипльому і іспита, таке одностороннє розбуджуваннє в молодїжи карієристичних, матеріалїстичних потягів і рахунків без уваги для елементів духових, культурних, які переважно глушать ся так без-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:47 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

жалісно і безповоротно в тій погоні за дипльомом і іспитом „в свій час“, „без змарновання року“. Не о хлібі єдинім жив буде чоловік, а те, що упускаєть ся в сфері духового життя, суспільних і культурних інтересів в молодечих часах — звичайно зістаєть ся порожнім місцем, не нагородженим і пізнійше, коли чоловік уже й посправляє собі діпльоми, і має змогу жити для себе: не розбуджені духові інтереси, культурні й суспільні інстинкти нидіють тільки ще більше під матеріалїстичною прозою, робленнєм карієри і гроша.

І навіть трудно собі уявити всю величезну шкоду, коли громадянство таке нище, нація, яка так потрібує духових, дійсно інтеліґентських сил і так мусить їх цінити, — замість інтеліґенції дійсної, реальної, такої котра становила-б діяльну, активну культурну силу, дістає інтеліґенцію номінальну, паперову, властителів діпльомів, кваліфікацій, іспитів, які в переважній части тільки чисто формально заповняють собою ріжні місця в структурі нашого житя, але не творять собою якогось активного, продуктивного, ініціативного, творчого елементу.

А першою перед-умовою користнійшої зміни в сім очевидно являєть ся все-таки — можливе улекшеннє для академічної молодіжи сих років загостреної боротьби за істнованнє, щоб бодай ті, в кім є якісь потяги до духової праці, до вироблення ширшого громадського і культурного світогляду, самоосвіти і пропаґанди, мали змогу уділити щось культурі своїх скритих духових потенцій, сих цінних сторін свого духа, не втрачаючи до останка всеї своєї енерґії, часу і праці на механічну заробкову роботу та формальну іспитову дресуру. Наше громадянство повинно уважно подумати над сим — не тільки з простого милосердя до своїх дітей, до синів свого народу, але і з свідомости національного інтересу, нашої культурної й політичної будучности.

Питаннє значить мусить бути не тільки в тім, щоб заходами громадянства і всяких національних інституцій дане було приміщеннє більшому числу академічної молодіжи, ніж мінімальна теперішня цифра, яка була подана до прилюдної відомости на анкеті, — але і більш користні й сприятливі умови заробковання і праці.

Перед усім всі ті інституції, в яких руках лежить се заробкованнє, повинні-б відстати від трактовання академічної молодіжи, тільки як робучого інвентаря. На анкеті висловляли ся цілком отверто гадки, що та чи иньша інституція раднійше дала-б якийсь даток на студентський запомоговий фонд, аби тільки не брати

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:46 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

студентів в службу до своїх бюр, а заступити їх ріжними практиками. Се легко зрозуміти, що такі практики і краще письмо мають, і завдяки свому досвідови робочому, лишаючи ся на довгі літа, можуть бути користнійші, видатнійші, і своїм шефам будуть більш податні і наручні, — але все таки на такім узкім утилітарнім становищі ніяк не повинні стати українські інституції і як би навіть хотіли — не повинно на се позволити громадянство, котре сї інституції сотворило. Ніякий даток до академічної помочи не зрівноважить тої користи, яку матиме приміщеннє десятків студентів в сих інституціях — особливо коли вони, сї інституції подбають, щоб праця в них була лекша, давала студентам-діурністам більше змоги працювати для себе, для своєї освіти і не вичерпувала їх сили і снаги до решти на спілку з іспитовими комісіями, як вичерпує тепер.

Думаю, що при охоті стати на сїм становищі, звернути увагу на сю сторону, інституції, на чолї котрої стоять люде доброї волї і великого досвіду, потраплять зробити дуже і дуже багато, а ширший загал також сею справою повинен заінтересувати ся, вплинути і настати над її можливо-користним розвязаннєм.

Богом і правдою сказати, до тепер українське громадянство робить дуже мало для академічної молодїжи. Се була одна з досить дражливих точок діскусії на тій анкеті, але відложивши гнів, треба сказати, що се таки правда. Одна і друга сторона покликувала ся на такі моменти, як сецесія, коли галицьке громадянство відізвало ся справдї так однодушно і жваво на справу висилки львівських студентів на чужі університети, на такі справи, як голодовий страйк 1907 р. і великий процес 101. Але се все надзвичайні хвилї, сенсаційні моменти, і в контрастї з такими хвилевими захватами тільки ще різше відбиває звичайна байдужість громадянства до тих обставин, в яких живуть сотнї і тисячі академічної молодїжи.

Найбільше що зроблене було для неї досї—„Академічний Дім“ завдячує своє істнованнє жертві одного Українця в Росії; все галицьке громадянство на сю цїль не зложило і пяти тисяч корон, дім зістаєть ся дефіцитним; банкові рати сплачує Наукове товариство ім. Шевченка, що вложило досї до сього фонду до 50 тис. корон. Товариство „Академічна Поміч“ ледве живе, роспоряджаючи з складок молодїжи мінїмальними фондами; катеґорія членів спомагаючих, котрими повинні-б бути всї бувші вихованцї вищих шкіл, всї батьки родин, всї інтелїґенти взагалї — при невеликій річній

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:47 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

вкладці (6 кор.) повинні-б бути їх тисячі, в дійсности лічить немногі одиниці. Засноване торік товариство помочи молодіжи, не вважаючи на всї заходи своїх пань виділових, зібрало ледво кількадесять членів з мізерною сумою 200—300 кор. вкладок і не має спромоги навіть наладити відповідно академічну кухню, що поставило своїм близшим завданнєм. Гроші роззичені свого часу з сецесійного фонду, незвичайно слабо повертають ся — властиво майже зовсїм не повертають ся, і громадянство не пробує своїм моральним впливом — певною пресією на сих людей, що давно вже стали на становищах, змусити їх вернути сї гроші, які вони буквально з рота видерають теперішнїй молодїжи, і т. д., і т. д.

Власне що ударяло в очі в сїй анкетї — се якесь відчуженнє „батьків“ і „дїтей“. „Батьки“ заявляли готовість підтримувати „дїдей“, коли вони будуть пильні, чемні, будуть мати гарне письмо, будуть вчити ся писати на машинї, не сидїти по кавярнях, помагати старшій громадї в полїтичній роботї, записувати етноґрафічні матеріали, сидячи по селах, і т. д., і т. д. Инакше — се не договорювало ся до кінця, але Quos ego відчувало ся на сїм кінцї. Дам тобі діурну, аще падши поклониши ся ми, можна було-б парафразувати звісні слова. І така неприязна, несимпатична нотка раз у раз бренїла і проривала ся в дебатах — так як би зійшли ся не просто батьки і дїти, а дійсно ті ославлені „батьки“ і „дїти“ в лапках, представники двох неприязно настроєних ґенерацій — хоч властиво підстави для такої неприязни нїякої не було і нема, особливо в теперішнїх часах, коли „дїти“ взагалї проявляли хіба аж занадто мало самостійности взагалї і супроти батьків спеціально.

Доводить ся чути жалї і нарікання саме на те, що молодїж стала сїра, що в нїй нема життя, нема фізіономії. Оскільки се вірно — се без сумнївна шкода. Молодїж завсїди молодїж. Коли вона сильна, жива, енерґічна, криє в собі задатки будучої плідної й творчої дїяльности — вона мусить до певної міри виколїювати ся з старих протертих, проїзжених доріг. Від осібняків занадто зрівноважених, занадто розважних в 20—25 лїт, таких що вже тодї проглянули в корінь житєвої премудрости, розрахували, чого вони можуть для себе сподївати ся і відложивши всякі ілюзії й ідеольоґії, приложили ся всею душею і помишленнєм до реального — від них великої потїхи нашому громадському житю чи культурному чи полїтичному не ждати. Елємент іраціонального, того, що формулуєть ся словами contra spem spero мусить бути в молодечім житю, щоб від сеї молодїжи можна було в будучности, коли відпаде зайве і скрайнє, як лушпинка від дозрілого зерна, можна було сподївати ся доб-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:46 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

рого, здорового урожаю. В недавній минувшости у молодіжи можна порахувати щирі і горячі пориви в хвилях оживлення, піднесення національного і суспільного життя, не тільки спеціально в університетській сфері, а й далеко ширше поза нею — от хоч би згадати аґрарні страйки, виборчі рухи і аґітації, приватні шкільні курси і т. и. Останні розчаровання, а ще більше — загальний сірий національно-демократичний режім дійсно викликав певну депресію серед молодіжи; вона немов спокірніла, стала пасивнійшою — але все таки се не наблизило до неї старшу ґенерацію, бо ся пасивність і покірність не дала живої моральної звязи — її сї неґативні прикмети не можуть дати.

І се власне відчувало ся в дебатах. Давали ся спасенні ради, щоб академічна молодіж краще зорґанізувала ся, завела можливо докладну реґістрацію всїх Українців, які приходять на львівський університет, удержувала певну контролю і опіку над нею, — але кінець кінцем з свого боку ніякої конкретної помочи тому нищому студенству, позбавленому засобів, придавленому тяжким безпросвітним заробкованнєм не пообіцяно, не показано навіть її можливости. Не проявило ся охоти до активного співробітництва з обох сторін, близшого і живійшого контакту.

Вся та анормальність нинїшнього стану річей, на який вказували реферати молодіжи — тих 160 чи кілька їх там студентів в центрі українського житя Галичини, що не знаходять скільки небуть можливого заробітку, який дав би їм не тільки прогодовувати ся, але й розвивати ся духово і суспільно, — вона зістаєть ся і не видко надії на її поправу. Тому хотїв би я отсими замітками звернути увагу всїх уважних для наших національних, культурних і полїтичних перспектив членів нашої суспільности на сю небезпечну сторону нашого житя.

Всїх питань, порушених останнїми дебатами, я сказав уже — і не переглянеш. Але ще одно слово хотїв би я сказати, щоб нагадати громадянству справу підняту на тій анкеті, але не взяту якось під близшу увагу за масою всяких питань — се академічний дім для студенток. Се справдї пекуча потреба, особливо коли-б — як я б думав, сю справу трохи поширити і говорити не тільки про дім для студенток, але взагалї для жіноцтва занятого інтелїґентною працею — учениць, студенток, урядничок і т. и. Число такого жіноцтва у Львові все зростає і мусить зростати, бо і наука в вищих школах і інтелїґентна праця стає неминучою потребою для тих сотень дївчат, що до недавна, покінчивши свою освіту, жили

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:46 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

„в родинах“, обходячи ся без заробітку. Тим часом, як відомо, знайти відповідне приміщенне у Львові для інтеліґентної дівчини се справа далеко тяжша і складнійша, ніж для студента чи урядника. І коли студенти мають який не який, хоч не великий Академічний Дім,—ще більша потреба в такім домі для студенток і взагалї працюючих дівчат чи жінок. Галичина, що без затрати з свого боку, коштом Українців закордонних дістала дім студентський, повинна бодай спромогти ся на дім жіночий, і то в часї як найскоршім.

О. ОЛЕСЬ.

* * *

Коли лунає сміх і пісня
І лють ся вина золоті
Із пяних рук красунї—долї,
Хтось мусить плакати в життї.

Я на бенкет зайшов нечутно,
Кріваву рану затулив,
Співав, з вибранцями братав ся
І пив, багато страшно пив.

Я бачив шлях квітами вкритий,
Від щастя я тримав ключи,
Проходив згорда мимо долї,
Її повією звучи...

І бачив я кріз скляні стіни
Як ти одна, у самотї
Об землю билась і ридала...
Хтось мусїв плакати в життї.

Generated on 2015-08-07 16:46 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

НАТ. РОМАНОВИЧ.

Мандрівниця.

(повість).

Дні юности.

(Далї).

VI.

З дванадцяти років почала Надя жити як панночка доросла. Та, правда, і всї її товаришки так само. Тут, в провінції, де висшою клясою ґімназії була четверта, дївчатка з четвертої кляси вважались за дорослих. По гостях пізно засижувались, поводили ся з ними кавалєри, як з паннами дорослими, залицяли ся. До Надї, правда, мало залицяли ся; дуже серіозна вона, не кокетує, не цікава — казали кавалєри. Але танцювати доводило ся їй багато, бо танцювала вона прегарно і захоплювала ся танцями — часто-густо до ранку.

А лїтом, після іспитів, жила в садочку свому, в тиші й самотї його сумувала, мріяла. Стоючи на краю сада над ставком кудись поривала ся... вітер розвівав її волосє, сукню, — хотїло ся, щоб поніс кудись.

Мріяла... Уявляла себе то Пушкінською Тетяною, то Ольгою з „Обломова“, Вєрою з „Обрыва“, Лїзою з „Дворянскаго гнѣзда“. Тихий лїричний настрій обхоплював її, з уст зривали ся улюблені вірші і часом свої імпровізації.

І в мріях рвала ся Надя далеко, далеко від того життя, серед якого жила.

Сї гостї, обіди, вечірки, кавалєри, танцї, „приличности“, романи і еротичні вірші — чейже здорова атмосфера для юнної душі?!

Одного разу, як Надя вертала ся з почти, линув дощ. Заховала ся Надя від дощу на ґанку дома, де жив старий кавалєр, добрий знайомий батька її. На ґанку і пересидїла, поки дощ перестав. Батько був невдоволений, коли Надя розповіла йому, як урятувала ся від дощу, і сказав, що не личить паннї заходити до кавалєра хоч би й на ґаннок.

І багато питань зародило ся в юній душі і росла цїла буря протестів.

Часом, коли Надя кілька день пробувала в знайомих в селї, що по другий беріг річки лежало, вона знаходила свою кімнату

Generated on 2015-08-07 16:47 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

дуже вже прибраною і стіл свій в надзвичайнім порядку. То мати під час її відсутности переглядала всї її зшитки, дневник, записки, вірші, все, все, рила ся у всім тім. Частину палила, решту складала в порядку. Палила без жалю дневники з самими інтимними переживаннями.

І відчуженність зародила ся в молодій душі.

На чотирнадцятім роцї відвезли Надю до К. кінчати ґімназію. Батько говорив, щоб вчила ся добре, потім на курси... се була його заповітна мрія.

Служили молебня. Одвезли Надю, віддали до пансіону. Коли прощати ся треба було з батьком і матірю заплакала Надя і не хотїла їх покидати. До розпуки плакала.

Тяжко було привикати до нової ґімназії, особливо до пансіонного життя. Та вчити ся треба було багато, не було й часу журити ся . Але не могла довго витримати суворого казарменного режіму і упрохала свою матір на другий рік жити з нею.

Тепер Надя знов багато читала. Толстого „Война и Миръ“, „Анну Каренину“, „Крейцерову Сонату“, Достоєвського „Униженные и оскорбленные“, „Идіотъ“, „Братья Карамазова“, Боборикинські романи, Чехова і разом з тим Бєлїнського. Та все без системи, без міри. Не розуміла багато де чого, але читала й читала.

А ось одного разу товаришка її Катря з якою Надя приятелювала, сказала їй.

— Хочеш приходити до одного ґімназіста, де ми збіраємо ся й читаємо.

Надя тільки головою хитнула:

— Хочу.

І то тобі нїчого, що до „молодого хлопця“?

— Нїчого.

А сама була рада, вдоволена.

Немов се була відповідь на бажання її молодої душі.

І се був протест проти всїх звичаїв та приличностей.

А вона так ненавиділа їх, сї звичаї, сї приличности... Почувала, що се щось умовне, штучне. Хотїло ся, щоб молоді хлопцї були такими-ж близькими, простими та звичайними, як і подруги її, щоб не відгорожувано дївчат від хлопцїв китайською стїною церемонїй; щоб хлопцї не були „кавалєрами“, що танцювали з нею там в провінції, щоб товаришами були вони.

— Слїдуючої суботи, у вечорі, — шепнула Катря Надї.

Привели Надю.

Невелика кімната, вікна завішані. Вісїм ґімназістів, три ґімназістки. Біля столу „референт“, перед ним „реферат“.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:46 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Тихо привитали ся і почало ся.

Білявий безусий бльондин читав про первісну культуру; про життє первісних людей, про розвиток всїх форм життя... „Ліперт, Морґан, Ковалевський... матріархат, моноґамія, поліґамія...

Надя нічого не розуміла, але подобало ся їй все.

Вели ся дебати. Солїдно, поважно... Білявий референт Андрій, серіозно все щось доводив. О півночи розійшли ся.

— Тільки нічого мамі не кажи, — шепнула їй Катря;—скажеш, що в мене була.

Кожної суботи сходили ся вони. Надя потроху починала розуміти реферати, бо читала по проґрамі.

Се вже було не сантіментальне дївча, фантастично закохане в свого героя — блїдого, мелянхолїйного юнака, — що захоплювало ся еротичними віршами і поринало в нездоровій атмосфері романів. В діяметрально-протилежний бік помандрувала душа Надї. Від „кавалерів“ до „товаришів“, від танців, залицань — до науки і спільної розумової працї.

І вже за пів року Надя у купі з Оатрею, товаришкою своєю і по клясї і в гуртку, читаючи на вакаціях „Что дѣлать“ Чернишевського, захоплювала ся його „розумним еґоїзмом“, захоплювала ся по черзї всїма героями роману — аж до Рахметова; тодї для Рахметова кинула всїх. Читали вдвох Турґенева і в новім світлї побачила Надя Базарова і співчувала Аркадієви, який давав батькови Бюхнера замість Пушкина. Читали Пісарева, Добролюбова, Спенсера, Короленка, Горького...

„Природа не храм, а робітня, і людина в нїй робітник“...

„Слова і ілюзії гинуть, факти зостають ся“. Сї тезіси глибоко запали в душу Надї і викликали могутнїй душевний процес.

Працювати... працювати... і без слів, без ілюзії... тільки працювати...

Ще до вакацій, на однім зібраннї донесло ся раз до її уха: „соціялїзм“ і жадно чекала пояснення сього слова.

Се-ж саме те слово, яким її лякав батько, коли їхала до К.

— „Бережись, бережись соціялїзму, соціялїстів... Всїх тих, що гуртують ся й книжки разом читають, плани ріжні сочиняють. Стережи ся їх... Се такі, що їх ловлять, засилають, вішають“ — вимовив він останнє слово вже пошепки.

— А як нас хто вислїдить та донесе, та за соціялїзм і до Сибіру попадем.., — сказав якось білявий Андрій, коли вже збирали ся розходити ся після реферата.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:47 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Так отсе й є соціялїзм, — простодушно подумала Надя. — Ну, се не страшно... І ми, і я — соціялїсти?

Розсміяла ся.

— Але чому-ж до Сибіру?

VII.

— Гей, гей! а хто кого пережене: чи ваша двохгрьобка чи наша трьохгрьобка? Оля, хто у вас на весла? Ви? Павлюк? Гаразд! Сядете на однім місцї...

— А ви, Андрію, глядїть, аби не посадили свою компанїю на камня як колись. Та виберіть в себе й веслових не згірш мене.

— Бач, яка Ольга, молодець!

— Гей швидше, сїдайте вже! Час не жде, година минає! Уже? Івась на першу грьобку, Миколайчик — на другу! Кадет на третю!

— Дайте-ж руку, Ілюша! Все-ж таки ми слабі сотворіння, хоч і розпропаґовані дївчата, і ваш святий обовязок помогти менї стрибнути в човен.

— Роблю се з великою охотою, Катре, бо знаю, що і ви менї зробите прислугу колись — подасьте колись хусточку або принесете води, — комічно важно гудів голос Ілюші.

— Марусю, кермуйте просто на ту гатку...

— Прошу мене не вчити, Павлюк, самі знаємо.

— Ех, начинаймо, Миколо, раз-два, раз-два!

Дзвінкі голоси молодого численного товариства лунали в повітрі, розрізали його й летїли в височінь, під ніжно-блакітне небо, вкрите де-не-де легкими білими хмарками.

Ґімназісти, двоє молодих хлопців в косоворотках і мягких брилях, один кадет, два семінаристи і молоденькі дївчата-ґімназістки, свіжі й гарні в своїх простих убраннях і щирій веселости.

Дружно спускали ся весла обох човнів, що поруч себе плили і, сміючись, молодь пересипала ся бризками води і слів.

— Ну, хотїв би я бачити, Олю, того розумного, який вчив вас так весла витягати з води, — кепкував стрункий бльондин, сидючи на кермі трьохгрьобки.

— Та на жаль власне ви, Андрію, не можете побачити того розумного, бо... Хиба, правда, можна-б: нахилїть ся й погляньте в чисту воду...

— Ха-ха-ха... — залунало на обох човнах.

— Обпік ся, хлопче...

— Нї, чекайте, Олю, я вас вчив, як опускати весла в воду, а витягати то певне вже не я.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:49 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Ой, не смішіть нас, Андрію, а то не доїдемо — гребці наші від сміху весла погублять, — гукнула Катря, що сиділа на носі трьохгрьобки. — Івась, дайте покурить, — звернула ся вона до гребця свого човна, високого хлопця в червоній косоворотці і темнім брилї.

— Не дам, нема часу!

— Дайте, а то весла одберу, — розсердила ся Катря.

— І отже не курить ніколи, а тут — на тобі... — бурмотів Івась придержуючи весла й дістаючи папіросу.

— Так, так, так! А ми вас переганяємо пе-ре-га-ня-ємо... Так!. А ми вас перегнали, пе-ре-гна-ли, перегнали, — залунало хором з двохгрьобки, де гребли Оля та Павлюк напружуючись зо всїх сил.

— Пе-ре-гна-ли, — луною розлягло ся біля берега.

— Ей, народи, давайте співати, — гукнула весело раптом встаючи Оля, присадкувата, русява дївчина з ясними карими очима. — Хто на моє місце?.. Беріть весла Ілюша, — звернула ся вона до русявого студента; — ви сьогоднї все одно безгласний. А я спочину, — і всунула йому весла до рук, а сама стрибнула на його лаву.

— Ну Надюню, — повернула ся вона до трьохгрьобки, де біля Катрі Надя сиділа, — давай співати. Ти-ж в мене співоча Надя.

Надя, в білій блюзцї, широкім брилї, була зовсїм мов маленька дївчинка, що своїми широко розкритими очима приглядаєть ся з цікавістю до всього навкруги.

І справдї все було таке нове для неї, так багато давало її душі.

Після тих ріжних розривок молоді там, на провінції, де підлїтки-дївчатка грають ролю дамів, а хлопчики — кавалєрів, де були церемонні, нещирі, штучні відносини між жіночою та мужеською молодю, ся молодь, ся справжня молодь була такою цікавою їй, близькою і милою. Вже цїлих пів-року Надя була в сїм товаристві, все на рефератах та діскусійних збірках. А отже тепер — у-перше для розривки. Серіозних облич не було тут; не було опонентів і референтів. Були розмови, жарти, веселі очі і молодий, свіжий, прекрасний сміх. І сидючи в кінцї трьохгрьобки, біля Катрі, задумана Надя поринула в теплій атмосфері юного щирого, привабного і милого їй товариства.

— Давай, — відповіла Надя Олї всміхаючись.

„Під небом чужим я блукаю,
Немає спокою менї,

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:47 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Тебе, моя рибко, благаю,
Привидь ся менї хоч ві снї".

виводили два жіночі голоси, злившись гармонїйно.

— Ет, сантіменти розводите, — гукнули баси з трьохгрьобки, коли дївчата скінчили. — Чекайте-ж ось ми заспіваємо.

„Ревуть, стогнуть гори, хвилї
В синесенькім морі.
Плачуть, тужать козаченьки
В турецькій неволї"...

Залунав хор з мужеських голосів, і звуки наповнили собою повітря.

Де-ж ви, хлопцї-запорожцї,
Сини вільної волї?
Чом не йдете визволяти
Нас з тяжкої долї?

Замовкнув хор, і після недовгого мовчання два голоси почали:

„Світе тихий, краю милий,
Моя Україно!
За що тебе сплюндровано,
За що, мамо, гинеш? і т. д.

— Отсе тобі семінаристи! здорово утяли, далеко нам до їх, — хвалили слухачі, коли скінчив ся спів.

„Стоїть гора високая,
По під горою гай,
Зелений гай, густесенький,
Неначе справдї рай..

Знов почали ті самі два дужі, гарні голоси, до них прилучили ся жіночі, потім всї, хто мав який голос, підтягали.

„Під гаєм веть ся річечка,
Як скло вода блещить.
Долиною зеленою
Кудись вона біжить"..

Тихо підіймали ся й поволї опускали ся весла, ледве-ледве торкаючись води; а човни безшумно пливли мов зачаровані згуками.

„Край берега у затишку
Привязані човни.
Там три верби схилили ся,
Мов журять ся вони,

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:47 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

„Що проиде любе літечко,
Повіють холода,
Осиплеть ся з них листячко
І понесе вода“.

Дружно, тужливо грали дзвінкі голоси мельодію і міцнійшали в вечірній прохолоді.

„Журю ся й я над річкою...
Біжить вона, шумить,
А в мене чуле серденько
І мліє і болить“.

— Ой не видержу більше сеї журби. Бо і в мене чуле серденько і воно болить, — гукнув раптом жартливо Андрій, випростуючись своєю довгою постатю на кермі трьохгрьобки. — Киньте ви отсю журбу — чисто семинарська пісня...

— Як то семинарська? — вступила ся Оля. — Се ви, або нічогісенько не розумієте, або я не знаю що... — гарячила ся вона. — Свинство, на самому гарному місці перервали всю красу...

— Олю, ну не сердьте ся, я пожартував, — виправдував ся збентежений сим нападом юнак...

— Гарні жарти... Свинство, — повторила ображено Оля.

— Таки не сердьте ся, Олю,—гукнули семинаристи — Олекса й Панас, — не хоче він семинарської, заспіваємо йому студентської. А сю пісню скінчимо на березі, справді не варто вже зараз, настрій не той.

— Доспіваємо, доспіваємо, — заспокоювали Олю всї.

„От зарі, до зарі“,

загреміли семинаристи дуетом.

„Лиш зажгут фонарі“... і т. д.

— „Нагаєчка, нагаєчка, нагаєчка моя“, — підхопив хор.

Скінчили і кілька хвиль їхали мовчки, розгоняючи з усієї сили човни.

— Налягайте, налягайте на весла.

— Дивіть ся, місяць сходить, а ще до Видубецького далеко.

— Нічого, за течією легко, незабаром приїдемо.

Раптом залунав дзвінкий гнучкий дівочий голос і всї зори обернули ся до високої стрункої постати, що виросла на носї трьохгрьобки і простягнувши руку вперед, палко, захоплено виводила: палкі, сміливі слова марселези.

. . . . . .

— Шпігуни за нами поженуть ся через сю божевільну Катрю, — забурмотів Андрій. — Здасть ся-ж завжди така конспіраторка, а тут тобі таке.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:47 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Але на нього ніхто не звернув уваги. Такі часи були тоді і така юна була ся молодь, що пісня ся змушувала кожне юне серце дужче бити ся і кров горіти.

З грудей молодої дівчини лили ся вогнені слова в свіже тепле повітря маєвого вечора і запалювали юні душі її товаришів. І всї вони з тиха, стримано підспівували:

. . . . . .

Замовкли всї, замовкла й дївчина. Тільки все ще стояла задумана, захоплена.

— Браво, Катрусю, — гукнула Оля, — се в тебе добре виходить!

— Але се тільки жінка може бути такою нерозважно-відважною: лїзти на огонь, принажувати шпигів марселєзою, — бурмотїв Андрій.

— І тільки Андрій може бути таким безмежно-обережним конспіратором, — в тон йому відповіла Оля.

Співачка Катря вже спокійно сиділа на своїм місцї.

— Панове громадо, міняти ся місцями, — пропонували Олекса і Панас,—у нас руки сверблять до роботи.

— Нї, ми рішучо проти сього — задзвенїли дївочі голоси. — Назад буде важче, семинарські сили треба зберегти.

— Як так, то й так!

— А тепер вже ми вас переганяємо, та ще й як переганяємо, — гукнули з трьохгрьобки Івась, Миколка й кадет, пильно працюючи веслами.

Надя все мовчала. Несмілива була, не зразу зближала ся з людьми; і здавало ся їй, що майже у-перше їх всїх бачить, — так непохожі вони були на тих, яких знала досї, бачила на діскусіях. Але гарно було їй.

— Лекше! Беріг близько!

— Гребнїть і складайте моментально весла!

— Вченого вчити...

— Правильно, Олю, не потурайте йому.

— Куди правиш, Андрію? Запроториш нас на камінь!

— От бачиш, що то значить в чужім оцї трісочку бачити, а в своїм і поліна не помічати.

— Кинь, семинаристе, цитати з євангелія наводити.

— Та се-ж бо свята правда, Андрієчку, а не цитати.

— Вже!!

Човни безшумно віхали на беріг.

Весело вистрибувала молодь з човнів. Забрали весла, човни повитягали на беріг і пішли стежкою в гору.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:47 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Дивіть ся, як гарно! Саме для нас місяць підбив ся і світить так ясно, — закричала Оля.

— Як гарно, — захоплено мовила Катря.

— Де-ж ми йдемо? — ремствовали стомлені ґімназісти й кадет. — Хиба се зветь ся стежка?

— Ми йдемо, голуби мої, на скелї, а чи се зветь ся стежка, чи нї, то вже все одно, так близче, — обізвав ся Андрій. — Не заблудимо.

— Надю, де ти? дай менї руку, — гукнула Катря.

— Я тут, — тихо розляг ся нїжний голос Надї знизу.

— Чого ж ти там лишила ся? Ходи швидше!

Вилїзли нарештї на гору. Змучені посїдали хто на камнї, хто на траві — підстеливши пальта. Розбили ся на маленькі ґрупи, хлопцї притулились до дївчат, або голови поклали їм на колїна.

Се так зробило ся само собою. Про якийсь флїрт і на думку не спадало сїй зеленій молодї, серед якої найстаршою була Маруся, вісїмнадцятилїтня восьмикласниця. Прості, приятельські відносини панували в сїм товаристві, без ріжницї полів.

Надя сидїла на верхівю скелї одна. Так стало ся, що Катря трохи нижче сїла з Івасем, Оля в центрі ґрупи сидїла і до неї притулив ся Андрій. Маруся і біля неї Павлюк, а трошки в бік на шинелях простягла ся трійка гребцїв з трьохгрьобки.

Надя сидїла вище від усїх. Місяць заливав світом сю площинку, обрамлену деревами, і добре було їй видно усїх. Мов в фантастичній казцї дїяло ся те все. Сї ґрупи молодї, в свобідних, поетичних позах, в братерській близости, сї тихі розмови, тиша і краса навкруги красу і поезію вливали в душу Надї.

„Стоїть гора високая“,

почали Олекса й Панас.

„Зелений гай шумить,
Співають пташки голосно
І річенька блищить...

дружно співав хор.

Як хороше, як весело
На білім світї жить!
Чого-ж у мене серденько
І мліє і болить.

Хвилями згуки лунали в повітрі і розносились далеко-далеко.

„Болить воно і журить ся,
Що вернеть ся весна,
А молодість... не вернеть ся,
Не вернеть ся вона.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:47 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Дзвінкими хвилями розносило ся в тихім теплім повітрі. А хвилї Днїпрові й собі шуміли, били ся об гору і скелї.

„А молодість... не вернеть ся,
Не вернеть ся вона!

тужливо повторив чийсь сумовитий тенор і туга ся луною відгукнула ся в Надїній души.

Затьохкав соловейко. Місяць величньо виплив з-за малої хмарки, де був на хвилинку сховав ся. Молодь все сидїла в поетичних позах, мов зачарована — і гарно було їй.

А у Надї, що на верхівю сидїла й спостерегала се, раптом серце занило і гострий біль обняв її душу. Відчула, що вона сама, самітна, тут серед сеї молодї, серед найближчих приятелїв, тут, на сїй чудовій горі, внизу якої хвилї Днїпрові шумлять і над якою місяць лагідно сяє.

Самітна...

VIII.

Ясний запашний лїтнїй ранок.

Рось чиста свіжа струмочком веть ся між лїсом з одного боку і левадою — з другого і розливаєть ся широким озером серед великого села N... По оден бік озера і церква і попівщина і школа і чайна і монополїя і багато-багато низеньких убогих селянських хатин вздовж брудних, кривих уличок. По другий бік — лїс, сахарня і цїла улиця гарних пишних будинків, де живуть дірєктор і служащі сахарнї.

Серед озера на човнї Надя й Катря, босі, засмалені сонцем.

Вже місяць, як вони, склавши іспити до семої кляси, приїхали укупі сюди, Катря — до-дому, Надя — в гостї.

І вже місяць вони живуть на лонї природи, зкинувши з своїх плеч одїж „благовоспитанныхъ“ ґімназісток, викинувши з голови Піпінів та Людовиків, коефіцієнти та паралєпіпіди.

Вони оживили непривітний строгий будинок батька Катрі, заможнього дїдича Дмитра Степового.

Подруже Степових вже двадцять років жило в сїм селї, де мало поле, садок і будинок, що височів просто над Росю, поринаючи в мальовничій зелени.

Тиша, мовчаннє і смуток панують пять років останнїх в просторих покоях великого дому.

Подруже Степових як тїни мовчазні — се з того часу, як брата Катрі Якова уперше посажено до вязницї.

Були тодї сварки, крики, сцени; мати боронила сина, батько

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:47 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

проклинав; а потім відразу — мовчаннє. Мовчки, з холодною ввічливістю йшов сніданок, обід, вечеря, а по за сим відчуженість і ворожнеча.

Дмитро Степовий, сам провадив і хатнє і польове господарство і вечорами сидів в своїм кабинеті за рахунками. Його жінка теж рідко коли виходила з своєї хати: то писала листи, які все починали ся „мій любий синку, моя дитино“, то розглядала карточку білявого юнака в студентській формі, то шила. Часом виходила походити в садочку або пограти на фортепяні.

До дванайцяти років вчила ся Катря дома, і найбільше захоплювала ся музикою. Мати її сама вчила. А потім Катря приїздила тільки до дому літом і більшість часу проводила біля фортепяна. Літом і брат приїздив (вже після вязниці), і Катря мала в його особі доброго товариша. І товариш сей поволеньки робив з сестри протестантку і революціонерку.

— Зостав мені хоч дочку, — просила його мати, усадивши любого сина в себе на софі. Ти вже на небезпечнім шляху, але ти мужчина, ти витримаєш. А дочка... нехай вже мене втїшає...

— Мамуню, ну що-ж я роблю такого? — припадав до її рук син. — Я хочу з неї людину зробити, людину, а не ляльку. І на віщо тобі, мамо, лялька? Мамусю моя!

І він брав з собою малу Катрю на ріку, в ліс; відкривав таємниці природи і людського життя.

Добре зерно на добрий ґрунт падало.

— Ти бачиш, — казав їй брат, коли вони сиділи серед ріки на човні, вказуючи одною рукою на правий берег, другою — на лівий. — Ти бачиш, яка ріжниця? Як ти думаєш, чому там — він вказав на завод і на улицю пишних будинків, — чому там такі роскішні будівлї, такі красні квітки?

— Бо в них гроші є, — простодушно відповіла тринайцятилїтня дївчинка.

— Сї будівлї, сї квітки виростають на праці народнїй, — урочисто виголосив юнак. — Через те там, — вказав на сільський бік, — такі бідні, обшарпані хижі, такі нещасні, голодні люди.

Великими очима глянула на брата Катря.

— І наше, все: наш дім, наші квітки, мої лїлїї, все?

— І наше, сестричко...

— То віддамо його їм всїм, — вказало дївча рукою на село.

— Нї, Катрусю, се не поможе. Не так робить ся справа. Ось підростеш, побачиш шляхи. А ти моя гарна сестричка...

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:47 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Читав з нею, поясняв, і швидко палкі мрії обхопили юну душу.

„Фанатик“, — прозвала вона, вже підрісши, свого вчителя брата. Але і сама стала фанатичкою.

І ось тепер вона привязала ся до Наді, як до подруги з спільними пориваннями, ідеалами, подруги, яка їй нагадувала і заміняла брата, якого вже не сподівалась побачити.

Саме перед літом Наді мати вмерла і батько згодив ся, щоб вона жила літом у Катрі.

І тепер вони все укупі. Ходять у ліс, їздять човном, купають ся й читають.

Що ранку, перед семою, виїздили вони вдвох на свіже озеро і читали укупі.

Добре їм там читало ся.

Скупають ся, попливуть і стануть човном серед латаття, що розклало ся широким листем на воді.

Катря складає весла і бере з рук Наді книгу; читає, а Надя слухає. Коли втомляєть ся Катря передає книгу Наді.

І так що дня.

Прочитали Пісарева, Добролюбова, Чернишевского „Что Дѣлать“, кілька томів Салтикова, Некрасова, Короленка. Ще чекали своєї черги оповідання Горького, популярні брошури з природознавства й фільософії, Помяловський, Златовратський, Решетніков і том Спенсера.

Сього літнього ясного, ароматного ранку, про який йде мова, дівчата, крім читання, були ще заняті ловлею риби. Власне одна Надя була занята сею справою, бо вона держала вудочку. Катря читала. При сім занятї читали вони белетристику, яка менше уваги і напруження брала, як серіознїйші речи. Сьогодня взяли з собою Турґенева „Отцы и дѣти“ (вони ранїйше читали се окремо але цїкаво їм було укупі почитати і обговорити); зтиха читала Катря, а Надя очі встромила в удочку.

Иноді зтиха-ж обмінювали ся увагами:

— Сей Базаров пречудовий хлопець, — захоплено сказала Катря, — шкода тільки що не любить музики і віршів.

Катря дуже любила музику і сама гарно грала. І вірші любила, хоч тільки ідейні.

— Та йому-б і не личила музика і поезія; жаба і Біхнер — се йому більш підходить, — сказала Надя. — Але він справді гарний: не дбає про свою поверхність, не церемонить ся, все в нього просто виходить, без фальши, без лицеміря. І розумний, сильний...

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:49 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Як Рахметов...

— Ш-ш, Катрусю, здаєть ся клюнуло...

— Обережно витягай, Надю, дай я поможу.

Чималенький карасик впав з вудочки в невеличке відерце.

— Гарний який!

Надя почепила робачка на вудочку і спустила її в воду.

— Да, знаєш, Рахметов мені дуже до вподоби, — вернула ся до теми Надя.

— Се гарно — робити тільки те, що треба робити, нічого зайвого, не розмінювати ся. Оттак і нам, Надю, треба: уперто йти своїм шляхом, розвивати ся, вчити ся, а тоді працювати, працювати для людей, для покривджених.

Катря була старша від Наді на два роки, розвинена своїм братом і вміла, як і він, з ентузіязмом говорити про те, що захоплювало її душу.

І коли Катря говорила про несправедливість на світі, про покривджених, про свої мрії і ідеали, Надя в її словах чула те, що говорила їй евангеліє, над яким вона змалку задумувалась.

Катря ще довго говорила про їх будучу працю, про їх завдання, про красу майбутнього життя, а Надя слухала її уважно так уважно й захоплено, що й вудочку випустила з рук в воду.

— Годі вже з тими рибами, — гукнула Надя, сміючись.

— Годі і з Базаровим, — підхопила Катря.

— Гребни, моє серце, до лїсу.

Сонце вже високо підбилось і пригрівало. Білі ненюфари розкривали свої чашечки назустріч сонцю. Сяли бризки від ударів веслами по воді.

Катря встала і стрибнула на лаву.

— Знаєш, я пригадала гарні вірші.

— Ну, кажи.

Впередъ, безъ страха и сомнѣнья,
На подвигъ доблестный, друзья!
Зарю святого искупленья
Ужъ въ небесахъ завидѣлъ я!

— Далї?

— Далї забула, але і се гарне дуже.—І вона ще раз повторила віршик з великою експресією.

Дївчата причалили до лїсу і лишивши книгу і рибу разом з веслами в човнї, пішли стежкою.

Широкі дуби віддалені один від другого торкали ся тільки буйним гилєм. Травиця ніжна, мякенька, мов оксаміт, вкрита

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:49 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

соняшними просвітками. Навкруги тихо, тільки десь в горі радісно й голосно зустрічають сонце птахи.

— Я-б хотіла бути мужчиною, — каже Надя. — А ти?

— Ну, розумієть ся! Тоді нам краще було-б працювати, але тим часом ми остаємо ся жінками і треба дбати, щоб ми були сильні, розвинені, відважні, самостійні, без жіночих вередів і примх.

Довго на сю тему говорили подруги, укладали пляни життя, самоудосконалення, боротьби. І підносили ся їх душі, мрії сповняли серце.

А слухали їх лише дуби зелені.

Часом, коли Катря захопить ся грою і сидить в кімнаті матери за фортепяном, Надя схопить весла в руки і біжить сама до ріки.

Човен — велика важка двохгрьобка, дарма!

Надя легко жене його. Розвинулись мязи, міцна стала Надя. І взагалї вона вся змінила ся, нова стала.

Се був швидче хлопець-юнак, а не дївчина.

Коротке волосє, вся засмалена сонцем, погляд відважний, рухи різкі, сміливі. Замість шовкових блузок — перкальова косоворотка, замість білих черевичок на високих закаблуках — боса загоріла нога, замість мережаних рукавичок — чорні здорові руки.

Бути здоровою, сильною, відважною — і була такою. Сміливою, як мущина, а не „кисейной барышней“. І в книгах знаходила співчуттє свому бажанню. Теж саме говорили їй і Пісарев і Добролюбов і Щедрин. Природність, натуральність, енерґія, сміливість...

І коли саме вітер розгуляєть ся, шумлять хвилї, залюбки тодї Надя жене свій човен і змагаєть ся з вітром.

Нехай жене, нехай крутить, нехай шумить. А човен не піддаєть ся і розсїкає хвилї.

Бризки обсипають Надю, вітер волосє розвіває... Ах, гарно, гарно!

Мязи напружують ся... дужче, дужче... Т-рах... зламало ся весло. Злякалась відразу, потім сміеть ся Надя. Значить сильна вона, а в човнї на зміну є кермове весло. Човен закружив, поки вона встигла змінити весло, несе його вітер. Знов змагаєть ся з вітром Надя, і вона сильнїйша за вітер. Гойдаєть ся з хвилї на хвилю, доки схоче. Натїшилась, втомилась, простує до берега.

А часом схопить ся в третїй годинї ранку, біжить з веслами на ріку. Пережене на другий бік ще в сутїнках і купаєть ся, зустрічає ранок ще в теплїй водї.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:49 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

IX.

Бір. Червоніють сосни чистими стовбурами; соняшні просвітки лягають між деревами на землю ясними плямами. Суцільною стіною стремлять стрункі сосни в височінь.

Надя й Катря їдуть в „колонію“. Листи з запросинами одержали і від Марусі і від Андрія й Олі, ініціяторів сеї „колонії“. Публіка в колонії була своя, гурткова, може й з иньших гуртків, може й незнайомі, але все одно „свої“.

Високий, чистенький будиночок з квітником перед ним, два ґаночки з боків; навкруги ліс, ліс, червоний бір. Червоніють в проміннях соняшних стовбури струнких, високих сосен.

— Та тут так гарно, як і у нас... Правда, Надю?

— Гарно...

— Ах, Надя, Катря приїхали, — вибігла з ґанку Оля. — Андрію, де ви?

— Тут, тут... — невисокий юнак в червоній косоворотці вийшов з-за будинку.

— Драстуйте, драстуйте, товаришки. — Добре, що приїхали... поживете у нас.

— Так, дуже добре, що приїхали, дуже, — раділа Оля.

Катря йшла з Андрієм попереду.

— Ми до вас зібрали ся власне не на довго, без річей...

— Ну річей і не треба, все потрібне вам буде, в нас же комуна... а не на довго до нас не можна, ось побачите, — озвала ся Оля, ведучи за руку Надю.

— Ходім тепер просто на веранду, там вже снідають. — Андрій вів Катрю стежкою, що завертала по під будинком. — Не знаю, чого се Оля забарилась десь; я вже був на веранді, коли вона мене покликала.

— Я читала...

— В садку—читала! Знаєте, вона в нас тут так читає... дивна пильність. Взірець для нас всіх.

— Та жартує Андрій. Всі читають, не я одна.

— Та се таки правда; всі вони за гріх вважають для революціонера бавити ся, багато гуляти. Се, бачте, все суєта...

На веранді навколо столу сиділи Маруся, Івась, Павлюк і семинарист Олекса. Миска з картоплею стояла перед ними.

— Браво! таки приїхали, — привитали весело гостей „колоністи“. — Драстуйте, сідайте ось тут, — посували ся даючи місця.

Івась приніс ще одну лаву з хати.

— От тепер нас багато, тепер і крокет може таки піде на лад,—

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:47 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

весело висловив надію Андрій, одкидаючи довге кучеряве золотисте волосє з чола.

— Ах Андрієви аби крокет,—зневажливо кинула Оля.—Тут серіозні питання є. Ось всім нам треба простудіювати Михайловского, Чернишевского. А тут крокет...

— Ну що-ж? що кому... — відповів Андрій жартовливо.—Оля в нас дуже строга, знаєте, — поясняв він Катрі й Наді... Ні в ліс, ні на човна не випустить, поки не прочитаємо „урока“ звідси й доси, як ґімназії. Та й Маруся також „классная дама“...

Маруся, мовчазна, стримана, ледви помітно всміхнулась.

— Се може й добре, — обізвала ся Катря; такий „урок“, як ви кажете необхідний для нас: перш за все, хочете-ж ви чогось навчити ся, розбирати ся в питаннях, виробляти, зміцняти світогляд...

— Та ми на те й комуну заснували, на те оселились тут, — з запалом обстоювала Оля.

— Олю, картопля прохолоне... — засміяла ся Надя.

— Тому оселились тут, серед соснового лісу, над Дніпром, щоб сидіти в чотирьох стінах і розмовляти з сторінками книжок, — дратував Олю Андрій.

Івась й Павлюк засміяли ся.

— Ех, ви спортсмен. Йому—або крокет, або човен...

— А сама ріґорістка, подумаєш: і на човен не ходить, молотка від крокету в руки взяти не вміє і спить з книжками під подушкою...

Оля засміяла ся.

— Ну, діти, діти. Так і видно, що діти, які втікли від дорослих, щоб свободою натішити ся... — Маруся підвела ся, поважна й строга в сірій гладкій сукні з білою полоскою мережки біля ковніра і почала збирати тарілки. Високо зачісана й укладена короною коса відкривала строгу чисту лінію шиї. Біле, чисте чоло, сірі великі задумливі очі в чорному оксаміті повік; лице біле ніжне з чистими лініями.

— Ну помагайте, понесемо до нашої Мотрі, на кухню; вона з нами й так багато клопоту має.

Оля й Надя схопились до посуду.

Андрій за віник та давай замітати.

— Ой тікайте, тікайте, я замету, поки Оля вернеть ся. Похвалить мене. Я її, знаєте, бою ся.

Він зробив комічно перелякане обличє.

— Ну й боїтесь, ви, товаришу, Олї, — засміяла ся Катря. — А она не така страшна.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:49 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Павлюк старанно витирав стола ганчіркою.

— А Павлюк Марусі боїть ся...

— Так?

— Ну да. А ви кажете, що Оля не страшна. А ось зараз після картоплї порцію Михайловского! Як вам се подобаєть ся? Ні, як вам се подобаєть ся? — живо вимахував Андрій віником.

— Ну тепер, панове, читати, читати, — вбігла Оля.

— Ну, ось як бачите... — Андрій кинув вже віника за веранду.

— Чекай, Олю, ходім, ранїйше покажемо гостям наші келії, — спокійним приємним голосом сказала Маруся.

— Сьогодня вони ще гості, а завтра вже будуть „як дома". Покажемо їм все, побачимо, де їх умістити...

Вона висока, струнка, солїдна так нїби з дїтьми говорила і справдї таки зовсїм дорослою виглядала серед молодших товаришок. Рухи впевнені, хода спокійна, в сїрих очах — енерґія. Почувало ся, що вона вже все вирішила, все знає, знає, чого хоче, завжди знає, що їй треба робити.

— Ось се, дїти мої, наша їдальня і спільна для всїх кімната. — Маруся повела Надю й Катрю в першу невелику чистеньку кімнату з софою, шафою й столом. — Також наша читальня і авдіторія.

Всї: Оля й Андрій, Павлюк і Івась пішли за ними.

Праворуч двері в малесеньку кімнату. Столик з книгами, портрети Бакунїна і Герцена, Горького. Ліжко, стілець, на вікнї квітки.

— Се моя келія.

На хвильку зупинили ся.

— Справдї, келія, і гарно так, — одночасово похвалили Катря й Надя.

Ліворуч з їдальнї двері в Олїну кімнату, таку саму малесеньку чистеньку з портретами Добролюбова, Якубовича, Толстого.

А обійшовши навкруги будинок і піднявшись на ґаночок увійшли всї в оселю хлопців. Дві кімнати не такі затишні, не так чепурні, як в дївчат, але ясні й привітні. Тут жили Андрій, Павлюк, Івась — троє в двох кімнатах.

— Ну тут ось видно, що комуна,—сказала Катря.—А то ви дві— до Марусї й Олї звернула ся — індівідуалїстки страшенні.

— Нїчого, тепер і на нашій половинї запанує комуна, — з ясною усмішкою сказала Маруся. — Бач, річ не завжди у внїшнїй формі, часом зміст, дух, важнїйший, розумієш?

— Розумію.

— Ну, час читати, я йду вже — не витримала нарештї Оля.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:49 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Йдемо вже, йдемо... — Маруся обнялй її за плечі.

— Се по сніданку, бачте, порція Михайловского, по обіді Чернишевского, по вечері Добролюбова і так до безконечности, — покірливо поплентавсь Андрій.

— Так, так, — бурмотів Павлюк, ступаючи слідком за Марусею і не зводячи з неї очей.

— Ну а ви, Івасю, маєте що-небудь проти сих порцій, — звернула ся Катря до Івася, який між нею й Надею йшов.

— Я? Нічогісенько... Читати, то читати... Як гурт, так і я.

В їдальні над полицею з книгами висів папер, на якому написано було:

Шантепі де ля Шоссей: Історія релігій.
Рамбо: Історія французької революції.
Кауцький: Походженнє родини й власности.
Гетнер: Історія західно-европейських літератур.
Герцен.
Чернишевский.
Пісарев, Добролюбов. Михайловский.

— Отже, як бачите, меню на ціле літо,—вказав Андрій рукою на стіну.

— Андрію! — з погрозою в голосї гукнула Оля.

— Починаємо.

Маруся сіла на софі і взяла книгу з столу.

Оля поруч неї. Решта розмістило ся на лавах, тубуретах. Павлюк на підлозї коло софи.

Почала ся „порція Михайловского“.

А потім був і крокет і човен на превелике вдоволеннє Андрія, та й не його одного.

По обіді, як і належало ся, — порція Чернишевского.

А у вечорі... у вечорі був ліс, прогулька в сьому густому темному лісї, був місяць, чистий, свіжий, молодий. Довгі розмови були на верандї, міркування як краще світ перебувати, гарячі сперечки і радісні мрії.

Надя так наче в рай трапила. Отже се те, чого вона ціле життє своє чекала. Вона-ж все чогось надзвичайного чекала, чогось великого, важного, такого великого, щоб світ цілий перебудувати.

А тут такі мрії, такі пляни, такі думки.

Блідий ранок вирвав ся з темряви ночи побідно пануючи над нею, коли „комуна“ розійшла ся по своїх кімнатах на спочинок. Незабаром і тепле блискуче сонце зійшло і, все підбиваючись в го-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:49 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ру, розкидало свої поцілунки і соснам і травиці і чистенькому високому будиночку, в якому солодким сном юности спали „комуністи“.

Отак, на лоні природи, серед читання й самоосвіти, серед розривок і прогульок в захопленні своєї ніжної приязни прожили товаришки до вересня. Прийшов вересень і приніс з собою знов вчеснє цікавих і нецікавих річей, шкільну дісціпліну, довгий ряд днів пятигодинного висижування на уроках і потім зубрячки дома.

Почало ся звичайне шкільне життє. „Науки“ були багато, і Надя з Катрею бачили ся лише в класі. В свята ходили на реферати в гурток самоосвіти. Гурток побільшив ся й часто читали ся реферати. Спробували свої сили й Катря з Надею, виготовивши по одному реферату, але що далї — часу в них ставало меньше для самоосвіти і шкільна наука забірала весь час і всї сили.

Мало віддавали ся вони гуртку, вчили ся дуже багато, але вже передчували близьку свободу і тодї — сповненнє своїх мрій. В осмій клясї — педаґоґічній вже меньше треба буде голову забивати всїми нецікавими речами; там вони будуть як студентки і матимуть час на працю в гуртках. Треба лише побороти іспити. А для сього вчити ся і вчити ся...

Але ось на початку зими не прийшла Катря два днї до кляси. Се часом трапляло ся з нею, і Надя, хоч і сумовала без неї, не заходила до дому задля конспірації. Катря жила у своєї тїтки ґенеральші і вважала своє помешканнє дуже конспіративним і через те користувалась ним. Реферати й вечірки гуртка відбували ся там, зберігалась часом бібліотека гурткова.

— „Але так в гостї, краще не вештати ся до мене“,—рішуче казала Катря.

І ось Надя і тепер не йде. Очікує тільки нетерпляче. Хто входить до кляси — Надя впиваєть ся очима: чи не Катря? Нї, нї.

— Може справдї слаба, — зажурилась Надя, — піти-б до неї у вечорі...

По першім уроцї товаришка Оля підходить до Надї і каже:

— Знаєш, Катрю Степову викреслено з журналу.

— Невже? — схопила ся Надя.

Біжить до журналу, дивить ся, справдї: „Степова Катерина“ перерізано довгою червоною лінією.

— Що? Що се значить?

Нїхто не знає. Може гроший не внесла... Може спізнила ся з грішми... Певне, завтра внесе і все буде добре.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:49 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

По другім уроці товаришки принесли новину, що з восьмої кляси походила:

„Катрю Степову арештовано“.

— Катрю арештовано! — Ледви досиділа Надя до кінця уроків. Потім машинально пішла до дому.

— Що-ж буде? де її шукати? Піти на кватирю до Катрі — не можна.

Що робити? Де Катря? Так наче зникла з життя... Але за що? що вона зробила?

Вже пізнійше, на рефераті в гуртку передав їй ґімназист якийсь записку від Катрі. Писала, що в тюрмі, що зрадив її один бувший ґімназист, товариш по гуртку, якого ранійше арештовано...

„Зрадив“... значить, було що зрадити... Що-ж робила Катря? І пригадалась Наді вся ся любов Катрі до „конспірації“, пригадувалось, як Катря часом приносила до неї паки брошурок і просила переховати... Значить, Катря вже мала звязки з тою таємничою сферою, до якої ще тільки готувалась підійти Надя, мала, а від неї таїла, її не повела.

І трохи обидно стало Наді.

Але читала листа далі. Там писало ся... „Познайом ся близше з сим типом (що передасть тобі записку) Його треба завербувати як слід, вповні перевести його в нашу віру. Се—мій ученик, передаю його тобі. А мною не журись: треба бороти ся!..“

Боліло серце у Наді, сумно їй було без Катрі Тепер такою самітною себе почувала. Зблизила ся потроху з Олею; але хоч гарно було їй з Олею, серце тужило за Катрею. Та довго журити ся часу не було. Силу матеріалу ще треба було вкласти в голову за сей рік, а до того гурток, та ще опіка Катриним учнем Василем.

Праця і праця, а час іде і зменьшує погостреність жалю, туги.

А далі прийшло кохання, могутне перше палке кохання і усунуло на бік приятельську приязнь.

X.

На вакаціях по семій клясі в Гуляй Полі було дуже весело. Надя вернула ся до дому з гостем, Василем, якого Катря зимою до неї прислала. Була в місточку ще знайома молодь, що приїхала на вакації до дому. Насамперед бучно відсвяткували шіснадцяте літо Надіного життя. Та й усе літо, всі вакації власне були святкованнєм. Їздили човном, ходили у поле місячними ночами, бавили ся там на просторі мов діти, або виспівували на ґанку до зорі пісень.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:50 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Були се переважно пісні сумні, журливі, протяжні. Часом — живі та веселі, що до танцю закликали. Але всї — на тій мові, якою говорило все Гуляй-Поле, опріч інтеліґенції і всї околишні села.

— Чому ми так любимо сї пісні, а говорити так, такими словами не вміємо? — спитала одного разу Надя, коли молоде товариство сидючи на ґанку замовкло, притомивши ся піснями.

— Як не вміємо? Та ще й добре вміємо, — обізвав ся семинарист, син місцевого попа. — То ми не хочемо може! А ось давайте будемо говорити.

— Гаразд, — обізвали ся всї. — І просимо поправляти, як хто не так скаже.

— Я люблю дуже так говорити, — мрійно вимовила Надя.—А в К... забула. Знаєте, колись, як ще мала була, менї завжди здавало ся, що як скаже наша служниця „ставок", то я добре знаю, що воно таке, а як чую „пруд", то думаю: пруд — се те саме, що „ставок", але якось краще, легче вимовити менї „ставок".

Цїле лїто сей збірний гурток молодї: Надя, Василь, два студенти та семінарист з сестрою-єпархіалкою старали ся говорити „по свому". Книжки доставали, читали. Добули десь у одного любителя рідного слова (є такі на провінції) „Вік" т. І, „Старосвітські батюшки та матушки", що недавно вийшли. Читали гуртом, вчили вірші. З Кобзарем знайомі були і ранїйше, але тепер захоплювали ся деклямацією з нього.

І коли семінарист в зворушливій тиші нічній журливо починає:

Думи мої, думи,
Лихо менї з вами"...

вся молодь, що тихенько сидїла на горбочку над ставком укупі з декляматором переймала ся настроєм, почуттєм поета; внутрішнїм вогнем світили ся очі, одухотворяли ся обличя, освітлені блїдим місячним сяєвом.

Надя частенько тепер ходила по свому садочку веселими ясними ранками і твердила:

„Умираючи князь Ярослав
Заповіт своїм дїтям покинув,
Щоб Україна-Русь, край наш рідний, святий
У руках у синів не загинув"...

Або:

„Не призивайте всує Бога,
Не розпинайте ви Христа"...

І ще:

„Не вмре поезія, не згине творчість духа,
Доки земля живе, доки живуть на нїй"...

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:50 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

І подобало ся Наді, що можна про князя Ярослава, про якого знала лише з історії Іловайского і про Христа і про поезію говорити „по свому“.

— Я „хахол“, малорос, чумак. І дід і батько чумакували... — любив часом говорити під час обіду Кузьменко, батько Наді.—І кашу люблю з салом, з шкварками, чуєш, жінко? А тих мені пундиків не треба.

Часом мати нарікала на непорушність, млявість батька.

— Я малорос. Се моя національна вдача. Не дурно-ж мої діди чумакували.

І вмів чудово співати українських пісень і любив їх.

А як Надя їхала в осени до восьмої кляси, сказав їй:

— Смотри, чтобъ сепаратизму тамъ этого не было у тебя... Опасно... да и безсмысленно. Русь одна — единая.

Надя поїхала по вакаціях до восьмої кляси вже з несвідомою симпатією до всього українського.

XI.

Ще як була в семій клясі, на початку шіснадцятого року, прислала Надя такого листа до дому, своїм батькови й матери. (Тоді жила вже без матери, у одної знайомої пані, що давала їй окрему кімнату і мало втручала ся в її життє).

„Дорогі мої і любі! Хочу з вами поділити ся своєю радістю: я знайшла брата. Немає в мене рідного брата, і ось зустріла я людину, що стала мені за рідного брата. Він мені дуже нагадує тата — і так мов рідний мені. Йому сімнадцять років. Ви побачите його і вподобаєть ся він вам. Мені тепер краще, я не зовсім одна. Тільки не думайте, що я його люблю, як жениха; ніколи сього не думайте, бо се не так. В таких приятельських відносинах, як наші не може бути нічого такого. Напишіть мені зараз. Ваша Надя“.

У відповідь одержала вона ось що:

„Добре, що ти маєш друзів, наша люба донечко, але ти наївна і не знаєш життя. Такої приязни між мужчиною і жінкою не буває. Отже стережи ся. Краще з подругами приятелюй. Люблячий батько“.

Сумно стало Наді. Не зрозуміли її свої, рідні. А вона-ж так щиро любить свого „брата“ і так щиро розкриває свою душу батькови й матери.

Давно в Наді назрівав протест проти загально-прийнятих приличій і понять.

„Не можна до кавалерів ходити“ — гласить міщанська мо-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:50 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

раль... І Надя з радістю згодила ся ходити на реферати в кватирі ґімназістів.

Цікавість, жажда знання — се одна річ, а крім того свідомість, що йде проти ненависних, умовних міщанських приличностей.

„Мужчина — кавалєр, жених, муж“ — глаголет міщанська мораль.

„Мужчина — людина, товариш, брат“ — написано було в душі Наді. І втішала ся простими, щирими відносинами в гуртку.

Надя йшла ще далї.

Якийсь час переслїдувала її така фантастична думка-мрія. Товаришувати з кимсь з ґімназістів так, щоб і жити в одній хатї, як з подругою. Жити мов два добрих товариші. А як один хтось полюбить, закохаєть ся в кого, — не таїти сього, взагалї дїлити ся почуваннями.

Така фантастична мрія виросла в душі її. І всюди висновок один: мужчина — людина, а не кавалєр; приятель, брат, а не жених.

І блукала, як у лїсї — бо не знала, що таке жених, що таке подружє.

Бачила в своїй провінції, як панни чекали мужа і як їх „вибирали“ мужчини, шукаючи „партії“, грошей... і огида до всього сього росла в її душі.

„Панночка повинна бути гарненька, тодї і легче заміж вийде; а мужчина — аби трошки кращий за чорта — кожна за нього вискочить з радістю“. Таку мораль почула якось Надя з уст одної кумушки.

„Нї, не вийду заміж“,—думала Надя;—„буду вчити ся, заробляти сама... а щоб чекати мужа... нї за що... І чому се все так робить ся, що принижує жінку? Чому?“

Бувала на весїллях, чула жарти, бачила змішаннє молодих при криках „горько“, ще більше — при жартах — і давала собі слово, що як виходитиме заміж (часом думала, що може вийти, як закохаєть ся), то „нїкого не буде“, нї гостей, нї попа, нїкого. Неясно розуміла, що крім церкви і „партії“, карієри жіночої в заміжю є ще щось і се „щось“ вона називала „любов“.

Проте, що таке „вийти заміж“, все таки не знала. З романів та оточення знала, що часто через девять місяцїв по весїллї знаходить ся дитина. Але якось не задумувалась над сим.

„Бог дав дитину“, „бузько приніс“ — сї вирази вона приймала, як façon de parler, бо власне знов таки з життя і романів

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:50 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

знала, що дітей родять жінки, які й слабі потім бувають, і ще знала, що про се не говорять, що неприлично про се говорити, як неприлично про жінку, що готуєть ся бути матірю і одріжняєть ся станом від иньших жінок, говорити инакше, як не словами: „она въ интересномъ положеніи“.

На початку зими познайомила ся Надя з ґімназістом, присланим Катрею, Василем Петровським, який щойно вступив у гурток. Вона, виповняючи проханнє Катрі, заняла ся ним, щоб розвинути його в бажанім напрямку. Він став часто заходити до неї, книжки в неї брав, свої їй приносив. Швидко зблизили ся вони, читали вкупі, говорили, все мали про що говорити. Василь був закоханий в одній з її подруг і повіряв їй свої сердечні тайни. І приємно їм обом було говорити, читати укупі.

Якось так стало ся... Одного вечора сиділа Надя на столї; Василь стояв поруч і щось говорив. Раптом руки його лягли їй на плечі і голова її притулила ся до його грудей.

Невимовно солодка, тепла хвиля залила душу Надї.

— Будьмо братом та сестрою... — сказав Василь і вони поцїлувались.

Гарно, ясно і тихо було в Надї на души.

— Можна менї говорити тобі „ти?“ — спитала вона.

— Та ти-ж уже його сказала, — тихо всміхнув ся він.

І почались гарні днї дитячої приязни.

Читали вірші, популярні книжки, оповідали кожний своє життє, свої враження.

— Я тебе завжди звав Маріанною. Як тільки побачив тебе, пригадав ся менї роман Турґенєва „Новь“. „Маріанна“, подумав я, коротке волосє, енерґічне лице... і така оріґінальна.

— А ти менї рідний. Мов брат. Так, ти — мій брат.

Учили ся разом, читали, гуляли. Часом годинами сидять в чистій, строгій Надїній кімнатї, кімнатї студента, а не молоденької дївчини, як казала Надїна господиня, — і тихо, задушевно розмовляють.

— Я колись опишу нашу чарівну іділлю, — сказав Василь одного такого гарного вечора.

Повіряв їй свої сердечні тайни. І вона переживала разом з ним його роман з одною подругою, сприяла побаченням, передавала записки.

І коли нарештї обірвав ся роман, вона пожаліла Василя, який страждав. Здавало ся Надї, що він тепер більше їй належить, близший їй.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:50 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Гарячі промінні приязні лили ся з серця Надіного і прикрашали його в її уяві.

— Ти мій брат, мій єдиний, любий, коханий брат, — шептала вона йому того-ж року літом, коли він гостював у Гуляй-Полї. — Тебе тільки одного люблю я.

Цілими днями блукали улицями й садками на весні, вечорами читали, вчили ся — і все близше зливали ся душі їх, все ріднїйші собі ставали.

„Брат і сестра“ — се була найвідповіднїйша формула їх відносин, коли є безмірна відданість, повна душевна близкість, безмежна ніжність дитяча — і тїни нема свідомости свого полу.

„Брат і сестра“...—в сї слова вкладала ся вся міць і ніжність почуття, яке єднає часом двох юних подруг, що щиро говорять: „Ми сестри“.

Василь і Надя в хвилю великого душевного захоплення обміняли ся хрестами і носили їх, як символ свого союзу.

Таке екзальтоване, але чисте, щире дитяче почуттє або зникає, коли дитина стає людиною — і тодї про нього лишаєть ся прегарний спомин на цїле життє, — або розвиваєть ся й міцнїйшає; розвиваючись нормально, перетворюєть ся в иньше почуваннє, в иньше коханнє між мужчиною і жінкою, яке єднає їх до могили.

Але ми живемо в важкій атмосфері лицемірної міщанської моралї, де є „приличности“ і „добрі звичаї“.

Надя в простотї своїй і наївности хотїла Василеви „ти“ говорити при всїх як братови, але сього батько не дозволив; ледви пристав на те, щоб попросити його погостювати. А на таку „інтімність“ не годив ся. „Як би він був жених“ — инша річ. Але який же то жених, що два тижнї тому кінчив ґімназію. Та й вони дїти ще... хоч і не зовсїм дїти... І двері від кімнати, призначеної для Василя (була поруч з Надїною) забили, і щоб побачити ся, треба було виходити в їдальню або в садок і його туди викликати. А що всюди за ними стежили, то й не могли вільно, без контроля бачити ся. І не можна було Надї до Василя в кімнату ходити (се забороняло ся). Сї перешкоди й контроль, природно, побільшували охоту бачити ся (тай звикли вони що дня хоч вечорами укупі бувати без перешкод, без образливого контролю) і утворювали спеціяльну атмосферу навколо них. Мов справжнї закохані ловили вони хвилини побачень на самотї, бо мало їх було. І доводило ся придумувати ріжні способи, щоб хоч вільно наговорити ся на самотї.

Часом залїзуть в куточок садку і читають: Шевченка, Некра-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:50 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

сова, Герцена, Горького. Не мине і десяти хвилин, як вже хтось з дорослих зявляєть ся в садку і ходить стежечкою. І погано почувають себе обоє: немов щось завинили, щось негарне зробили— і ще близче зєднують їх сї „гонєнія“.

І гонєнія дали свої овочі. Їм навязували специфічні відносини закоханих, їх підглядали, контролювали, стежили за ними, щоб часом не поцїлували ся, держали її в межах „кавалєра та панночки“,—і вони прискореним шляхом підходили до тої границї, що відділяє братерську приязнь від кохання. Несвідомо, крок за кроком, непомітно для себе наближали ся вони до сеї границї, аж поки не переступили її.

Якось в веселому пустотливому настрою була Надя.

— Як я буду виходити заміж, ти будеш моїм шафером?—жартуючи сказала несподївано вона.

— Я-б хотїв бути кимсь иншим...

— Ну хто-ж такий є ще, потрібний при сїй церемонії? — замислено спитала Надя нїби не розуміючи.

— Ще є хтось, без кого не обійдеть ся, хтось, хто важнїйший за всїх.

Надя засміяла ся і похитала головою.—„Жартуєш... Ми-ж навіть не закохані“...

Вони часом цїлувались в куточках. Робили се й ранїйше, але то було спокійно, по братерськи. Тепер же поцїлунок, зірваний на швидку, тайно, був і солодший і гарячїйший.

— Ми мов закохані,—сказала якось Надя.—Чому се?

Одного чудового лїтнього вечора, коли Василь сидїв в своїй хатї і читав біля вікна, а вона прийшла до вікна, щоб попрощати ся на ніч, він їй сказав.

— Будь моєю нареченою, добре? Ми-ж так любимо один одного, і нам гарно буде.

Надя радісно всміхнула ся і сказала: добре. Їх поцїлунки, їх безмежна нїжність знайшли собі в сїм виправданнє: наречена... се нове слово!

Але „сестра“ зостала ся і на далї близче, нїж „наречена“.

А коли вже Василь їхав, припала до нього і одірвати ся не могла:

— Як я не буду твоєю жінкою, то і нїчиєю не буду,—урочисто сказала Надя і вся її душа повна була сею присягою.

В сих словах вилилась вся міць і глибина і нїжність і відданість збудженої в нїй женщини.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 17:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

XII.

Будка станційного жандарма то в тім, то в иншім місточку з початку—і підвал в бруднім переулочку біля центру великого міста пізнїйше — отсе була школа виховання Василя Петровського.

— Батько його—названий батько—Микола Петровський був багато років станційним жандармом, аж доки не осів ся на довший час у К... вступивши кельнером до великої ресторації.

Колись, як був ще молодий та чулий і не було в нього дітей, він на втїху жінцї принїс до дому дитину, що знайшов, роблячи вечірнїй обхід. Тїшили ся обоє який час. А потім як підросло маленятко, життє його було мов життє звірятка, якого всї штовхають ногою і тільки що їсти дають, та ще й подяки за се вимагають.

Почало ся з того, що у Василя надто біла нїжна шкіра, гарної форми невеличкі ноги, тендитні з тонкими пальчиками руки. „Панич“... усміхали ся сусїдки. А се одна винайшла, що „трошечки трошечки „жидівського“ в його носї є“...

„Жидівський виродку... шибенику... паничу безштанько“—сї епітети змінили колишнї „янголятко моє“, „зіронька, ясна“, що до немовлятка говорили ся; сї нові епітети сипали на Василя з ранку до вечора увесь буденний тиждень.

А в недїлю—сей день відпочинку й святкування, Петровська завжди прибирала Василя і водила „любого синочка“ за руку до церкви, пишала ся ним перед сусїдками.

Батько, що був дуже побожний, в дома, після церкви, читав у-голос біблїю, посадивши Василя на колїна до себе, оповідав ріжні сторінки з життя святих і приговорював:

— Рости, синку, ось будемо вчити тебе, розумний будеш.

І гладив його по голові і гукав:

— Ну, мати, давай синкови святочного періжка.

А у вечорі сїй недїльній іділлї приходив кінець. Батько дуже запивав. І тодї здіймав бучу. У недїлю напивав ся надзвичайно; тодї ввалював ся в кімнату в ночи пяний, страшний. Лаяв, бив жінку. І перелякане хлопченя кидало ся між ними, боронило матїр.

Нарештї пяний велетень засипав і все затихало до ранку.

Наставав понедїлок, і знов до суботи нудне, холодне життє з лайкою, стусанами і душевною пусткою. В суботу у-вечорі знов лямпадки, святочний настрій, ласки матери, нїжність батька—аж до недїлї вечора. Трохи відігріеть ся дитяча душа і знов, знов те саме.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:50 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Саме тоді, коли віддали вчити ся до ґімназії—перше велике гнїтуче горе впало на дитячу душу Василя. Він дізнав ся, що він—підкидень що він—приймак Петровських. Се його зпочатку так пригнїтило, що не міг і вчити ся добре. Все думав, думав. Думав про свою мати, справжню мати. Де вона? І кликав її часто: „Мамочко моя мамочко! о, прийди до мене“! І коли Петровська, зворушена сим дитячим закликом, схиляла ся над ним — він в розпуцї плакав.

А часом хотїло ся йому, щоб Петровські були його рідними батьками. Нехай і лайка і стусани, нехай і те пекло, в якому доводить ся жити, але щоб се були рідні батько й мати, рідні. А вони—чужі.

Для вчення Василя Петровський кинув свою жандармську службу і оселив ся у К... вступивши кельнером до багатої ресторації. Мав трохи грошей і давав їх на проценти. Перебивали ся, живучи в підвалї брудного великого дому. Але піяцтво тут вже було не тільки по недїлям. Що вечора зявляв ся Петровський пяний і що вечора здіймала ся в хатї буча до пізньої ночи.

В тринадцять років Василь був блїдим, тонким хлопцем, з серіозними великими очима, не по дитячи розвинений і вдумливий. Вчив ся вже добре, і з симпатією відносили ся де-які вчителї до розумного, тихого хлопчика. Та й йому до певної міри в ґімназії легче дихало ся після свого підвалу, де вже скілька років з вікна свого бачив лише ноги людські, а не людей.

І в тринадцять же років йому довело ся самостійно пожити. Рятуючись від озвірілого батька, втїк він одного вечора з дому і не вернув ся на ніч. Блукав улицями, доки якийсь босяк не змилував ся і не завів його ночувати до свого гурту. Так два тижнї прожив Василь, виучуючи уроки в ґімназії, годуючись і ночуючи у босяків, аж поки батько не відшукав його.

Були сльози перед сином, було каяттє перед образами. І часто тепер пяненький Микола Петровський каяв ся перед названим сином у своїх гріхах, давав зароки не пити, прохав любити його і здержувати... Але... знов повторяли ся дикі сцени.

Та ще й гірше.

Бували сцени заздрости жіночої і пяної лайки чоловічої. Двоє прикутих одна до одної людських істот задихали ся від божевільної ненависти, кричали в нестямі, били ся — і все се на очах у третьої істоти, юної, що ще збирала ся жити.

Петровська приревнувала свого чоловіка до кельнерші з пивної, що поруч з ресторацією була, — і просила Василя прочитати

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:50 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

їй листи, перехоплені нею, листи кельнерші до батька. І плакала перед ним, лаяла старого...

А старий каяв ся перед Василем в своїм „грісї“, просив тільки не говорити нічого матері і впевняти її, що то листи не до нього написано.

В такім багнї виростала й розвивала ся дитяча душа, чула, ніжна, мов приблудна квіточка на болотї. Блукала душа... Шукав Василь правди, світла, тепла, чутя, а бачив лише... ноги, що маячили безупинно повз вікно.

Часом серед якоїсь пекельної сцени втїкав з дому і який час блукав від ночи, до ранку. Тодї натрапляв на таких самих безпритульних, самітних, як і сам — тільки вони ще й голодні були; віддавав їм дрібні, які мав, сидїв з ними, вислухав оповідання про себе „бувших людей“. Перед ним розкривали ся картини життя тих, що були колись людьми... Зворушливі, страшні, неймовірно жахні — і такі звичайні. Відходив від своїх знайомців, сам блукав, або сидїв десь на лаві. Часом його зачіпали жіночі постати, запрошуючи: „ходім, маленький“, часом навкруги счиняв ся крик; свистїли, ловили когось, бігли люде і лунав жіночий вереск. А він сидїв закривши лице руками і хотїв впевнити себе, що се все сон, що сього немає. Потім розбитий, — втомлений плентав ся до дому і засипав мертвим сном.

Коли мав шіснадцять років і перейшов до восьмої кляси, закликаний товаришами пішов з цікавости на засїданнє гуртка. І тут побачив ся і познайомив ся з Катрею (Надї саме в той раз не було на засїданнї), яка звернула на нього увагу, розворушила трохи нелюдимого хлопця і взяла з нього обіцянку приходити до неї.

Василь багато знав де чого, багато думав... Але не говорив з людьми, не вмів одкривати своєї душі. З товаришами не сходив ся близько. Так, десь човном поїхати, поспівати, випити пива та анекдоти послухати — се часом бувало, хоч і тїкав в розпуцї від анекдотів, а товариші сміяли ся з нього. А близько, глибоко нї з ким не сходив ся. Болюче реаґував на все важке, ненормальне в життю, але ховав в собі всї переживання. Читав багато книжок; вже й дитяча віра в небесне зломила ся, вже й шукало ся нової віри. Вже поринув у фільософів і поетів і думав, над життєм, над тим, що читав з книги життя. Але все на самотї.

Коли-ж познайомив ся з гуртком молодї, Василь приліпив ся до нього і шукав з живого джерела відповіди на свої питання і сими питаннями всїх хотїв зацікавити: „Цїль житя“, „братер-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:50 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ське життє",„ жінка—сестра, а не забавка", люде і „бувші люде", „як людям перестати бути звірями, — намічав він такі теми для рефератів, коли всїх запрошували ставити на голосованнє свої теми.

Але в гуртку трошечки іронїчно поставили ся до його питань та й до його; назвали його моралїстом-проповідником. Потім Катря, на яку він зробив сильне і миле вражіннє, направила його цікавість на полїтично-економічні і природничо-історичні питання і він палкий, нервовий, горячий, пристрастний захопив ся ними.

І до Надї, сеї пятнадцятилїтньої протестантки, що ненавиділа „міщанські" лицемірні морали, умовности, що палко любила самостійність оригінальність і щирість, до сеї дївчинки, яка шукала щирости у всїм, яка бажала сотворити новий світ людських відносин, повний правди, краси, світла і гармонії, прихилив ся як до сестри — ніжної душі, але безсилої волї шіснадцятилїтнїй юнак.

XIII.

Восьма кляса — педаґоґічна — дала Надї широке поле для самостійної роботи. Вибравши собі за спеціяльність історію і лїтературу, вона багато працювала в сфері сих наук, писала роботи історичні й лїтературні. Учитель лїтератури, енерґійний та серіозний виділив її з гурту учениць, читав її працї перед усією авдіторією і керував діскусіями з приводу її праць. Товаришки прозвали Надю „наш фільозоф". Пильно і старанно вчила ся вона на початку року. Ще й урок безплатний мала. Ходити доводило ся дуже далеко. Правда її проводив з уроків Василь, і се було гарно.

Поруч з сим віддавала ся цїлою істотою занятям в гуртку. Він побільшав і подїлив ся на три галузи: економічну, природничу, і лїтературно-фільософську. До останньої належала і Надя. З блискучим успіхом прочитала вона реферат про Турґенївських героїв і боронила його в гуртку. Потім читала ще і ще. Коли нарештї дійшла черга до фільософії, пильно студіювала Паульсена, Віндельбанда. Правда, сї автори тяжко давали ся їй, але терпеливістю та працею потрохи одолївала їх.

Тої зими грала трупа Кропивницького. І Надя що найменьше раз на тиждень бувала на виставі. Був такий звичай, що для учнїв кожне вільне місце в ложі або партері—шістьдесять копійок. Вдвох з Василем захоплювали ся вони театром. Чарувала їх мова, тїшили зори убрання і вухо—піснї. „Наталка-Полтавка",

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:50 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

„Сто тисяч“, „Мартин Боруля“, „По-над Дніпром“, „Степовий гість“, „Паливода“, „Невольник“, „Назар Стодоля“—по кілька разів бачила Надя сї пєси і все чарувала її гра артистів, які були тодї навдивовижу чудово підібрані.

...Греміли оплески, гудїли семінарські октави: „Кропивницький, Садовський, Саксаганський, Заньковецька“. Звивала ся завіса, виходили артисти... Семінарські октави ревіли... А Надя сидїла, лице руками закривши мов у ві-снї... Не бачити сих людей навкруги, не дивити ся тепер на сцену... Вся під вражіннєм гри артистів машинально виходила вона об руку з Василем, що вів її мов малу дитину, бо знав вже, що не бачить і не чує вона нїчого.

І на другий день по виставі в голові її був театр. Сидючи в класї на своїм місцї біля вікна, Надя не бачила і не чула, що навколо робить ся. Вчитель лїтератури назвавши її раз, давав їй спокій, бо розумів, що чимсь иньшим занята душа її. А від иньших вчителїв часом доводило ся мати двойки, бо хоч і знала урок, а не тямила в ту хвилю до ладу оповісти.

— Ну, наш фільософ сьогодня у мріях поринув,—і за се має сьогодня пару. Сміяли ся товаришки.

Сміяла ся й Надя.

А вечорами знов вертала ся до своїх книжок і гострила свій розум в боротьбі з фільософськими термінами і з сухим викладом книги. Або читала живу книгу про вихованнє дїтей, готуючи урок на завтра.

Велика заля з білими кольонами і хорами. Безлїч молодї: все більше панни в простих блюзках і чорних спідницях, часто-густо з коротким волосєм—і молоденькі студенти, ґімназісти, робітники.

Надїне серце дуже колотило ся, коли вона, разом з Василем входила в велику залю.

Всї стільцї заняті. Протовпили ся до катедри, де вже була купка молодї. Надя оглядала публику. В перших рядах поважні, сиві добродїї, солїдні панї, а далї—все молодь, молодь.

Радісно сяли очі Надїні. Подобала ся їй ся молодь, сї тоненькі панни, то веселі, рухливі, то серіозні, з мелянхолїйною задумою в очах. І сї юнаки, серіозні, суворі, часто-густо з довгими до плечей кучерями. Всї—такі чарівно прості й близькі.

Се була заля лїтературного Товариства. Давно вже Надя хотїла попасти сюди на лекцію; досї бувала тільки на історичних, що час від часу читали ся в унїверситетї.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:50 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Тепер нетерпляче чекала лектора. Вийшов на катедру невисокий чоловік, чорнявий, з довгим волосєм і бородою. Нервовий, рухливий. Читав ориґінально, з наголосом на кожнім останнім слові фрази. Подобало ся Наді його інтеліґентне лице в окулярах і чарувала музична манера читання. За змістом стежила вона уважно, але не все розуміла. Лекція часто-густо пересипала ся словами: буржуазія, демократія, пролетаріят, які вже були знайомі Наді, але часто трапляли ся і невідомі слова.

— Хто се?—спитала Надя Василя.

— Се N..., марксіст... подобаєть ся тобі?

— Подобаєть ся.

Залунали оплески. Лектор скінчив. Молодь хвилювала ся, оживлено розмовляючи.

Вийшов другий промовець, обголений, з високим, суворим чолом; говорив виразно, методично, підкреслюючи кожне слово.

І йому плескали.

Потім говорив високий, семинарського виду добродій, з характерним акцентом на *о* і з мягкою вимовою *г*. Хоч не дуже красномовний він доповняв свою мову жестами.

Часто почали ходити Надя з Василем до літературного товариства. Були там лекції з історії відомого професора, і з літератури. Завжди виникали дебати. Опріч членів Т-ва виступали і любителї з публіки, і дебати затягали ся до пізньої ночи. Надя любила сї лекції, гарно їй було серед сеї молоді, де багато дівчат були з коротким, як і у неї, волосєм і багато хлопців з довгими, як у Василя кучерями. Правда, часом лекція не вкладала ся в її голові. Вона жалувала ся Василеви, що мало розуміє.

— Нічого, — говорив Василь. — Будеш читати. Ти ще молода. Ось будемо на другий рік серіозно вчити ся, багато читати.

— Будемо читати? — весело спитала Надя. — А чому-ж ми тепер не читаємо, коли вдвох буваємо? — сміючись додала вона.

— Ми-ж так мало вдвох буваємо, та й то не дома не у себе, і шкода той час віддавати книжкам.

Правда, тепер вони книжку закидали, коли зоставались у-двох. Та й не було вже у них тих довгих спокійних, ділїчних вечорів торішньої зими, коли „брат“ і „сестра“ могли вільно проводити кілька годин що-дня укупі. Батько Наді, убоявши ся „вільного кохання“ умістив її на ученичій кватирі під догляд. Надю відпускали лише в неділю на цілий день до знайомих, а до неї гості особливо „молодые люди“ не могли приходити. Щоб бачити ся частійше, Василь придумав провожати Надю на урок. Ходили вдвох на

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:50 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

лекції, до театру (сю пільгу, щоб пускали Надю на лекції і до театру і на урок батько Наді випрохав у начальниці ученичої кватири). Отже не часто їм доводило ся у-двох довго лишати ся і тоді так багато мали сказати один одному. В неділї, звичайно, як хтось з знайомих брав Надю до себе, вона там бувала лише якусь годину, потім йшля до Василя, який очікував її в умовленім місцї і вони вдвох блукали містом або заходили до якого товариша Василевого, що скоро зоставляв їх самих в своїй хатї. Підчас таких побачень книжки, хоч і бували з ними, та закидали ся: вони сиділи обнявшись, дивились один другому в очі і цїлували ся.

Отже мав Василь рацію, коли говорив, що тільки на той рік, коли матимуть більше часу для себе, зможуть вони вдвох серьозно вчити ся, добре скристалїзувати свій світогляд. Надя як скінчить ґімназію, сама буде жити. Він теж на той рік сам буде, піде від батька. Останнїй час ще важче стало дома жити, ще більше було сварки, бійки.

І тодї, мріяли Надя і Василь, добре їм буде жити. Тепер же ловили хвилї побачення.

Лїтом, коли Василь виїхав з Гуляй-Поля, що дня писали один до одного листи на великих аркушах паперу. Кожний день мали про що писати. І так поривали ся один до одного.

А коли Надя приїхала до К..., того-ж дня пішла побачити ся з ним. Ще в листї умовили ся що стрінуть ся у подруги Надїної Олї, призначили й годину. Мов на крилах летїла туди Надя — так їй треба було бачити його, свого рідного.

Він чекав її висунувши голову в вікно, на третїм поверсї. зустріли ся очі їх. Не памятаючи себе бігла Надя по сходах. Він зустрів на порозї. Злили ся в обіймах і не могли відірвати ся один від одного. Сміяли ся, плакали. Мов дїти радїли. І з того часу все їм треба було бачити ся. Завжди думки їх летїли назустріч, собі, завжди з новою, гарячою радістю витали вони один одного і серця їх були вщерть повні солодким запашним нектаром кохання.

Се певне був найкрайщий час їх молодого кохання. Вони не аналїзували, що їх лучило: чи братерська приязнь, чи гаряче кохання юности. Вони просто кохали. І їх поетична зоря кохання така гарна, чиста і принадна їм була, що інстинктово хотїло ся задержати її як найдовше і не аналїзували себе, свої рухи, свої бажання.

Надто довго вони були братом та сестрою і звикли до чи-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:50 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

стих близьких відносин. Але коли прояви пристрасти хвилювали їх, вони осторожно тоді стежили за собою зпочатку.

Доки тепло було, все їздили в неділю вдвох човном, переїздили на той беріг Дніпра, блукали там або сиділи, тісно обнявшись. Сидіти рука в руку, гладити волосє ніжно й любовно, тулити кохану голову до своїх грудей вдивляючись в глибинь любих очей, читати в них безмежне коханнє рідної душі — се було найбільше їх щастє і втїха і роскіш.

Одного разу рощіпнула ся Наді блюзка на шиї; Василь мимохіть, несподівано нахилив ся і припав губами до неї потім низче, низче, до грудей і цілував, цілував.

— Се-ж пристрасть, се сексуальність, Василечку, — казала хвилину згодом молоденька дівчина червоніючи.

— Нехай се буде і пристрасть і сексуальність, нехай воно зветь ся як угодно, — але воно таке гарне і нам гарно з ним, правда, Надюню?

— Правда — схвильовано прошептала Надя.

— І не будемо тим гризти ся, тиж моя наречена, ти будеш моєю жінкою.

Сим юнакам, — шіснаднятилїтнїй дївчинї і вісїмнадцятилїтньому хлопцеви — хотїло ся все життє разом бути — і природно вимовилось тепер між ними се слово „жінка“, як досї природно було „сестра“.

Вони були рідні собі мов брат і сестра, любили ся як двоє юних палких закоханих і хотїли весь шлях житьовий пройти разом. Инакше вони не могли і уявити себе: такі рідні були їх душі, такі близькі були їх найглибші почування і світогляд, і така міцна, могутня, яскрава була любов їх і обопільна ніжність.

Але і всього сього замало для довічнього щастя, для тихого, радісного мандрування шляхом життя все удвох, все поруч, все укупі — до могили.

Се велика таємниця людської душі — повна гармонія почувань, думок, бажань двох істот, відданих одна одній до віку, коли все їх тягне одну до одної, все їм доволї себе в своїм внутрішнїм життї.

Але се так рідко трапляєть ся, як і все істинно-прекрасне на землї.

А як часто перший поцїлунок безмежного кохання, перша присяга в вірности, наївне, зворушливе непереможне бажаннє „все у двох, все у-купі“ як часто се все буває лише прилюдією до траґічної розвязки, зачатки її причини якої сховані в таємничих глибинах людської природи.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:50 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

XIV.

— Отже підемо, Надю, на Шевченківський вечір? в пятницю буде. Хочеш?

— Дуже хочу, Васильку.

Надя звикла змалку думати про Шевченка, як про близшого, ріднійшого поета, як приміром Некрасов, Пушкін, Лермонтов. Бюст Шевченка прикрашав витальню в домі її батька і ще зовсім малою торкала ся вона своїми пальцями його голови. Портрети його бачила у знайомих батькови вчителів на провінції, Кобзар був у батька і читала його часто. А отсе, в гуртку і літом на вакаціях молодь з захопленнєм деклямувала його вірші. Коли Василь говорив „Думи мої думи“ — їй завжди плакати хотїло ся.

Велика заля з хорами, ясно освітлена, повна була публики, переважно молоді, коли Надя і Василь об руку весело й свобідно входили в неї.

Юні, свіжі, закохані, гарні в своїх простих, безпретенсійних убраннях, рука в руку ходили вони по залї, розшукуючи знайомих, розглядаючи публїку.

— Нїкого не видно з наших, Надю.

— А я знаєш, все хочу побачити українських поетів, тих, що ми їх в „Віку“ читали! Памятаєш, які там гарні вірші. І багато поетів тут живе. Мабуть і сюди прийшли... Артистів українських теж хочу побачити...

— Ну, артистів побачиш, вони-ж беруть участь в концертї; а поетів, письменників... вони певне є тут в залї, але хто-ж його знає, де вони.

Обводили залю очима: всюди незнайомі обличчя, чорні убрання, ясні сукнї пань.

— Ти по портретах пригадуй, Надю!

— Ет, не жартуй, і так досадно. Я їх так хочу бачити, так хочу говорити з ними. І цікаво, як вони говорять завжди, якою мовою. Адже пишуть так гарно, так гарно.

Ходили, прислухали ся до мови. Нїде, нїде нї словечка по українськи. Часом зачують: „здорові були“, або „чекайте, товаришу“, — і се завжди був якийсь студент, вбраний в чумарку, вишивану сорочку і синї штанї. В ґрупах семінаристів з червоними стрічками в мережаних ковнїрах, чути було серед мішанини мов суто українські слова. Стрічали ся й дївчата, перебрані в українську одїж; вони штучно говорили по українськи, часто зривали ся і переходили на „русскій языкъ“.

Все се товариство, що було на залї, — старі й молоді, всї

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:50 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

майже, за незначними винятками були Українці, тільки зросійщені. Подобали ся їм рідні українські пісні, українська добірна одіж, взори, словом етноґрафія українська — а що до всього иньшого — були вони переважно ліберально успособлені російські інтеліґенти, прихильні українству. В сій величезній юрбі інтеліґенції учнів без свідомого національного почуття губились мов в безмежнім морі кілька одиноких пловців — українські поети і жменька української інтеліґенції. Не було їх видно, не було їх чути, не було їх помітно.

Се було Шевченкове свято „на нашій — не своїй землї".

Почав ся концерт. Виходили співачки, співці, декляматори пяністи.

— Дивись, дивись, се-ж великий український музика, — сказав Василь Наді, коли вийшов на естраду високий, величній маестро. І він шепнув їй імя, яке давно вже в провінції чула.

Сиділи вони в куточку, на боці, в ґрупі приятелів, яких зустріли. Захоплені були. Чарували їх співи і музика; рідні мельодії вколисували їх і навівали мрії.

Кожного артиста публїка витала з захопленнєм, викликала несчислену силу разів на „bis" жадаючи ще і ще пісень, ще і ще музики.

Концерт затягнув ся.

Наприкінці хор співав: „Гей закувала", улюблену пісню Василя і Наді; зачаровані сиділи вони рука в руку, забувши про публїку, про все на світї.

XV.

Неминуче мусить колись стати ся. І двоє закоханих, хоч і зовсїм несвідомо, крок за кроком посовують ся до моменту повного зближення. Не думають вони про нього, обурюють ся, як хто натякне їм на се—і проте неуклінно, фатально простують до нього. І переступивши границю, зачаровані, не дивують ся, а навіть почувають тодї, що се те, чого їм треба було, і чого в них досї не було.

Колись, збіраючись на якусь лекцію (вони були у одного приятеля Василя, який щойно вийшов з дому) Василь і Надя сиділи на софі, ніжно пригорнувшись до себе, ловлячи сих кілька солодких, чарівних хвиль на самотї.

Серед поцїлунків Василь раптом палко стиснув Надю в обіймах і сказав:

— Будь моєю жінкою.

— Та добре, Василечку, ти-ж знаєш, що буду, ніжно гладючи його волосє шептала дївчина.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:50 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Зараз, зараз будь моєю жінкою! — палко твердив юнак.

Здивувала ся Надя. Як се можна зараз стати жінкою? Житимуть у-двох все життє — ось тоді і буде вона його жінкою. Щось незрозуміле він говорить. І проте щось передчувала і чогось несвідомо бояла ся.

— Ні, ні, тільки не зараз, не зараз,—рішучо заперечила вона, ніжно торкаючись рукою його гарячого чола. І вони пішли на лекцію.

Але неминуче все мусить колись стати ся.

Цілу осінь і початок зими бачили ся вони майже виключно на улиці, або в театрі, на лекціях. А їм хотіло ся довгих ідилічних вечорів торішньої зими, у себе, в дома.

Василеви все частійше спадало на думку піти від родичів, мати „свою“ хату. Все важче й важче було йому тепер жити у Петровських. Названий батько зчеплював ся з ним часто, дорікаючи йому за безбожність, вченість, політику, довге волосє; часом бували сцени, після яких Василь по два-три дні не вертав ся до дому, ночував у товаришів. І думав він тоді, що ось-ось уже не видержить і кине Петровських, самостійно один житиме.

— Ти, Надю, приходила-б до мене, як би я сам жив? — спитав він якось Надю.

— Приходила-б, розумієть ся, — весело відповідала Надя.

— Як, і сиділа-б довго-довго?

— І сиділа-б довго-довго, — сміяла ся Надя у відповідь.

— Зовсім неморальна панна з тебе, — кепкував Василь.

І коли він справді вже не видержав „дома“ і став самостійно жити (міг се зробити, мав добрий урок), Надя шо дня приходила до нього, вертаючись увечері з урока і засижувалась довго-довго.

Се були чудові, поетичні, зимові вечори, — в сутінках сидіти і мріяти і почувати один одного поруч і мовчати і поринати в морі безмежної ніжности і пристрасти стихійно, не заглядаючи у-перед, все глибше та глибше.

І так стало ся неминуче.

XVI.

В нижній частині міста, на одній з тих улиць, що йдуть просто до Дніпра, — будинок сірий, непривітний, нічим не привабливий. Входило ся в низеньку деревляну браму й рипучими, хиткими східцями можна було підняти ся на другий поверх. Там на площадці було двоє дверей: одні ліворуч в невелику кімнату, де стояв довгий стіл і шафи з книгами; другі — праворуч в велику кімнату з ученичими лавами.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:50 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

До сього будинку одного морозного недільного ранку підійшли Надя і Василь, задихані, оживлені.

Недільна школа... Вони спішили у недільну школу.

Се була та серіозна і корисна, свята праця, до якої рвала ся юна душа. По Різдві Василь сказав Наді, що познайомив ся з панями, які працюють в недільній школі; вони запрошували і його працювати в школі і підшукати серед знайомих ще й вчительку, краще вчительку, ніж вчителя.

— Бо, — казали вони, — наш завідуючий, отець Іван, волїє, щоб вчительки працювали, а не вчителї. Вчителї: студенти, семинаристи, ріжні „типи“ в пенсне і з довгим волосєм — се — на його думку—нарід непевний, хто його знає які вони... А вчительки — менш крамольні.

Так думав о. Іван, завідуючий недільною школою. І тому в прихожій школи завжди були самі тільки жіночі капелюхи і пальта. Шапки-ж „крамольників“ ховали ся десь в куточку і все було гаразд. І в школї вчителї вчили, і серце о. Івана, який звичайно тільки проходив через прихожу, мало спокій. Коли вчив закону Божого, то вчителї вмішувались в гурт робітників і все сходило благополучно.

Власне сей о. Іван, що був одночасово і завідуючим парафіяльної однокласової школи для дітей і недільної школи для дорослих (все в тім же однім помешканнї) був людиною дуже гарною і доброю. Вчителїв же він тому не хотїв в недільній школї, щоб часом школи не закрито через крамольний елемент, який може обявити ся серед учителїв.

— Ти почекай, Надю, я піду спитаю, чи можна зараз зайти туди, познайомити тебе, — і Василь зник в низенькій деревляній брамі.

Надя задумана, з тремтячим серцем чекала його.

За кілька хвилин повернув ся оживлений, радісний.

— Іди, Надю, швидше; просять, чекають тебе. Саме потрібна зараз вчителька для нової ґрупи.

— Васильку, я-ж не вмію ще вчити, як же се буде? Треба приготовити ся ранїйше, — схвильовано шептала Надя поспішаючи за Василем

— Ну що-ж, Надю... Се не важко, ось побачиш.

Надя з прихожої опинила ся в невеличкій кімнатї з довгим столом і шафами, де було коло десяти чоловіка. Два студенти, чотири панї — одна вже стара, і один довговолосий юнак в косоворотцї.

Generated on 2015-08-07 16:50 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Стара пані в чорній сукні протягнула Наді руку і сказала:

— Драстуйте. Радо витаємо вас. Знайомте ся і почнем занятє.

Надя по черзі привитала ся з усіма, але почувала себе ніяково; не знала як поводитись, що говорити і держала ся біля Василя, який розмовляв уже з новими товаришами.

Вчительки пішли до класу.

— Ходім, я покажу вам вашу ґрупу, — взяла Надю за руку старенька пані і повела її в велику кімнату, повну робітників і робітниць.

Всї учнї були поділені на кілька ґруп, і до одної невеличкої підведено Надю.

— Отсе ваші учнї, — каже їй стара вчителька; — познайомте ся з ними, спитайте, що вони знають і тоді йдіть далї.

Дала їй в руки книгу і пішла собі.

Надя прикликала на поміч всю свою відвагу і почала. Спитала всїх призвища, хто що знає, хто чого хоче навчити ся і дуже збентежилась побачивши, що один знає більше, другий менше, третїй зовсїм нїчого не знає.

Та тут до помочи станув Василь, який що-йно зявив ся з иншими вчителями в класї. Вчителї пішли до другої кімнати, де їх чекали учнї, а Василь підійшов до Наді і роздїлив з нею ґрупу на дві: більш знаючих і менш знаючих. Тодї почали вдвох вчити.

А вчити було зовсїм просто і не трудно. Надя швидко обвикла ся з технїкою навчання і полюбила сю роботу дякуючи тїй цїкавости, яку учнї виявляли до науки.

В кінцї після навчання окремих ґруп то читанню й писанню, то ґеоґрафії і аритметицї, то історії й ґеометрії, всї ґрупи зливали ся в одну, і хтось з учителїв читав художнє і ідейне оповіданнє, або яку цїкаву, популярну статю. Сї читання дуже подобали ся учням, і вони завжди просили ще і ще читати.

Подобали ся теж їм і „лїтературні ранки“, які обовязково уряджав вчительський персонал, коли на тижнї трапляло ся ще свято, опріч недїлї.

Тодї говорили ся вірші Кольцова, Некрасова, Надсона, Шевченка, читали ся коротенькі нариси. Крім учнїв, часом і хтось з вчителїв брав участь і говорив вірші; Василь наприклад дуже любив виступати з ріжними віршами. Його залюбки слухали; особливо сильне вражіннє справляли на слухачів Некрасовське „Размышленіе у параднаго подъѣзда“ і „Думи мої думи“ Шевченка. Він так захоплював ся, так багато почутя вкладав в деклямацію, що авдіторія проймала ся його настроєм і затаївши диханнє напружено слухала.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:50 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

І почала Надя з радістю і захопленнєм спішити кожного недільного ранку до далекої улиці по над Дніпром; швиденько бігла згинучими хиткими східцями на другий поверх і усміхнувши ся мимохіть Василеви, що звичайно вже був тут, летіла до своїх учнів, які вже чекали її.

І здавало ся їй, що вона велике діло робить, вкладаючи сї дрібки знання в голови своїх дорослих учнів, і несе світ в народню масу.

„Сѣйте, разумное, доброе, вѣчное“...

XVII.

Так сплив останнїй рік Надї у ґімназії—19... рік.

Гурток, реферати, збірки, театр; педаґоґія, лїтература, історія, фільософія, соціяльні науки; нові знайомства, недільна школа; Василь і їх гаряча, юна любов і товаришованнє—багатий був сей рік для Надї.

І в сїмнадцять лїт душа так широко розкриваєть ся для всього того багатого життя, яке так вабить і обіцяє ще більше і більше дати. Сили ростуть, енерґія зміцняєть ся, за все береш ся, все робиш і все має велике, глибоке значіннє. Не питає молода душа: на віщо? для чого? чи треба? Виростають зразу крила і рветь ся душа все в гору, до неба.

Вчити робітників в недільній школї; дати свою адресу для листів з-за кордону; переховувати часом листи й брошурки; добувати одежу бідній робітницї; збірати гроші для безробітного—се все нагальна, чергова праця, пекуча й потрібна; і се все робить ся з побожною пильністю прозелїтів.

За теоретичним студіованнєм соціяльних та економічних питань в гуртку стояв цїлий світ практичних питань, стояло само життє. Читали ся часом в гуртку гектоґрафічні листки, написані палко і сміливо. Вони зворушували Надїну душу, вражали її своєю простотою, правдивістю, реальністю, і заклики їх глибоко западали їй в серце.

„Свобода, рівність, братерство“ — се була музика для неї, сї слова, що повторяли ся на гектоґрафічних листках, сї слова за якими ховав ся великий, таємничий, багатий, прекрасний зміст. Вона знала, що другий бік сього прапору, на якім написано „свобода, рівність, братерство“ — є вязниця, Сибір, кулї, нагаї. Але глибоко в її душу ввійшов той настрій, ті ідеали, які з таким піє-

Generated on 2015-08-07 16:50 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

тизмом вилились в гимнах молоді, які молодь охоче, з захопленнєм виспівувала, проймаючись палкими закликами їх слів.

Запалювала ся душа Наді в сій атмосфері палких поривань: Чуйно ловило серце слово про працю народу, про його страждання, і хотіло ся для нього працювати, для поліпшення його долі.

Даром ніщо не дасть ся. Треба жертв, треба зректи ся себе, треба всї сили свої віддати на здобуттє кращої долї людям.

Ну що-ж: хоч і праця і жертви, хоч і загинуть прийдеть ся...

„Час оновлення настане"...

І колись ясне гаряче сонце світитиме вже над лагідною, спокійною, оновленою землею і не буде нї сліз нї горя нї мук на землї....

Люди стануть братами, вільними братами...

Екстаза охоплювала Надю.

Для осягнення сього ідеалу — все можна зробити.

І буде-ж се все гарне на світї, неодмінно буде!

„Демонстрація"—нове слово торкнуло ся вуха Наді, слово, яке виставило перед нею життє, слово, за яким ховав ся таємний, невідомий зміст. Читала вона летучки, де в алеґоричних, палких словах закликало ся молодь до участи в демонстрації.

Пішли вони вдвох з Василем як на свято. Ще навіть перед тим пішли в фотоґрафію і зняли ся. „Все може трапити ся",—казав Василь.

Се була така гарна, свіжа, юна пара: він в своїй червоній сорочці, з лицем натхненним як у пророка, і вона в простій білій блюзці з запитливими великими очами.

На початку весни, коли садки всї облиті пахучим білим цвітом, коли все оживає й відновлюєть ся, коли життє здаєть ся святом якимсь, йшли вони, рука в руку, щоб злити ся з юрбою робітників, підійти до них близше, віддати себе їм.

І справді, коли вони вмішали ся в юрбу робітничої молоді, душі їх охопив настрій юрби і вони злили ся з нею.

Та не вдала ся „демонстрація". За мало сил прибуло, і розпорядчики визнали за краще розійти ся.

Поволї рідшала юрба, і Надя з Василем, зустрівши приятелїв, спустили ся до річки і переплили на другий беріг.

І тут вилив ся їх настрій, їх захват, все те, чим повна душа

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:50 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

була. І промови палкі, співи, молодий, веселий сміх до пізної ночи лунали в теплім чистім повітрі маєвого дня зливаючись з плюском Дніпровських хвиль.

Останні іспити в ґімназії і свобода. Цілий світ перед дівчиною, юною і палкою; ціле життє перед нею, життє, яке можна, яке треба збудувати по свому, по новому.

Пляни на далї у Надї і Василя були такі, щоб переїхати до Петербургу—бо там тільки є курси жіночі і жити там ще з одним товаришем Василя укупі. Щоб у кожного була окрема хата, десь в меблїровках, зовсїм самостійна і ізольована.

— І поставимо собі три кущі, як на горі,—жартував Василь,— і будемо всї в трьох гарно жити.

— І яке се буде життє!—підхоплювала Надя.—Будемо сходити ся, коли нам треба і не докучатимеш один одному.

Але ще один рік мали перебути в К., і Надя за сей час повинна була вивчити ся латинської мови.

На лїто Василь виїхав на урок; потім і Надя постарала ся тамже знайти й собі урок. І се було чудове незабутнє лїто, лїто місячних теплих тихих ночей, лїто колисання на гостинних хвилях Буга, лїто віри, надїй, мрій і кохання, кохання.

Мальовничий, веселий будинок просто над водами Буга, де жила Надя, хвиляста вузька стяжка води, що веть ся все далї і далї, поміж гаями, лїсами та левадами, безкрайє чисте блакитне небо, гаряче сонце та місяць та зорі—се ті свідки мрій і кохання.

По полудню, скінчивши занятя, беруть вони човна і мчать бистрими чистими водами Буга. Надя на кормі, Василь гребе. Дивлять ся в очі один одному і усміхають ся.

— Чому в тебе такі сумні очи? Чому так жалісно дивиш ся? — Часом питає Василь Надю.

— Хіба сумні? А я й не знаю сього і зовсїм не хочу жалісно дивити ся? — сміючись відповіла Надя. — Такі вже мабуть в мене очі.

— А знаєш менї все здаєть ся, що ти старша сестра моя або мати — така якась ти ніжна, так дуже любиш мене і поводиш ся як з дитиною.

— Ти й єсть дитина, — любовно втопляла вона свої ясні очі в нього. - Ти — моя дитина; ти — такий малий, безпомічний хлопець, ти — мій брат, мій коханий, моє все.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:50 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Човен плив сам, — вітер і течія його підгоняли; а вони молоді й закохані, сиділи на лаві поруч і вдивляли ся одно одному в вічі. Сї очі обіцяли кожному стільки щастя, стільки безмежного кохання, що тремтіли обоє в екстазї, не могли розлучити ся, і все сиділи поруч, повні самих себе. А над ними радісно сяло пополудневе сонце, під ними тихо гнав свої води прихильний Буг, і навколо вклоняли ся дерева і навколо співали птахи.

І ховало ся сонце в пурпуровім заходї. І випливав місяць — свіжий, ясний. Пишні чашечки білих ненюфарів поскручували ся на ніч, і замість співів пташиних в мягкій тиші лїтнього вечора розлягали ся таємні і по свойому поетичні співи підводного царства.

Човен плив. Двоє сиділо обнявшись на лаві.

— О ти знаєш, мій брат, мій коханий! Я так почуваю, що ти рідний менї, що ти менї свій, що наші душі так близькі собі й рідні. І я так люблю тебе, о як я тебе люблю, болюче навіть люблю, — сказала Надя і ніжно пригорнула голову Василя до свого плеча і гладила йому голову як малій дитинї.—Я бачу, як я потрібна тобі і мушу оберігати тебе, тобі так тяжко буває.. люблю тебе!

Василь припав, зворушений, головою до її колїн як до матери, поцїлував руку як у сестри і притулив ся своїми устами до уст коханої.

(Далї буде).

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:50 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ПРОХОР ВОРОНИН.

Будьмо кращі.

(Оповіданнє)

(Присвячуєть ся Л. М—ч.)

Що-року святкують Шакулинці сьогоднішній день — святу Покрову. Се-ж у них не тільки врочисте свято, а й храм. Жде не діждеть ся його ціле село: то-ж на Покрову кінець усій літній роботі, то-ж можна гарешті кинути оком загалом на все своє попереднє надбаннє, то-ж можна трохи і спочити і гульнути... А про дівчат ви й забули? Покрова-ж для них може найвартнійше свято:

„Святая Покровонько,
Покрий мені головоньку“...

В глибині їх серденят ворушить ся щиро-жіноча до неї молитва... І не марна та молитва: по святови раннїми ранками, росхиляючи густий туман, не з одного подвіря виходять перевязані найкращими рушниками радісні старости...

За кілька-ж день ще до Покрови старе й мале облюбовує для себе ложку для празникового обіду на цвинтарі.

З вечера з околишніх сел стягають ся старці. Стук сюди, стук туди, — і розібрали їх добрі люди на нічліг. А бабська орґанізація тим часом не гає часу: хто по селї ходить за їстивним, хто добуває з дзвіниці здоровенні трьохвідерні горшки, хто розчищає місце для огнища... Всякому дано роботу! Найкращі куховарки сільські варитимуть ще з ночі страву, найпорядніїші господині похвалять ся своєю щедростю для громадського свята, своєю смашною, свіжо-вквашеною капустою, чистим добірним горохом, гарно збитим маслом та свіжим сиром... Старий Вакульчик, як не полїнуєть ся то й зайця якогось підстрелить, або на качку роздобудеть ся, як не на цілу дрофу, а багачі Сеники то й меду принесуть і наливок таких, що аж губи після них тричі оближеш. А що вже того молока та локшини знесуть, то для усього миру стане й перестане!... Тут уже дітям найбільша роскіш: до якої хоч миски присядай, і хоч локшиною траву притрусить котре, не тре сподіватись паца ложкою по лобі.

Сіріє на дворі, а у церкві вже править ся, а на цвинтарі коло огнища так і снують гордощі Шакулинців, сельські куховарки.

Палають у огні не тільки дрівцята та хворост, а затлївають

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:50 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ся лїниво й пеньки, здорові лапаті страховиська, одлускуючи і скидаючи з себе час од часу невеличкі гратки жаринок. Світ од огнища сягає до муру, що сходить ся не далечко кутком. Наче галки на церковних хрестах почіплялась тут на мурі дітвора, якого хочте зросту. Чорнїють через оголені од листу вишеньки їх батьківські шапки, звисають довгі рукави матернїх вибійчаних катанок, ледве тримають ся в иншого, з великих ніг позичені, тяжкі чоботи. Тут засїла не тільки біднїйша дітвора, що має сьогодня раз на рік попоїсти страви, якої у дома нїколи не спроможуть ся зварити, а й багатирські дїти сходять ся.

Рипнула од паламарового подвіря хвіртка, і через високий поріг перелїз і опустив ся великий чобіт, що закінчував ся білою штаниною вгорі, потім закрехтавши, зявив ся і їх хазяїн, старий удівець Сила, в руденькій свитинї та шапчинї під колїр свитки. Ще минаючи той поріг, через котрий паламар не раз розсипав гаряче вугілля, Сила щось бурчав, мабуть те-ж лаючи високі пороги.

Ішов стежкою до церкви, спинив ся, подумав трохи і повернув лїворуч до огнища.

— Боже помагай, зозульки мої—празниково привитав ся старий. — А чи не вкіпіло там що для мене?

— Спасибі. Еге, ваше вже й розімлїло, — одказує Сеничка.

— Ото старий, йшов би собі попереду до церкви, — докоряє Плескапка—а він сюди верне. А ще й якийсь господар, прости Господе!..

— Певне, Сила хоче приматкобозитись до нас, щоб його з духовними посадили, — підхоплює третя.

— Еге-ж, та ще ведельцї з срібною ложкою поклали перед ним,—додає четверта.

— Щезни ти з своїми ведельцями,—одказує Сила, посміхаючись на жарти,—як добру вдасте печеню, то я вам веделька покину, бо у мене й пальцї добрі. Їх Господь сотворив перше, нїж ведельця...

— Бач як підходить! Женїть його, сестрички, до церкви.

— Говори: женїть!.. Женили мене вже три рази, та я не бояв ся,—одказує з перемогою в голосї Сила.

— Як би був закон, то ви-б, Сило, і четверте на душник стали-б, правда?

— Та й з ким би се то?

— А хоч-би з нас котру ухопив?.

— Отуди к дїдьку! Нївроку: бабки як ягідки; на котру не глянь, то...

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:50 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Ах ти-ж лубок старий, та ти-ж перший дорогу туди нам втерти повинен! А нами то й ганчує!.. Може-б схотів-би ще шістнадцятці вік завязати?!.. А кольки—не ласка?..—Збиваєть ся буча. Сеничка знов угамовує, остерігає сестричок од гріха і спроваджує старого до церкви. Минає церковні двері не одна душа і, побувавши перше коло огнища, аж тоді до церкви вертаєть ся.

На цвинтарі зявляєть ся з мокрими не добре витертими, русявими кучерями і семинар Флорцьо, до останнього часу—гордощі і надія дяка Вільшанського, та на біду несподівано виключений сього року... Казьонна шинелина знарошне у Флора Кириловича (бо і так уже де-хто зве його!) під шиєю трохи росцібнена. Ще один рядок блескучих гудзиків виглядає од мундира. Од них і од комірця білий одсвіт пада на румяне з пушком та кількома родимками обличчя. Поглянув на вогонь, так і потягло туди... То-ж рідне, любе все таке, з малку знайоме... Які милі, які жартівливі і добрі жінки там порядок дають. Як вабить туди, де малим що-року неодмінно вертів ся!.. Як гарно поводились там з ним, бувало: „Подай-но, котю, ополоника“.. Або: „Оступи ся-но, кришиночку, голубчику“. Навіть баба Плесканка, яка не раз ганяла його меншим з огірків, і та в свято коло вогню ласкаво балакала з ним, все його матір вихваляла, а другі і собі піддавали хвали покійниці...

Чогось ніяково вже тепер підійти, а хочеть ся. Чи не заховатись за вишню і хрест на попівських могилках? Звідти і видно і чути буде все.

І молодий семинар з заховку наглядає за огнищем і всім, що коло його робить ся. Чутно, як куховарки, за роботою саме пригадують кожна своє весіллє, міркують яка не однакова доля трапилась товаришкам, що вкупі колись дівували, кому найкраще поталанило...

Уважно вислухує Флор бабські теревені. Але раптом щось наче торкнуло його, й він оглянувсь. Забухало під реберцем: тож її червоний сак, її темноруса коса!.. Он ще раз мелькнули великі зелені церковні двері і поволі сховали за собою любу попівну... Рванув ся йти, передумав і спинив ся. Скоро-ж з всіношної виходитимуть... А кров прибула до лиця, розлила ся червоно. У Флора очі зоставались росплющені, але раптово усе зникло з перед них: і огнище й жінки, і чорні шапки дітей на мурі, й вишнина... Ні, вишнина не зникла, а зявила ся так ясно, виразно... тільки аж запахло зеленим блескучим листем од неї.. Заблисло

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:50 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

на тому листї іюнське сонце... Се лїтом було. Тут-же, на цвинтарі, між гілками, світом і тїнями помережане, її біленьке кругле личко, її попілясті космики над лобом, а він біля неї... о яке щастя! Який був настрій!.. З котрого верха ягід дістати їй!! Де така висока страшна вишня, щоб з вершечка найкращих найчорнїщих ягідок ґронце не було за хвилину у неї в руках?.. Упасти з сухою гилякою, передерти до крови обличчє, обпектись у кропиві, ох як весело, смішно, як солодко для неї!.. Підносив їй трофеї своєї сміливости, зважливости, і не знати, що краще виблискувало на сонцї: білі ґудзї на чорнім мундирчику чи зачаровані очі на білявім лицї, несміливо обливаючи своїм світом блакить других променистих очей... Мило підвівши брови у гору, злегка ґраціозно кивнувши головкою, усміхаючись з запопадливости його, непривичним, але вже знайомим йому, словом дякувала йому:

— Мерсі... Які-ж чорні, прехороші!..

Та сього йому було мало; кидаєть ся скрізь по ровах, по ягідниках; після щирої шуканини, ставав перед нею з полуницями, в букетик завязаними, впоміш з квітками. Підносив, щоб одібрати як плату тільки чудову усмішку і отуманїти од щастя...

. . . . . .

— Чому-ж то до церкви не йдете, паничу?! — чує Флор знайомий голос парубка, що не так давно товаришував з ним і був на „ти“.

Флор усміхаєть ся. „Паничу“... і хто йому вклада в голову так звертатись до мене, — думає. — Торік був ще Флор, тільки на „ви“, а се вже й панич!.. Ото вже й виросла між нами загорода! Та як хутко? Через що се? Що кілька років не бачились?. Чи через отсї гарні гудзики?..

— Хто-ж там читатиме, як вас нема?—додає парубок як подяку на привітну усмішку бувшого товариша.

Флор радісно махає рукою:

— Хай там читають! Ще для мене лишить ся... На „Апостола“ аби поспів!..

Парубок проходить далї.

„Апостола“ треба неодмінно випросити у дядька для себе на сьогодня. Вона-ж буде й на лїтурґії... Ох, і прочитаю-ж!.. У дядини вареника стягну, щоб горло протерти... Читатиму по монастирському чи по семинарському?..

Флор схиляє голову ліворуч, пряймає ліктя з гилки вишнї, на яку спер ся, і пробігає очима рядок надпису на хрестї: „Здѣсь покоится прахъ“.—Та се-ж я разів сто читав уже! Гм, покоїт ся

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:50 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

прах.. Прах значить порох... А який тоді, літом, порох крутив ся, як я по греблї біг!.. Як пристала, як причепилась була до мене, дістаньте, тай дістаньте „лелїй“... Се так, щоб випробувати мене! Лукава!.. „Погніваюсь,—каже,—з вами й не говоритиму... Не питайте, нащо здались: треба менї. Дістаньте, тільки-ж не жовтих, чуєте!.. (Жовті ближче од берега росли). І не з ставу, а з Жовтого виру, там найкращі“... Посилала у той вир, куди ще його нога не вступала нї разу, де стільки кузок, медведиків, та водяних вужів водить ся, а вода жовта, мутна і холодна, де, кажуть: з грішним попом церкву затоплено божою карою, і чути в великодну ніч, як з під глибочінї дзвониками передзенькує...

— Флор Кирилович боїть ся, ха-ха!.. — глузувала з нього.

— Побачите чи боюсь, чи нї — одказав їй тодї. Того-ж дня купав ся, пригадав. „А ну-ж перебіжу й нарву, що менї стоїть?! Ось тільки далеченько греблю перебігти, аби не зійшов хто“. Побіг... Недалечко й спуститись вже до виру було: через будяки та стежечкою... як тут якийсь вереск, крик... З завороту греблї компанія вийшла — всї голоси знайомі!.. Глянув, о сором!. Круть назад, до одежі. Тільки пяти лупотїли... І віхор тут закрутив, наче забожив ся дігнати його; він—у віхор і з ним навипередки: то вскочить то вискочить з нього... Сміха було!.. Не раз потім обзивала його: „Віхор Кирилович“...—Хіба я винен, що для вас же лелїй хотїв дістати і замість дїдька з віхром гарцював?.. — одказував їй, коли зачіпала його, згадуючи його смішне становище...

Стоїть Флор задуманий і усміхаєть ся своїм споминам. Із церкви в сей час, як бжілка з вічка у вулії, вилїтає грубенький, як барилко, з круглими чорними очима повновидий хлопчик, в новій сивій свитцї і чорній великій шапцї. Поблукавши чогось по цвинтарі він, котить ся до огнища, когось шукаючи очима. Заглянувши коло хреста Флора, він радісно гукає:

— А він ось де!.. А я сукаю, а я сукаю... Іди, Флоле, до пелкви, тебе дяк клицуть!

Флор, опамятавшись од споминів, усміхнув ся.

— Се вже не „паничу“... — подумав. — І де вони такі понаростали, що вже, і не знаю їх!..—Потрусивши слухняного хлопчика за подборіддє і спитавшись, чий він, пішов Флор, до церкви.

На службі Божій Флор був ображений до сліз. Не підспівував, як звичайно, нї парубкам нї дївчатам, навіть нї разу не глянув на дядька, котрий так скривдив його, не давши прочитати

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:50 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

апостола, а прочитавши його сам. Вже й найшов його, позаправляв червону і зелену бинду в двох місцях, вже взяв ся й виходити, що й вона вглядїла, оглянувшись... як тут дядько: „стій— каже—я сам“.. Сховав ся Флор в куток криласу і всю службу шпортав ся в старих грамотах, роздивляючи рукописний друк, та везерунки і малюнки в їх. Не достоявши й кінця служби, утїк з церкви саме тодї, коли дядько кликав щось читати.

З хати дивив ся у вікно, щоб не пропустити хвилї, коли вона йтиме по дорозї!.. На вікнї були дрібні сльози, а в мізку ворушились чорні думки: То-ж уже третїй рік!.. І чим воно скінчить ся?.. А вона-ж і не моя... І що я їй? Вигнаний бурсак, учителем буду... Чи-ж далї стане вона дивити ся на мене?..

Чого захотїв!.. Було шануватись. Так і дядько сказав.. А вона те-ж учителюватиме... Чи довго? І я.. Нащо воно так гарно було у серцї досї?.. Одпливає, одриваєть ся щось од нього, може на віки... Як утримати його? Як?.. Нї, того не може бути, вона ще любить, любить мене! Нїчого знати не хочу, думати не хочу, що буде завтра, що буде з нами, але вона любить мене... ну трошки, але все-ж але... все-ж.. О, як би швидче і сьогодня утонути, росплистись в блакитї її очей, хоч би у останнє... та хіба-ж у останнє? Чого у останнє?.. насолоду од її мельодійного сміху дістати голосом, мов звуком костьольних орґанів з високих хорів свою душу сповнити, щоб згучав у нїй довго, довго... Флор скільки не пригадує про те життьове нещастє, яке трапилось з ним, не може спинити ся довго на ньому, бо почуттє сильне і пекуче, повне муки і радости разом, бурлить у йому весняним шумом...

Памятав у храмові празники себе малим ще, а се лїт з вісїм після того не бував на них. Бувало, вже в школї і в сю пору осени вчив ся. А се і остав ся... Усїм у селї сентябр, як сентябр минув, а йому?.. Люде за роботу, дївчата за кужелї візьмуть ся... Пташки в теплі краї поодлїтають, вже й бабине лїто перестало блищати на сонцї... Товариш попович виїхав, другі з околицї виїхали, вже в семинарії... З товаришем так прощав ся, мов та пташка, в якої ослабли крила.. Не може пташка за другими полетїти, за дужими веселими і проворними, а жалібно і нїмуючи, дивить ся на щасливих, що дзвінко щебечучи, за собою кличучи, зникають на блакитньому небозводї!.. Прощайте, товариші!

І ти, Валїчко — серце, еге?.. Не моя вже, не моя!.. Написати, непремінно написати їй на прощаннє!..

Хвиля почуття опанувала хлопцем зовсїм, та-ж хвиля не покидала його увесь час, поки в тремтячій руцї перо виводило ряд-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:50 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ки... Самі віршовані. Правив, перечеркував і знов писав, оддавшись весь роботі, нічого не бачучи перед собою і не чуючи...

...„Так!.. життє моє то—біг машини
Рожі-ж кущ—то ти, дівчино“!..

закінчував свій твір Флор, не рахуючись з правилами версіфікації, які не так давно знав на память, не дуже й за рифмами гонючись. Вірш для нього, він почував, був чудовий, тільки нікому зараз було похвалити ся ним... Здавалось, що й учитель словесности відчув би в собі бурхливу радість, читаючи твір свого учня... Ах, кому-б се прочитати його?!..

— Чого се так зараня з церкви втікли?—почув Флор голос дядини над собою.

Вона тихо увійшла в кімнату і через плече глянула на списаний папір.

— Невже, щоб ото осе-о писати?—запитала.

— Еге, щоб осе написати,—відказав Флор, все ще сяючи і нерівно дихаючи.

— Що-ж воно таке? Письмо?

— Ні.

— А що-ж? Таке поперехрещуване. Так певне, аби папір псувати, правда?

— Ні, се вірші. Се пісня мого серця. Слухайте я прочитаю вам.

— Геть до прикладу!.. А я знаю до кого се написали, — усміхаючись, сказала дядина, вислухавши твір. — Гай... гай!.. Забувайте вже про нюю!.. Вже вона вам не рівня.. Ось-ось кончивший десь вирветь ся і підчепить....

— Ну й що вона тямить,—хочеть ся сказати Флорови на сї слова, що болем одзивають ся в душі, але він змовчує, бере чистий папір і старанно переписує рядки... „Викинь ти її з голови“—докучливо лїзе і сказана колись його дядьком фраза. Скінчивши писати, схоплюєть ся на ноги.

— Слухайте, дядино, хіба ви не знаєте, що менї все одно—хай вона не моя, але як люблю, то люблю, і все тут!.. І все тут, розумієте?.. А може, скажете, не варто? Хіба-ж вона не краща, не добріща од усїх? На батька хіба схожа натурою?

— Гарна то гарна, але краси на тарільці не крають.. з одної краси хлїба не їсти.. Хіба тільки світа що в вікнї? Або хіба господиня буде з неї?.. Вам буде треба такої, що біду знає, що вміє робити, що..

І росписала-ж дядина — якої жінки йому бракувало-б!. Аж вухо не хотїло мови такої!.. Ловко завернув дядину на її власне

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:50 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

життє й та з охотою стала про себе розказувати: про своє дївуваннє, про першого чоловіка, свекруху лиху, його смерть, смерть маленького синочка і нарештї про вихід заміж удруге за його дядька...

Флор був самим вдячним слухачем, бо... думки його рідко вязались з тим, що долїтало до вух.. А дядинї тільки й розмовитись можна було з ним, бо дядько не любив і слухати про те, „як баба дївкою була“, як казав він.

Розмова точилась і за обідом, бо дядька не було. З своїм настоятелем та паламарем, з сільським начальством і найбільшими господарями він трапезував на спеціяльно одведеному для того столї з кольоровими пляшками і добірними стравами. А по траві на цвинтарі на довгих рушниках, рядками з обох боків, балювали й инші люде...

— Старий, чуєш-но, вставай,—будить дячиха дяка.—скоро вже вечір.

— Не руш...—обзиваєть ся глухий голос з межи двох подушок, куди заховала ся голова „старого“.

— Вставай, вже он в попа засвітили.—І дячиха раптом скидає верхню подушчину з мокрої од поту голови чоловіка.

— То хай собі світять,—одказує і позїхає він, потягнувшись на постелї і роскривши очі. Панї Вільшанська, що без роботи в святний день трохи занудилась, хоче втягти чоловіка в розмову.

— Задавав ся отой страшний (так вона позаочі зве попа), що такі-то в них добрі знакомі всюди. А ось піди-ж ти: таке свято, і нї одна тобі підвода в двір не вступила за цїлий день. То-ж у Соколовського, бувало, досї повен двір фурманів.

— Може ще й рано, хтось ще вирветь ся,—вставляє дяк, щоб щось сказати.

— Нема нї Гребельських, нї писаря з міста, хоч які, здавалось, були приятелї на тім тижнї: мало не що дня їздив один до одного...

— Та хіба хтось, справдї, довго буде до нього їздити, як він таке при кожному говорить, що чор-зна що воно й до чого!. Часом при людях таке тобі блюзне, що й наш простий мужик не всякий зважив ся-б на се. Та й шана йому, бо, як то кажуть — про щось добре далеко чути, а про погане—ще далї!..

— А ти мовчи...—остерігає Макарович.

— І хто його, скажи-но ти, не судить?—провадить дячиха,—просто тільки й мови на селї, що про нього... Навіть отой нещасний Аб-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:50 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

румко, що з порожнім мішечком села мірає, лає його. Наш Макар чув: „Хіба, каже, се піп? Ніщо його не дошкулить, ніякого встиду не боїть ся, все йому дурно минає, всї йому чогось спускають, що се таке? Кого тільки не скривдив, кому грошей не винен? І суд на нього не страшний, судись не судись. Се наказаніє Господнє, а не піп. Не дай Боже, каже, з Івана пана, а з дяка—попа“!..

— А що, та дзендзюриста, що в неділю привіз, зосталась?—запитує дяк.

— Ого, як раз: учора вдосвіта слизла, геть свої хустки одцуралась, бо була в покоях... Хіба у нього яка втримаєть ся? Була я у нього в кухнї, бачила який там лад. Він балї завдакати любить, а на миснику нї горшка нї миски, а в пічурцї нї перцю, нї листя, нї соли! Як є яка наймичка, то мало не підорветь ся, так за всім по селї гасає... Побуде, роздивить ся на яке господарство прибула, та й втїче зараз як розумна, не доправляючись і плати! Тепер вже не тільки свої сільські, а й чужі знають про нього, бо кожна, якій рік комином вийшов, не змовчить про те. А як іде дорогою, то увігне голову, як той злодій, і не подивить ся на тебе...

Дячиха, зачувши тупотїннє чиїхсь ніг на сїнешнім порозї, знов поквапцї штовхнули дяка:

— Та вставай, бо он мабуть хтось од попа летить... От зобачиш що позичати щось!.. Як на Зарванській тобі вулицї, от ще сусїдоньки!..

— Добривечір! Позичте батюшцї чаю, у них не стало! — за одним духом проказала молодиця, ставши у дверях.

— Та входьте до хати, чого стали одною ногою в хатї одною в сїнях, жартує дячиха.

Дяк натягає свого пінжака.

Молодиця переступає поріг і тримаючись за клямку додає:

— Нема часу. Ще треба побігти в крамницю за цукром. Не знати чи й дасть уже Артем набір... Між дячихою і молодицею в три міга заводить ся жвава розмова. Дячиха випитує останнї новини, одну за другою. Поки молодиця згадує за чим вона заскочила, у хату церемонливо входить панночка—підлїток і просить про те саме, за чим послано й молодицю.

— Просив папа, щоб ви і Євген Макарович прийшли до нас, — додає дївчина, глянувши на дячиху, і хутко зникає.

Дячиха збуває молодицю, намірявши їй ложку чаю, і заявляє, що ніякісїнької охоти до „патланя“ піти у неї немає...

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:50 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Ну що там, упаде тебе кусок, чи що? Збирай ся, перескочим.

— Єйбо не хочу!..

— Ото, дурна! Та й чого?..

— Е, е, старий! Де-б не сїсти, аби випити, он чого одразу хилиш ся туди!..

— А нащо-ж у нього у шафі стоятиме дурно якесь півока?.. Усе одно він не пє горілки, хіба вже як вина не стане, — жартівливо одказує „старий“.

— Ну, ходїмо вже, але гляди-но менї, не впивай ся дуже а то при всїх згабзую...

— Ну-ну, ти перше свого носа пильнуй.—Євген Макарович причісує своє чорне ще спітнїле волоссє, яке хоч кружала звисло, але збило ся в лямцї, засцїбає гудзик коло вишитої жолудями й дубовим листом сорочки, і озирає своє обголене червонясте, кругле, з червоними жилками підстаркувате лице та стрижені вуса.

— Правда козак, що? — кидає бадьоре слївце жінцї.

— Іди, червоний носе, з перед дзеркала, бо он лисиною вже світить ся, хай я лучше погляну, молода, — одпихає жінка, давши жартома бухана в плечі.

— Ет, ти... Гапця!..—в тім-же тонї дякує їй і одступаєть ся.

— Як, старий, буде краще коси закласти: може отак, дулькою, по серед голови?

— Фе, погано!.. Так ляхівки, що фляками торгують, закрутюють. Отак як заплетена, так і йди...

— Ось тільки приколю ще. Гарно?

— Та ну, годї вже тобі, — не втерплює Макарович, признаючись собі, що вже як раз час похмілити ся. — А Флор там?

— А де-ж инче. Мов причарувала його... Сьогодня знов щось писав до неї,—одказує дячиха.

Обоє через дорогу переходять у гостї.

В їдальнї поповій всї вже за кругловатим довгастим великим столом, обставленим по празниковому. За столом од вікон, на диванї чотири дочки і маленький синок о. Доментія. Праворуч од стола в кутку божничок з іконою, лямпадкою, квітками та проскуркою і книжкою. Лїворуч на креселку в кінцї столу—о. Доментій. Проти старшої попівни—Флор. Між ним і о. Доментієм два порожнїх стільцї. Ждуть ще й Вільшанських до закуски. О. Доментій посадив коло себе молоду дячиху, далї дяка.

Чарки забряжчали в сїм кутку стола жвавіще. За закускою

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:50 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

пішла розмова, в котрій раз-по-раз мали місце необхідні промовки:

— По одній не закусують

— Пийте до пари, щоб не йзїли татари.

— Бог тройцю любить.

— Хата-ж не на три, а на чотири угли закладаєть ся... — Далї пили за пять пальців і шосту долоню, за сїм днів у тижнї і далї тай далї. Коли вже не було до чого прикласти, то пилось і без примовки, або вживались для сього випадку примовки загального характеру:

Або: — душа міру знає...

— Людина не скотина: більш відра не випе!

Найбільше постачав примовок дяк, де-що додавала й дячиха. О. Доментій наполягав здорово з чаркою на Вільшанського; Вільшанський справи не псував.

Дочки зрідка дїлили ся словами: дві старших між собою і дві середущих також, а то увесь час слухали розмову старших і уважно видивлялись на їх.

Флор був хмурий, хоч сидїв проти свого „сонечка“, як звав він часом любу Валю. Йому не можна було, хоч би того хотїло ся, повести ту розмову, яка просила ся з душі.

В поглядах попівен, що стежили так само пильно як і за гостями нижчої ранґи і за своїм батьком, виразно було помітно їхню думку про батька:

— Папа розважаєть ся...

На їх погляд, що робить папа, те не підлягає чиї-б там не було критицї, бо і не буває такого, хто-б в очі перечив „папі“ Як він каже, так і повинно бути, і як що скаже не добре, то йому треба дарувати обовязково, бо він може бути і гнївний, а тодї страшний-страшний як сама смерть!.. Се почуває і знає кожне; до сього звикли всї—од старости до соцького, од ключника до паламаря, од сторожа до останнього парафіянина. Одбиваєть ся се і на тих гостях, які трапляють ся у нього за столом, відчувають се і Вільшанські обоє і Флор... Своїми глибоко під лоб захованими маленькими чорними очима, білків котрих і не видко, він так уміє поглянути на людину, що та зараз скручуєть ся од того як шкурат на вогнї, і думає, як би швидче дати хода...

Дві пасмі чорного густого волосся зараз позвисали у нього над худим обличчєм, котре вже зашарілось од випитого вина; обличчя того правда за вусами та бородою мало що й видко.

За першою чи шостою чаркою о. Доментій пригадує про

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:50 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

свій приїзд у Шакулинці. Говорить, як завжди, уривчасто і впевнено.

— Найбільш язикатим мені староста здав ся. Церковний. Прийшов до мене. Се вже в другий раз. Привитав ся, чи ні, і гуп у креселко.

Я й не глянув.

Тоді згодом: — Сідайте старосто,—кажу. — А він заворушив ся та: „Спасибі, каже, батюшко, я вже сів“... Не бійсь, після того ніколи не сідав, поки не попрошу...

— А з ними иначе не можна, а як їм тільки попусти...—підтакує дячиха.

— Як той казав: „Знай ся віл з волом, а кінь з конем, — підтримує розмову і Макарович: — знай зась, мугиряко!.. Їм тільки потурай, то й на голову тобі вилїзуть...

— За ваше здоровлє, дяче,—вдаєть ся до Макаровича о. Доментій і цокаєть ся.

— Вільшанський тільки дївок на крилосї держить,—додає.

— Ге-ге... Може скажете, батюшко, що у мене не хороші дївчата? Самі хазяйські дочки. Якої-небудь, вибачайте, хвойди я вже на крилос не візьму, се вже ви собі не подумайте.

— Тепер і добрати їх, щоб були путні, трудно, — бідкаєть ся дячиха,—такі тепер дївчата поробились, що аж сором за них...

— Байструків водять. Що року. Чого-ж ви ще хочете з них?— зауважує о. Доментій.

— Папа!..—докірливо спиняє найстарша дочка.

— Ну дай Боже! За ваших кавалерів!—пє о. Доментій до сусїдки, близенько нахиляючись...

— Ось уже мій кавалєр над всїма кавалерами,—показує дячиха на Макаровича. О. Доментій нахиляєть ся ще ближче і щось на вухо запитує.

Дячиха червонїє і одхиляєть ся.

О. Доментій од тихої розмови переходить до анекдота.

— Так як в одного архирея... був келейник — почина він голосно, — архирей той ще був молодий...

— Папа!.. — слабо протестує старша дочка.

Глянувши, усміхаєть ся в бік дочки, але розказує далї. В певнім місцї виходять з-за столу старші дочки, за ними враз і других дві. Навіть малий Кольцьо виповзає. На його обличчї вираз великої втїхи од знайомої процедури. І для нього розривка після довгої сиднї!.. І йому треба бути за-одно з сестрами!.. Коли анекдот скінчений, розумного батька дїти знов усї на своїх місцях.

Макарович співчутливо підхехекує.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:50 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Дячиха лицемірно, для годить ся, докіряє:

— Таке розкажуть, Господе!.. Я й не слухала, вуха затулила... Хіба де було таке...

— А правда, келейник! — допитуєть ся хвали о. Доментій. Пані Вільшанській якось приємно од того, що піп і таке розказує. Наче коваль Арсень, бувало, на досвітках...

Один Флор не приймає участи в розмові, незадоволено скривившись і навіть одвернувшись од розмовників.

Чарки не застоюють ся довго на місцях.

Переполовинивши сам один другу півокову, Макарович приходить в умиленіє. Перегинаючи кумедно важкеньку голову то на один то на другий бік, цілуючи за чаркою о. Доментія в руку, він цілком розчулюєть ся:

— Ви у мене отец—батюшка!..—промовляє,—я одно слово—ваш слуга, а ви мой настоятель... Я своє положеніє понимаю... і службу знаю, правда? От скажіть при всій чесній компанії... А—что? обертаєть ся до всіх.—За правду люблю ваше високо... є... благословеніє.. Да... ударив дзвін у вечері—я єсть; задзвонять у досвіта—я єсть, де-б я не був, чи гуляв, чи працював, то всьо рамно, служба не дружба, а ка-ак-же!.. Гм... той... І коли, звиняйте отец, коли ви, батюшка, часом пополохаєте нас, хе-хе... закалатавши опівночі в усі дзвони, я—готов, сію хвилину готов!.. Коли треба, як той Ізраіль... Разойдісь по шатрам своїм.. І того... люлєчка в зубах поблискує.. уже з нею не засну, ви собі не думайте... Як той москаль казав: „хоть голъ да правъ“ хе-хе-хе...

— Спасибі, ви у мене дяк, що називаєть ся... Такого й пошукати трудно,—віддячує о. Доментій і в доказ щирости своїх слів нахиляєть ся з поцілунком.—Ні з ким би.. не служив, здаєть ся, не вжив ся.. так як з вами...

Вколений колючками дякового підборіддя, взявшись за повну чарку повертаєть ся й до пані Вільшанської:

— І кращої жінки не бажав би ніколи як Тетяна Олексієвна, вірте совісті... Ну, дай Боже!.. Ну, й з вами... чоловік хай не дивить ся...—Дяк закрива очі і одвертаєть ся трошки в бік в той час, коли о. Доментій цілуєть ся з його жінкою... Доходять і до співів.

— Ну-ну, затягай, дяче,—заохочує о. Доментій. Співають пісень. Пані Вільшанська тоненько подтягує, о. Доментій баска вдає. За піснею йде чарка, а при чарці й поцілунки.

— Ото ще папа й потрібно йому!..—впівголоса скаржить ся Валя, поглянувши на Флора і сестер. Коли Макарович дотятує піс-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:50 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ню, виводячи її високий кінець з поднятим у гору пальцем, о. Доментій притягає його до себе, наставивши щоку, й нетерпляче примовляє...

— Ну-ну, валі-валі!..

Се означа—не задержуй черги, бо ще хтось вартніщий жде.

А вартніщий, чи вірнійш, вартніща при слідуючих все частійших і старанніших поцілунках отця-батюшки з цікавістю і деякою стурбованістю поглядає на Макаровича.

Не біда! Він крепко, здаєть ся, захоплений піснею:

...—„Іди смерть, іди проч,
Голови не мороч,
Бо я часу не маю,
Бо я пю гуляю“!..

вигукує він, і двадцята може чарчина, черкнувшись об зуби Макаровича, сміеть ся з смерти, що усіма—так і почуваєть ся в сей мент десь у кутку, за плечима... Про ню так же швидко варт забути, як і пригадалась, і він заводить балачку з любимою чаркою, до краю сповнивши її.

Голь-голь,—і злочинниця опинилась у тюрмі, тілько стукаєть ся посудина об стіл, з розмаху тяжкої робочої руки.

— Маладчина! Золото, а не дяк!..—Хвалить о. Доментій і підбадьорує:

— Ну-ну, валі-валі...

. . . . . .

Гляне Флор на старших, то знов зведе очі на стіну проти себе. Там між вікнами у дубових рамцях висить портрет покійної матушки. Малюваннє з фотоґрафії свого таки маляра, що образи в шакулинській церкві перемальовує.

Довгастеньке моложаве бліде обличчє з ледве одміченим румянцем на щоках, здаєть ся, дивить ся з сумом просто на компанію за столом...

Руки намальовані складеними до купи. Здаєть ся, неначе вона, дивлячись на своє семейство, від тяжкого болю душевного, мовчки тихо їх ломить...

Флор і собі хрустає пальцями.

— „Отсе певне хороша людина була,—думає про неї. І Валїчка певне вся в неї, вся...“

Скільки доброго знаходив, пригадував і угадував у ній, і неспокійно сиділо ся на місці... Як би вийти куди, як би її сказати щось гарне...

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:55 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Валентино Доментієвно!—знайшов ся він.

— А молодиця вже пішла, а за нею двері правда не зачинені?

— А і справді,—відказала Валя і вийшла з-за столу.

Флор пішов за нею.

В кухні не було нікого, тільки рябий обмащений у сажу кіт щось вилизував на столі, з полумиска.

— Валя!..—тремтячим голосом назвав Флор дівчину, коли вона, зачинивши на засов сінешні двері, стала серед кухні проти нього, бо він простягнув до неї руки.

— А що?..

Взяв її руки в свої.

І те, що вона не вихопила їх, все-ж не придало більше рішучости його словам.

Панна усміхнулась, в очах його читаючи те, що не міг сказати одразу.

Мовчки став Флор цїлувати обидві руки дївчинї, по черзї, дивуючись сам своїй сміливости, за кожним разом її, тої смілости, вистарчало й на те, щоб пильно-пильно поглянути їй близько в очі, шукаючи того дивного, любого бляску, який почуває у себе.. Дївчина радісно, здаєть ся, усміхалась, її хороші очі, помітно, загорілись, понялись наче димком, блиснули, і вона рушила в бік промовивши тихо без ніякого докору:

— Пустіть...

Трошки одхилив ся, не маючи сили ще одпустити рук, і коли вона зробила перший ступінь покірний силї, що керувала ним, аж тодї пустив, коли легенько приторкнув ся устами її лиця...

— Ось воно...—кричало серце.—Не одіпхнула!.. Не розгнївалась!.. Нї слова докору... Моя, моя!..

Бурлила кров, серце било на гвалт, і шум бурі, любої, гарної, з весняними вітрами, стояв в вухах...

— Що зробив я?—чути було голос серед тієї бурі.—Злочин?.. Чи може переможний вчинок?.. Що-ж се велике, страшне, гарне подїялось зо мною!.. Кружить ся, меркне світ... Що вже після сього робити? Куди себе дїти? Мене вже не треба, я зробив злочин, хоч смерть менї за се зараз, в сю хвилину... Хитаючись, не знаючи що справдї далї робити з собою, Флор пройшов корідорчик, вступив у їдальню і зразу не насмів нї звести на кого-небудь очі, нї підійти до стола сїсти. Валя вже сидїла преспокійно на свому місцї, і трошки усміхалась. Флор став зараз коло дверей перед маленьким столиком, на котрім був задубілий самовар, зняв з нього чайника і налив самої чорної настойки повну шклянку.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:55 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Що ви робите, Флоре Кириловичу?!—спитала одна з менчих панночок. Флор випив раптово все до дна.

— Що ви робите, серце не витримає,—почув ся жартівливий голос з любих уст.

Аж тоді зміг Флор подивити ся на усіх, коли сей жарт зачув.

— Прийшла фантазія настойки випити, самої міцної,—одказав, перемагаючи свій неспокій, сам з себе сміючись в душі.

— А йдіть-но, паничу, чарку випийте, що ви там помиї смокчете,—кличе господар Флора.

— Не хочу, мені й од вина пашить лице. Мені не можна.

— Пийте!.. Бачте: і я вже на горілку перейшов. З вина на горілку. Мені теж не можна... Беріть.

— Візьми, Флоре, так не годить ся,—хмурить ся дядько.

— Не хочу.

— Фе!.. Ти повинен із рук хоч узяти, чи пєш чи ні, коли до тебе пють... Ти знай, що є й старші за тебе!—гніваєть ся Макарович.

— Не хочу, хоч і старші дають,—ухиляєть ся Флор, усміхаючись.

І не постеріг, що виявляло дядькове лице, коли промовив останню фразу.

— Мало видко лупив вас дядько, що не слухаєте його,—зауважив з усмішкою вижидання потіхи о. Доментій і поставив чарку на стіл. Потіха-ж готова одразу.

— Безголовя тепер настало, а не діти,—починає Макарович.—Ні, ворогови свому закажу панькатись з ними!.. От і сього треба було так лупити, щоб аж дрантя летіло!.. А я жалував його... А тепер вони розумні... вони вже й не слухають нас...

Флор знає, що вже почало ся.

Знає, що „вони“ то се більш ніхто як він один, що дядько, добре випивши, має звичай все, що за довгий час назбіралось проти нього, вилити неодмінно ще й при людях. І які тоді люде слухатимуть про се—йому ся думка не приходить в голову... Знає се Флор і взявшись по заведеному свому звичаю усе мовчки вислухати, готуєть ся, збірає усю душевну міць, щоб подолати себе і не обізватись словами...

— Вони вже такі вчені, що й „Помилуй мя Боже“ не хочуть памятати,—провадить дядько.—А дядько в них дурний, його й слухати не треба!.. А може дядько вартий, щоб ви його послуха-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:55 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ли, га?..—Євген Макарович обертаєть ся і дивить ся просто на Флора, що пробує злісно, вперто, не згинаючи голови, дивитись як можна призирливійше йому у вічі.

— А хто вас учив, га?! Хто до школи завозив, хто гроші посилав, га?!.. Усе дурний дядько!.. А др-р-рантя смердяче!..

— Ніхто вас дурним не називав!—вириваєть ся злісний стогін у хлопця. Макарович хапаєть ся за відповідь. Йому-б хотіло ся, щоб племінник покаяв ся, подякував йому прилюдно за поміч, поцілував в руку...

— Мало чого не буває!.. Ні, знай, дурню: Я таки старший дурень за тебе, от що!..

Гірка усмішка тремтить на устах схвильованого юнака; з губ хоче злетіти слово: „тільки й всього!“, але він стримуєть ся.

— Не казав я: шануй ся мені та на других дурнів не дивись, а своє знай! — вичитує Макарович. — А він хіба послухав тобі?! Аякже! Забастовки йому схотілось, паршукови поганому, і він хоче йти проти когось!... Його розуму вчать; а він запрещонних книг шукає, а він вже дуже розумний став... церкви йому нетреба!.. От і маєш тепер, так тобі і дає Господь... Тепер бери торбинки і йди... свині пасти в тиху годину!..

— А ну, ну! Годі бо вже, старий роспустив язика, — спиняє пані Вільшанська, — вже й свиней приплів, ото вже не люблю твоєї мови такої!.. Не бійсь, не бійсь, Флор Кирилович будуть мати таку службу як люде, не журись. Не ниньки-завтра он назначеніє прийде... І учителів тепер, слава Богу, за люде мають, чого ще тобі?!

— Ні, бо такий жаль мені, такий жаль, — схаменувшись, ніби виправдуєть ся Євген Макарович. — Я-ж скільки міг дбав, як про щось путнє, я-ж стільки старав ся...

Флор, при сьому слові дядька почуває мало не фізичний біль у середині. Пригадує в мент, як дядько справді возив його до школи, як мок разом з ним на осінній мряці в драбинчастім візку, ночував по заїздах...

— Вірите, чи ні, а він один був у мене на думці, — запевняє о. Доментія Євген Макарович. — Його мати, а моя сестра, помираючи, сказала: — „доручаю тобі його... виведи його в люде“. — Я-ж і учив його, як міг... І хто знав, що нічого з нього не буде, хто сподівав ся, що буде з його ледащо! Вічне ледащо — я скажу се в очі!..

— Та годі тобі! — знов спиняє Вільшанська чоловіка. — Ото

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:55 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

вже не люблю, як стане задаватись... Як там завіз якийсь раз до школи, та якогось карбованця-другого заслав, то то вже й чорти тебе хапають? Навіжений!.. А скільки-ж то ти роскидав по селї їх, га? Коли піячив, забув?..

Флор не зміг далї бути за столом і вийшов у залю, куди перед тим вийла і Валя.

— Ну і як його шанувати після того, як?! — схвильовано скаржить ся на дядька дївчинї покривджений Флор. — Як бути вдячним за опікованнє, за хлїб? Я-ж знаю, що він і нелихий і любив мене, правда, по свойому! Усе, що лиш доброго я мав від нього, після таких сцен губить всю свою важність, я лютим роблюсь на його... А все те од неосвічености, дикунської грубости, чарки... Ех!.. Що то значить книжок не читати.

— Він справдї нїколи не читає нїчого? — запитує Валя.

— За все своє життє прочитав окрім служебних книг дві книжечки: якісь анекдоти про жидів на війнї, та казку про Анчутку-Безпятого, — одказує Флор, переходячи в злісно-гнївний сміх.

— Та невже? — сміє ть ся панна. — А ви заохотьте його ще щось прочитати...

— Ех, що вже з нього потягнеш... Старого віку, старого й складу. Нема селянам з нього користи. От, хоч би ви, Валю, прибрали-б до рук трохи свого батька...

— Що?! — підняла брови дївчинка.

Флор зрозумів, що сказав більше, нїж єресь, знав, яку силу має батюшка у селї, знав, яку шкоду чинить усїй парафії батько осїєї любої, милої стрункої Валїчки, і як тяжко було се вимовити їй!..

А щирість того вимагала в сей мент, як нїколи инше.

— Валентино Доментієвно! Валїчко!.. — з притиском, гаряче зашепотів до неї, взявши за руку: — Ви менї любі дорогі, але-ж які наші „старші", тільки подумайте! Що вони роблять у селї, для чого живуть?.. Як би хоч шкоди не було од їх... А то... А то... тільки розміркуйте, що таке наші Шакулинцї, які ж вони темні, забобонні... Була панщина, були жиди орендарі, були покритки. А що-ж після панщини? Я знаю, що нї оден хлопець за пятнадцять останнїх лїт не вийшов з нашого села, котрий би пішов далї отої подертої школи з обваленими стїнами, битими шибками.. Нї одного, чуєте? А кому тут дбати? Ех, як би я був на місцї вашого папи...

— То що?

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:55 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Я-б не те зробив з селом.. У мене була-б в селї читальня, хор церковний і світський. Школу завів би зараз мінїстерську, підібрав би доброго учителя, робили-б у двох читання... Ех, що й казати... Ну, єйбо, хоч о. Доментій і ваш пана, але скажіть, що він робить для села?

— Ет, лишіть про се?

— Нї, справдї; ви-ж учились, читали слава Богу, і невже не могли-б... ну, хоч впросити батька перемінитись...

— Перестаньте про се, обридло, — спиняє незадоволено Валя.

— Нї, я таки вам докажу, хоч і гнїватись будете. Про мене — хоч і передасьте мої слова! Але се не мої слова про папу вашого, що скажу, а люде так кажуть. За сї три роки, кажуть, у троє більше піятики по селї розвелось, крадїжок та бійок. Сокальський, кажуть, то казав і у церкві проповіди і після читанок у школї всовіщав людей, наставляв до добрих відносин, чесного трудящого життя, а ваш батько...

— Господа, чи перестанете ви про се!? — розсердилась Валя ще більше.

Серце Флора похололо; він починав розуміти, але ще билась, ще тріпотїла надія.

— Ех Валентино Доментієвно. Ви першою квіткою мого серця були... І якихсь кілька хвилин тому я вважав себе найщасливійшою людиною на світї!.. Ось од сїєї щасливої людини візьміть хоч раз вислухайте правду про вашого батька. Не будете-ж ви тягти на його рук!..

— Здраствуйте! Що за питаннє?!

— Ох, який біль серцю мойому, чуєте! І ви хочете бути такою самою...

— Ви збожеволїли, чи що?..

— Ну простїть, ну даруйте... Ох, я не можу більше сказать вам... Я... я буду просити вас, благати... Не будьте, — як наші старші... Моє серце, моя надія, будьмо кращі! Валя, Валїчка, будьмо кращі за них!..

— Пустїть руку!

— Будете? Послухаєтесь?..

— Добре, будьмо кращі! — Валя насмішкувато усміхнулась і знову, зробивши непривітне лице, сїла заграти. У кинутій недбало відповіді Флор не почув і іскорки щирости. Очі його прояснились, а серце так заболїло... Була хвиля величнього душевного підйому, а тут — ще не настав супокій, як набігла друга хвиля — хвиля печалї.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:55 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Ех!.. — аж у голос зітхнув Флор, спер ся ліктем на столик, що стояв перед ним, і схилив сумно голову, що так недавно слухала сімфонію сердешної бурі...

Валя грала якогось вальса на старенькому митрофоні, чи як звали його по просту „Митрохвані“.

Жалібне дреньчаннє старих голосів старого струменту не заважало Флорови вслухатись в те, що діеть ся в його душі.

Наче тонкий папір охоплений полумям, згорівши, ще держав ся купи, блискаючи останніми іскорками — таким було в той час почуттє його до дівчини, про яку досі мріяв, якою був зачарований, яку добре знав; яку ніколи вже не забуде... Почував, що на спаленім оповиточку серця, при світлї іскор, ще ясніло виразне „люблю“, і стрепенувшись, струсити усе разом так було страшно, так жалко, так боляче... Здавалось, серце після сього стане і захолоне на віки...

— Ні, вона ще може послухає мене... О, як би вона послухала скорійш!..

Став пильно дивити ся на гарний профіль лиця з хвилястими кучериками над лобом...

— О, як би-ж, як би послухалась вона!. — Завмерло на устах бажаннє...

А якийсь другий Флор, він те почував, з насмішкою одповідав йому терміном з грецького сінтаксісу, що вчать у семинарії: — „Желательное неисполнимаго желанія!..“

З їдальнї почули ся знову голосні поцілунки...

— Ви у мене отец, а я ваш слуга... — доносить ся пяна тягуча мова Макаровича, заглушаючи „Митрофанові“ жалібні ноти.

А тому у відповідь чутно хрипуче, пяне, валі-валі валі...

. . . . . .

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:55 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

В. ДОРОШЕНКО.

Український науковий рух в 1912 р.

(Кінець).

II.

І огляд зробленого по історії нашої літератури[1]) зачну також від загальнійших. Серед них не маємо нічого особливого. Звичайні огляди торішнього набутку більше чи менше літературно написані. Так, д. М. Євшан дав „річ про українську літературу 1910 року“ під заг. „Куда ми прийшли“ (В-во „Життє й Мистецтво, Львів, 1912, ст. 52, ціна 70 сот.) і „Здобутки української літератури за 1911 рік“ (Л.Н.В. 1912, кн. І). „Здобутки“ — се як читачі знають, коротка характеристика видатнійших творів, що появили ся в 1911 р. В книжці „Куда ми прийшли“ — заголовок більше обіцяє, ніж сама вона дає. На мій погляд автор так таки й не дав відповіди на поставлене питаннє [2]). Живо, як все, та як і все спірно, написана й стаття д. М. Сріблянського „Боротьба за індівідуальність („Українська Хата“ 1912, кн. 2 і 3 — 4), присвячена також оглядови літературного життя в 1911 р. Автор поклоняєть ся новим богам і пише з молодечим запалом, хоч не раз, як то кажуть, „щирість переконання не надолужить знання“. Далї мушу хиба спинити ся на відповіди д. Єфремова на мою критику його „Історії. укр. письменства“ (див. Рада“ 1912 ч.ч. 80 і 85 „З нашого життя“). Признаю ся, ся „антикритика“ мене зовсім росчарувала. Я ждав гострої відповіди, але не особистої лайки, не чіпляння до дрібниць, не смішного моралїзаторства з приводу явної друкарської помилки, взагалї не тона ображеної й розгніваної „великости“... Література, розуміеть ся, не старосвіцький сальон, і смішно, коли напр. д. Василько зітхає про її „попсовані звичаї у нас“, — можу йому нагадати хоча-б блаженої памяти полєміку Михайловського і Плєханова, а відомо, що й на Заході люде за словом у кишеню не лазять, — але вводити в неї звичаї російських студентських спорів, котрі кінчають ся на особистих лайках, не випадає. Тим часом д. Єфремов хоче боронити себе не відповідю на дану мою критику, а „підпусканнєм іронії“ з приводу моєї мізерної літературної діяльности: мовляв, таке літературне чорзнащо, а сміє „мене“ критикувати. Але чи се арґумент проти моїх тверджень? Ро-

---

[1]) Нотуватиму, розуміеть ся, не лиш строго-наукові розвідки, а й літературно-критичні нариси й статті.

[2]) Ширшу рецензію на сю книжку дав я в ч. 1 львівської „Неділї“ 1912 р.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:55 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

зумієть ся дальша полеміка супроти такої арґументації зайва, бо такі дотепи замість аттичної соли хоч кому відібють апетит. Але я таки позволю собі „Смѣть свое сужденіе имѣть“, не вважаючи на менторство д. Єфремова. І думаю, що безсторонні читачі згодять ся, що „антикритика“ його мене зовсім не знищила, що був се лише замах з негідною зброєю. Переходжу по сім до праць, що мають спеціяльнійше значіннє, або трактують про якусь одну сторону нашої літератури.

В загальній історії літератури під ред. проф. О. Ашбота (в Будапешті, на мадярській мові) поміщений і нарис історії укр. літератури пера д-ра Ів. Франка під заг. „Kisoroszok“ (ст. 459—486 згаданої історії літератури Ашбота).

Йдучи в хронольоґічнім порядку зазначу передовсім брошуру д-ра Івана Франка: „Притча про сліпця і хромця“. Памятка староруського письменства (Львів, 1912, ст. 16, ц. 20 сот.). Др. Франко дає переклад сеї притчи й свої пояснення. Книжечка вийшла, як ч. 3 видаваної ним „Міжнародної бібліотеки“ Спершу друкована була в ч. 37 „Неділї“ 1912 р. Дальше відмічу статю д. С. Гаєвського „Київські списки повісти „Александрія“ (київ. „Записки“, кн. X), про яку я вже згадував в 1-й кн. „ЛНВ.“. Нарешті маємо цілу купу віршової літератури. Роспочинає її замітка проф. М. Грушевського. Сучасна вірша про неволю Вишневецького, в шойно згаданій X-й кн. Київ. „Записок“. Далї пригадаю звідти замітку проф. Н. Петрова „Пасхальна вірша говореная ніби Запорожцями своєму Гетьманові р. 1795“, статю д. С. Гаєвського „Різдвяні й великодні вірші“ (ibid кн. XI) і д. М. Возняка, „З культурного життя України XVII—XVIII вв.“ (льв. „Записки“, томи CVIII і CIX). Статя д. Возняка має трохи невідповідний наголовок, який милить читача. В дійсности автор займаєть ся старою віршовою літературою. Пробує він установити хронольоґію „Богогласника“, користуючи ся головно тими даними, які дає інтересний рукописний „Співаник“ середини XVIII в., названий від імени його властителя о. І. Пашковського „Співаником Пашковського“ (переховуєть ся в архиві при бібліотеці Наук. Тов. ім. Шевченка). Д. Возняк публікує з сього „Співаника“ й численні зразки поезій самого о. Пашковського (кілька духовних вірш і „свіцьких пісень“), які становлять дуже цікавий матеріял для історика нашого письменства.

До сеї-ж віршової літератури відносить ся й високоінтересне виданнє проф. В. Перетца. А саме в VII-м томі „Памяток українсько-руської мови і літератури“ вид. Наук. Тов. ім. Шевченка опублікував проф. Перетц „Вірші єром. Климентія Зиновієва сина“ (Львів 1912, ст. LII+228). Для історика літератури й побуту XVIII в. се виданнє неоцінен-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:55 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

не. В передмові до видання проф. Перетц подає всї відомости про Климентія та рукопись з його віршами (докладнїйшу рецензію див. в кн. X ЛНВ. 1912 р).

В кінцї треба згадати солїдний огляд д. М. Возняка, присвячений працям про нашу стару драматичну лїтературу (з нагоди видань і розвідок проф. В. Резанова і Н. Петрова, котрий, як відомо, недавно видав „Очерки изъ исторіи украинской литературы XVII — XVIII вѣковъ“ [1]) Спершу автор спиняєть ся взагалї на тім, що дотепер на сїм полї зроблено, а в кінцї обговорює видання Резанова і Петрова. (Див. „Стара українська драма і новійші дослїди над нею“. Льв. „Записки“, т. 112, ст. 139—191).

З російською мовою писаних праць, присвячених старій нашій лїтературі, зазначу передовсїм велику користну і для нас книгу проф. дорпатського унїв. Е. Пѣтухова, Русская Литература. Историческій образъ главнѣйшихъ литературныхъ явленій древняго и новаго періода. Юрьевъ 1912, ст. XXII + 496, ц. 4 р.

Варто згадати й 2-е виданнє, виправлене й доповнене, відомого підручника д. В. Колтуяли, Краткій курсъ исторіи русской литературы для среднихъ учебныхъ завед. ч. I. Исторія древней русской литературы. Книга 1-я. Спб. 1912, ст. XX+382, ц. 1 р. 25 коп.

Небезінтересна може бути й робота д. П. Миндалева, Моленіе Даніила Заточника и связанные съ нимъ памятники, яку торік роспочали друкувати „Ученыя Записки Казанскаго университета“ (див. 1912, кн. IX,X і XII). В сїй „спробі історично-лїтературного дослїду“, як автор назвав свою розвідку знаходимо й огляд дотеперішньої наукової роботи над Моленієм. Цїкаву й для історика укр. лїтератури „віршовану сатиру“ з р. 1642 подає д. А. Круазеван-дер Коп в 1-й кн „Извѣстій отд. русск. яз. и слов.“ Спб. Академії Наук“ див. ст. 78—86: „Забытый эпизодъ изъ борьбы католицизма противъ реформаціи въ Западной Россіи). Сатиру написав — по польськи польський єзуїт проти протестантства, але серед лицедіїв її є й українець Сенько Наливайко, котрий говорить по українськи.

Далї зазначимо працї д. І. Огієнка „Изданія Неба Новаго Іоанникія Галятовскаго. Изъ исторіи старопечатныхъ книгъ“. Кіевъ 1912, ст. 67+(3), 40 [відбитка з „Искусства“] й „Отраженіе въ литературѣ „Неба новаго“ Іоанникія Галятовскаго, южнорусскаго проповѣдника XVII в. Воронежъ 1912, ст. 26 (відбитка з „Филологическихъ Записокъ“). Перша статя бібліографічного характеру трактує про зверхню історію „Неба Нового“, друга цїкава й для широкої публики, говорючи про вплив „Неба Нового“ в так зв. „народній“ словесности і книжній лїтературі. Чимало вірувань пішло в наш нарід завдяки сїй книжцї, якої наші фолькльористи не повинні забувати.

Проф. В. Резанов публїкує київську шкільну драму 1703 р. „Мудрость предвѣчная“ (Київ 1912, ст. 82, відбитка з „Трудов Кіевской Духовной Академіи 1912 кн. 3—5“) а д. В. Барвінський в статї під заг. „Новый литературный памятникъ времени „Мазепы“ (Харків, 1912, ст. 8) подає з моск. архива

[1]) Київ, 1911, ст. IV+532+(3), цїна 3 руб. (відбитка з „Трудовъ Кіевской Духовной Академіи).

Generated on 2015-08-07 16:55 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

мін. заграничних справ патріотичну віршу піднесену в 1719 р. Петрови I („Псалма новоздання, трубою названна, измѣну гласяща, а царяславяща").

Нарешті мушу занотувати дві праці про Сковороду. Так, д В. Бонч-Бруєвич роспочав повне й критичне виданнє творів українського фільософа і видав торік 1-й том, в котрім знаходимо всї оригінальні прозові писання Сковороди і його біоґрафію, складену учеником і приятелем його М. Ковалинським. [1]).

Усї твори, не виключаючи й біоґрафії, видані з оригінальних рукописей, так що се виданнє справдї вповнї наукове, не кажучи вже за те, що воно є першим дійсно повним виданнєм, бо досї багато творів Сковороди не могло появити ся у Росії з огляду на духовну цензуру. В другім томі обіцяє д. Бонч-Бруєвич умістити: 1) всї перекладні працї Сковороди, 2) його вірші, 3) байки, 4) листи, 5) спомини про нього сучасників і деякі инші матеріяли.

Крім сього він хоче дати загальний нарис науки Сковороди в звязку з народною сектанською наукою так зв. духового християнства, а також докладну бібліоґрафію про Сковороду.

Нарис життя й фільософії Сковороди дав д. В. Ерн у книзї „Григорій Саввичъ Сковорода. Жизнь и ученіе" (Москва, 1912, ст. 342+(5), ц. 2 р. изд. „Путь"). Нарис сей написаний в легкій і популярній, загально-приступній формі. Спершу був надрукований в „Вопросахъ Философіи и Психологіи".

Переходимо до літератури відродження.

Торік вийшло де-кілька популярних видань творів Котляревського, з короткою біоґрафією. Поза тим не маємо нічого, що б варто було приноту-вати. Коротенька московська статейка д. В. Щепотева „Демократическія симпатіи И. П. Котляревскаго" в 8-м випуску „Трудів Полтавской Ученой Архивной Комиссіи" нічим особливим не відзначаєть ся.

З Полтави повертаємо до Ніжина і його ліцею, з котрого вийшла ціла плеяда письменників. Згадаю передовсім про Гребінку. Торік минуло столїттє його народження, але майже ціла українська преса збула його надто коротенькими, побіжними статейками.

В „Л. Н. В." (1912, кн. 7—8, ст. 63—78) старав ся я подати трохи ширшу характеристику творчости письменника з погляду суспільного. Озвала ся про Гребінку ширшою статею й д. Олена Пчілка в своїм „Рідним Краю" (1912 р. ч. ч. 2—5 Евген Гребінка і його час.).

Щоб не вертати знов до Ніженської школи згадаю ще про пізнїйших її вихованців.

Отже в своїй „Міжнароднїй бібліотецї" (ч. 1) видав др. Франко з своєю передмовою „Українські поезії" Олександра Афанасєва-Чужбинського (Львів 1912, ст. 133+(2), ц. 60 сот.) На жаль др. Франко досить довільно, по якімсь натхненню звише („дійшовши,—каже,—досить простою комбінацією", але що се за комбінація така, нам на жаль

[1]) Собраніе сочиненій Г. С. Сковороды. Томъ I. Съ біографіей Г. С. Сковороды М. И. Ковалинскаго, съ замѣтками и примѣчаніями Владимира Бончъ Бруевича. Спб. 1912, ст. XV+544, ц. 4 руб.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:55 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

не говорить, див. ст. 112) видав, як поезії Чужбинського, купу віршів і поем якогось Хруща.

Нарешті в льв. „Записках“ маємо статю проф. М. Грушевського „Один з Ніжинців“ (т. CIX). Мова про Йвана Затиркевича, одного з молодших і меньших представників ніженської школи, що свого часу помістив у „Основі“ знану байку „Калюжа“ (зробив її відомою Кропивницький, раз-у-раз її деклямуючи). Проф. Грушевський подає спершу коротенькі житеписні відомости, а далї друкує скілька невідомих досї укр. і рос. писань віршом і прозою Затиркевича.

Найбільше маємо статей, розумієть ся; про повік невмирущого Кобзаря.

Передовсїм зазначимо нове виданнє його творів, виданих у-друге Ю. Романчуком у відомій його серії „Руська Письменність“ (Львів 1912, 2 томи), бо на се виданнє опираєть ся й його виправдує д. Романчук у своїй критичній статті, поміщеній в томах CXII і CXI льв. „Записок“ і присвяченій студіованню тексту („Критичні замітки до тексту поезій Шевченка).

Широка публика й не знає, скільки клопоту справляє текст Кобзаря. Коло нього праці не меньше, ніж коло тексту котрогось із старосвіцьких клясичних авторів. Шевченко недбало писав свої рукописи, недбало переписувано, видавано, при видаванню справлювано (як от Куліш робив), отже багато є варіянтів, конюктур—і треба розібрати докладно, що дійсно Шевченкове. Не раз видавець стоїть перед варіянтами в задумі, на котрім спинити ся. Д. Романчук стараєть ся виправдати той текст, який він установляє в своїм виданню, а який ріжнить ся майже однаково як від видання Доманицького, так і від видання Франка. А видання сих так само між собою ріжнять ся.

Розслїд д. Романчука, хоч би де в чім і не можна було з ним згодити ся, є цінний набуток наукової лїтератури про текст Кобзаря.

По за сею розвідкою слїд зазначити ще кілька лїтературних нарисів. Отже передовсїм московський збірник „На спомин 50-х роковин смерти Тараса Шевченка“ (Москва 1912 ст. 217+(1), ціна 1 р. 50 коп.) з цілим рядом гарних статей: Гр. Ф. Де—ля Барта Шевченко народний поет, Хв. Корша, Шевченко серед поетів славянства, О. Калїшевського, Мотиви поезії Т. Г. Шевченка, Ол. Новицького, Т. Шевченко як маляр, та иньш.

Інтересна робота д. Василя Сїмовича, Шевченко і Гетьманщина („Наша Школа“ 1912, кн. I, ст. 9—19), де автор у перше наочно довів, що Шевченко, ганючи поодиноких представників Гетьманщини, до неї як такої, відносив ся все з неукритою симпатією.

Відмічу ще статю дра Василя Щурата в „Дїлї“: „Перші

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:55 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

польські голоси про Шевченка (1842—1844), в котрій подав др. Щурат незнані досї факти про відносини польської критики 40 их років до нашого Кобзаря, переглянувши Tygodnik Petersburski (Дїло 1912, чч. 286 і 288—290).

Недавно появила ся збірка статей д-ра Щурата „Лїтературні начерки“ Львів 1913, ст. 105), де знаходимо між иншим і цїлий ряд нарисів присвячених Шевченкови. Дещо появило ся торік (в „Дїлї“ і „Недїлї“) а деякі друковані були давнїйше. Ось вони: Шевченків „Іван Підкова“, Шевченкове посланіє Гоголю, Поясненнє деяких Шевченкових висловів, Шевченко — Желїґовський — Чечот, Шевченків, „Букварь“, Варшавський учитель Шевченка. Всї нариси інтересні, а деякі й надто.

Згадаю ще фелєтон д. Ф. Матушевського в „Радї“ (19 2, ч. 61 і 62) „Шевченко, славянофильство й западничество“, де автор підносить ориґінальність Шевченка, його особливу позицію між сими відламами російської суспільної думки.

Промова д. А. Луначарського виголошена на роковини Шевченка в Парижи і видана торік у Львові під назв: „Великий Народний Поет“ (Львів, 1912, ст. 36, ц. 50 сот.) — більше промова з нагоди Шевченка, як про Шевченка. Твір — написаний живо, повний ентузіазму, запалу, але дуже вже односторонній, так мовити „партійний“.

Шевченкови й його часу, відносинам російських письменників до нашої лїтератури et cet. присвятила широку статтю д. Олена Пчілка (див. „Український Національний скарб“ „Рідний Край“ 1912, ч.ч. 3, 4, 6 і 7).

Для повноти картини відмічу ще голос з цїлком противного табору — голос клерикала-москвофіла старої марки, о. Йосипа Кобилянського „Шевченко и публичныя торжества въ честь его“ (Львів 1912, ст. 35) та його-ж „Два важныи додатки“ до сеї брошури (Львів 1912, ст. 15). Для д. Кобилянського — Шевченко — схизматик і богохульник, недостойний шанування з боку вірних греко-католиків. Тільки даремні зусилля чорносотенного батюшки — Шевченко така величина, що святожерська критика не вдіє вже нїчого, бо навіть і християнсько-суспільні ратоборцї вважають за лїпше мати його на своїм боцї та намагають ся представити великого поета як свого палладіна.

Нарештї зазначу гарну збірку д. М. Комарова, Вінок Т. Шевченкови із віршів українських галицьких, російських, білоруських і польських поетів (Одеса 1912, ст. 324, ц. 1 р. 50 к.), в котрій подано 135 віршів присвячених Шевченкови. Де чого не умістив автор з цензурних поглядів, де чого через невідповідність їх тону (вірші Кулїша). Розумієть ся, збірка д. Комарова при всїй її імпозантности не вичерпує матеріялу, але й в теперішнім своїм вигляді ставить цїнний знадїбок

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:55 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

для пізнання культу поета. З зовнїшнього боку виданнє прекрасне. Дивна лише її назва: невже галичане не українці, а якась иньша нація, рівнорядна українській, російській і т. д.? Коли можна в жарґонї вживати „галичанський“ et cet., то в лїтературі, особливо в подібних випадках, негодить ся сього робити.

Вражає ще й се що впорядчик подав окремо вірші того-ж самого письменника, раз під правдивим назвищем, другий — під вже розкритим псевдонїмом (Чайченко і Перекотиполе се-ж Грінченко, Перебендя, Верниволя — Кониський, Лиманський і Мова, St. на ст. 318 — се Старицький, М. Одинокий — д. Кочура, як про се можна довідати ся з словаря Павловського).

На російській мові також маємо кілька праць: Н. Быкова, Народная дума въ твореніяхъ Т. Г. Шевченка (лѣтопись Екатеринославск. Уч. Арх. Комиссіи, в 8-й, ст. 82—101), Д. Бохана, Тарасъ Григоровичъ Шевченко. Біографич. очеркъ. (Вильна, ст. 71+(1), ц. 15 коп. Вид. „Элиторъ“), М. Ключковой, Пѣвецъ Украины Т. Г. Шевченко. Біографическій очеркъ. (Москва, 1912, ст. 104, ц. 30 коп. Вид. „Школьной библіотеки“), Е. Колтоновской, Шевченко („Критическіе этюды“, Спб. 1912, ст. VI+293, див. ст. 144—158), С. Петлюри, Къ драмѣ жизни Шевченка („Украинская жизнь“ 1912, кн. 2), К. Тихановича, Рай и адъ въ поезіи Т. Г. Шевченка (Варшава, 1912, ст. 72+IV, ц. 35 к. Вид. „Укр. Громади у Варшаві), Д. Яворницького, Запорожцы въ поезіи Т. Г. Шевченка (згадана „Лѣтопись“ Екат. Арх. К., ст. 102—159).

З поміж усїх їх на найбільшу увагу заслугує інтересно написана стаття д Петлюри про самотність Шевченка як творця Решта здебільшого утерті нариси й ювілейні промови з сльозою і патосом. Згадати хиба ще появу нових ювилейних видань, писань Добролюбова, де є, розумієть ся, й стаття про Кобзарів. Хто хотів би мати статтю Добролюбова, а не спроміг ся-б на повну збірку його творів, тому радимо дешеву брошуру, видану видавництвом „Дѣло“ (див. Н. А Добролюбовъ, Избранныя сочиненія. Подъ ред. В. Динзе. Кн. IV. „Всеобщая Библіотека“ № 142, Спб. 1912 ст. 90, ц. 10 коп.). Тут є й статя про Шевченка. На нїмецькій мові написав наш земляк А. Попович (псевд.) гарну статю в зошитї 6-7 „Ukrainische Rundschau“ (ст. 101—110) під. заг. Schewtshenko, der politische Dichter und Künstler“.

Дальше згадаю хіба російську замітку д. В. Щепотьева, Книжный варіантъ одного изъ народныхъ разсказовъ А. П Стороженка („Труды Полт. Уч. Арх. Ком. в. 8). Автор подає з укр. рукописи XVIII в. „Искушеніе діавольское“, яке своїм змістом нагадує відоме оповіданнє Стороженка „Се така баба, що їй чорт на маховиx вилах чоботи оддавав“.

Накладом Наукового Тов. ім. Шевч. вийшов другим виданнєм том VI Творів Ст. Руданського, що містить в собі переклад Іліяди Гомера (Омирова Ільйонянка. Часть перва. Друге виданнє. З передмовою Івана Франка, Львів 1912, ст. XVII+300).

Торік роспочала д. Софія Тобилевич у „ЛНВ“ (див. кн. 9) „Життє Івана Тобілевича“ (Карпенка-Карого); продовженнє мають читачі в 1-й кн. сього року.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:55 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Про Панаса Мирного згадав з нагоди його сороклїтньої працї д. М. Возняк у календарі льв. „Просвіти“ на р. 1913 (див. ст. 73—75: „Сороклїте лїтературної працї співця бедольних“). На Українї російський нїхто не озвав ся з приводу сього ювилею.

Невеличкі, але гарні й ориґінальні етюди про молодші сили нашої лїтератури, Лесю Українку й Олеся, дав мало ще відомий, але безперечно талановитий, вдумливий і освічений критик д. М. Данько (псевд.) Свого часу умістив у „ЛНВ“ критичний нарис про Винниченка — річ значно слабшу від дальших його статей. Далеко вище треба поставити його коротенькі етюди в львівській „Недїлї“ 1912 р.: „Житє і люди“ (ч. 27—28, ст. 5—6) з нагоди виходу 1-го тому „Творів“ Лесї Українки і „Мітольоґія в нашім краснім письменстві“ (ibid. ч. 36, ст. 2—3)— про „Весняну казку“ Олеся і „Лїсову Квітку“ Л. Українки. Щиро витаю молоду силу на нашім біднім критичнім полї, хоч і не подїляю у всьому його лїтературних уподобань і смаку і з инакшим маштабом підхожу до оцїнки лїтературних творів. Сподїваю ся, що з д. Данька виробить ся користна лїтературна сила. А чим більше ріжнородности — тим краще. Нехай будуть у нас і критики — суспільники, й критики психольоґи, естети та символїсти. Се не на шкоду, а лиш на користь нашої лїтератури.

Побіжну характеристику сучасної нашої лїрики дає д. С. Русова в „Укр. Жизни“ (кн. 4 „Современная украинская лирика“). Авторка говорить лише про поетів з російської України: Будяка, Капельгородського, Чернявського, Вороного, Филянського й Чупринку. Про Олеся обіцяє поговорити в окремій статї. Про Галичину д. Русова не згадує, бо й нема про що — така тут посуха на правдиву поезію, хоч віршоробів, розумієть ся, не брак. З прозаїків маємо статю д. М. Могилянського про Коцюбинського та Винниченка також в „Укр. Ж.“ (кн. 6, „Коцюбинскій и Винниченко“).

Переходжу до Галичини.

Тут мушу передовсїм зазначити пару праць про М. Шашкевича — відгук позаторішнього ювілею. Найсамперед треба згадати про „Писання Маркіяна Шашкевича“, які видав з своєю передмовою д. М. Возняк. Видавець мав на метї не естетичні, а культурно-історичні цїли й тому помістив у своїм виданню все, що лише міг видобути з писань Шашкевича, отже й деякі переклади, проповіди і таке инше. З тих самих причин не змінив він і правописи, зоставляючи все так, як вийшло з під пера Маркіяна. З тих рівно-ж причин „Писання“ вийшли в „Збірнику фільольоґічної секції, а не в „Укр.-р. бібліотецї“. Можна, розумієть ся, що до всього сього не згоджувати ся з автором, але треба признати, що арґументи його мають певну рацію. За те жадної рації не має його передмова, котра може бути хиба прикладом, як не слїд писати подібних передмов. Замість річево, позитивно виложити прінціпи, які поклав він в основу видання, д. Возняк від першого до останнього рядка

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:55 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

оперує неґацією, полемізуючи з попереднїми дослїдниками й видавцями, наводячи навіть приватні свої розмови, зовсїм не цікаві для читачів.

Видавцеви не пощастило зібрати цїлої відомої йому спадщини Шашкевича, але й не вважаючи на се, його виданнє є найповнїйшим із усїх, що були дотепер. З новин найцікавійшими для широкої публики будуть хиба дві досї незнані поезії: „Облога Хмельницьким Львова“ і „Про Наливайка“. Шкода, що виданнє так запізнило ся і вийшло рік по ювилею.

Зазначу ще статю д. М. Тершаковця, До житєписи Маркіяна Шашкевича (Львів 1912), що вийшла відбиткою з льв. „Записок“ (т. CV—CVI). Статя основана на нових документах, які дають змогу усталити деякі дати з життя Шашкевича та приносять деякі нові подробиці до його біоґрафії.

„Про наклад Русалки Днїстрової“ — иншу роботу д. Тершаковця я згадував уже вище.

Про буковинського соловія — О. Федьковича дещо маємо в статтї дра О. Маковея „З робітнї поета“ („Руслан“ 1912 чч. 63—68) Є се безпретенсіональні замітки про Федьковичеві поеми: „Киртчалї“ і „Празник у Такові“, сюжет котрих позичив поет у польського письменника М. Чайковского. Др. Маковей порівнує в своїй статї оброблення теми у Федьковича й Чайковского.

У „Звітї дирекції ц. к. академічної ґімназиї у Львові“ за р. 1911—1912 знаходимо розвідку д. Остапа Грицая, Корнило Устиянович, як драматурґ. Робота совісна, але менї здаєть ся, що із-за Устияновича не варто було аж так розмахувати ся, як се зробив д. Грицай в своїй статї. Се все одно, як стріляти горобців з гармат.

Про Сидора Воробкевича згадує др. О Маковей в замітцї: „Віктор Матюк про Ізидора Воробкевича“ („Руслан“ 1912 ч. 104), наводючи з листа покійного композитора його погляд на композиції Воробкевича.

В статї „Григорий Цеглинський“ (ЛНВ. 1912, кн. 11) характеризує д. М. Євшан помершого торік письменника як українського драматурґа. Цеглинському присвятив некрольоґ д. Д. Коренець в „Нашій Школї“ 1912 кн. VI. ст. 1—11. „Памяти Григория Цеглинського“.

Більше праць маємо про найвидатнїйшого діяча на полї галицько-українського письменства дра Івана Франка. Так д. С. Єфремов подає в „Радї“ простору статю під заг. „Іван Франко“, в котрій докладно знайомить нас з сороклїтньою працею славного письменника (Див. чч. 160, 164, 166, 168—171).

Популярну роботу з нагоди ювилею письменника дав д. М. Возняк у книжцї „Житє і значінє Івана Франка“ виданій тов. „Просвіта“ (Львів, 1912, ст. 40), що вийшла відбиткою з „Календаря“ льв. „Просвіти“ на рік 1913-й, де друкувала ся під заголовком „Іван Франко. З нагоди ювилею сороклїтньої лїтературної працї“ (див. ст. 49—67).

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:55 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Критичну студію про знамениту поему Франкову „Мойсей“ дав д. Яким Ярема. [1]) Принотую тут іще й сторінку з споминів самого ювилята, як знадібок до його біоґрафії: „Історія моеї габілітації“ („Діло“ 1912 чч. 251 і 252).

Певна річ, що в сім році, на котрий припадає 40-літній ювилей поета (в 1874 р. в „Друзї“ ч. 3-ім з 1-го мая ст. ст. появила ся перша друкована річ Франка, один із його Сонетів) ми матимемо цілу низку розвідок йому присвячених. Незвичайну працю зробив Франко для Галичини за сих 40 літ своеї письменницької й громадської діяльности і час уже як слід, всесторонно її освітлити й оцінити. 40 літній ювилей — найкращий для того випадок.

Менше маемо про молодших письменників. Пару невеличких етюдів про М. Яцкова дав д. М. Данько. (Див. його статю в „Ділї“ „Символїзм в творах Яцкова“ (1912, ч. 6 ст. 11). Про найновійшу збірку Яцкова „Adagio Consolante“ писав д. Данько в „Неділї“ 1912 р. ч. 23 („Житє духа“). Почитателї творів Яцкова з інтересом прочитають сї начерки молодого критика.

Про невдалу хоч і з великими претензіями драму д. В. Пачовського „Сонце руїни“ забирав торік голос у „ЛНВ.“ д. О. Грицай (див. його статю „Із нашої драматичної літератури“, „ЛНВ.“ кн. IV і V).

Згадаю ще „кілька вражінь з приводу вистави сеї драми д. Асеґ-а у „Руслані“ (1912 чч. 108 - 112: Асеґ, „Сонце Руїни“ — Василя Пачовського).

От і все, що варто було принотувати з історії нашої літератури та критики за рік 1912. На закінченнє згадаю про нову дуже користну працю відомого нашого бібліоґрафа д. М. Комарова „До української драматурґії. Збірка бібліоґрафічного знадібку до історії української драми і театра за 1906—1912, (ст. 106+(1), ціна 90 коп.)

III.

В розробленню етноґрафії [2]) почесне місце належить ся також Науковому Товариству ім. Шевченка. Найсамперед мушу згадати про Етноґрафічний Збірник, виданий, як звичайно, під редакцією д. Вол. Гнатюка. Тут знаходимо матеріял прецікавий, ваги незвичайної і не лиш для етноґрафа, а й для маляра і письменника.

В подвійнім томі „Етн. Зб.“ (ст. 31—32) надрукував др. Іляріон Свєнціцький, Похоронні голосіння (ст. 1—129), а д. В. Гнатюк „Похоронні звичаї й обряди“ (ст. 203—424). Матеріял зібрано з цілої України.

---

[1]) Яким Ярема. Мойсей. Критична студія Тернопіль, 1912, ст 59. Згадаю до річи, що торік вийшла ся поема 2-м виданнем, накладом укр.-руської видавничої Спілки.

[2]) Щоб не плодити дрібних рубрик тут принотую розвідки й статї не лиш по етноґрафії, а й з области архитектури й мистецтва взагалї.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:55 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Крім сього знаходимо тут докладний „Огляд студій і бібліоґрафію похоронних звичаїв і обрядів“ (ст. 133 — 202), зладжені др. Зеноном Кузелею. В т. 33-ім, розбитім на два осібні випуски, кождий завбільшки в правдивий том, подав д. Гнатюк незвичайно інтересні „Знадоби до української демонольоґії“. В 1-м випуску маємо такі розділи: чорти, страхи, всякі духи, русалки, смерть, хороби та инші, в другім: мерці, втопленики, вішальники, опирі, вовкулаки, відьми, знахарі, закопані скарби. Як передмову до тому дав д. Гнатюк цікаву статю „Останки передхристіянського релїґійного світогляду наших предків“. Завданнєм автора було головно зібрати, звести до купи ввесь той матеріял, який характеризує первісні релїґійні представлення нашого народу, оминаючи пізнїйші наверствовання. Розумієть ся, кождий дослїдник буде незвичайно вдячний д. Гнатюкови за його працю, бо вона, зводючи до купи матеріял, улекшує йому початкову стадію роботи: він не потрібує перекидати скирти друкованого матеріялу, шукаючи собі потрібного.

Він може порівнувати зібраний матеріял з подібними віруваннями инших народів, може дошукувати ся, чи дїйсно сей матеріял характеризує „передхристіянський“ світогляд наших предків, чи нема в мозайковій картинї д. Гнатюка камінчиків пізнїйшого походження, занесених напр. вже по охрещенню, завдяки саме християнству, богослужебним та иншим книгам греко-славянського письменства. Вище я згадував, як ще так не давно — не в якімсь XI—XIII вв., а в XVII в. йшли в нарід ріжні вірування через проповіди Галятовського.

А кілько-ж то чуло ся проповідей і читало ся книжок перед тим!

Вдячне-б було завданнє—показати власне книжні джерела народнїх вірувань. Та се, розумієть ся, тяжше нїж зібрати матеріял. Останнїми часами у нас нагромаджено силу силенну ріжнородного етноґрафічного матеріялу, але нїхто не береть ся його аналїзувати та рівняти з европейським і взагалї світовим матеріялом. Далї описів наша етноґрафія не йде, а шкода. Ну, та може за нас нїмець зробить...

Подібний, як у збірцї д. Гнатюка, матеріял маємо і в двох инших збірках — покійного лубенського етноґрафа В. Милорадовича і катеринославського Я. Новицького.

Збірку Милорадовича почала друкувати (на злість д. Щоголева і подібних йому — фонетикою) Полтавська Архивна Комісія в додатку (з осібною нумерацією) до своїх „Трудів“ (див. вип. 8 і 9 „Казки і оповідання, записані в Лубенщинї В. П. Милорадовичем“). Д-їй Новицький умістив у 8-ім випуску „Лѣтописи“ Катеринославської Арх. Ком. збірку під наг.: „Духовный міръ въ представленіи Малорусскаго народа“ (див. ст. 161—184).

В надрукованих тут розділах маємо: біблїйні перекази й народнїй культ, люди з чудесною силою, велетнї, потвори, явища природи.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:55 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

В „Матеріялах до етнольоґії“ маємо другу частину „Мельодій українських дум“, записаних д. Філяретом Колессою. Том сей належить властиво ще до наукового надбання 1911 р., бо за р. 1912-й має вийти невдовзї XV-й том „Матеріялів“, присвячений переважно „Народному Календарю“ (здебільшого збірки Доманицького на Волинї, А Онищука з Гуцульщини).

Крім сього мушу зазначити велику збірку д. В. Гнатюка українського фолькльорного матеріялу, що торкаєть ся полових відносин, але всї сї оповідання й пісні такого „сороміцького“ характеру, який не дозволяє збірцї бути відомою по за тїсним колом учених дослїдників. Видав сю збірку (з передмовою впорядчика) др Фридрих Кравс у відомій своїй серії „Beiwerke zum Studium der Anthropophyteia“ під назвою: „Das Geschlechtleben des ukrainischen Bauernvolkes in Österreich-Ungarn. Folkloristischen Erhebungen von Volodymyr Hnatjuk“ (Leipzig, 1912, ст. XX+464). Український текст поданий скрізь з паралельним нїмецьким перекладом. Збірка, розумієть ся, в продажу не йшла. В 1911 р. видав др. Кравс подібну-ж збірку д. Гнатюка, де матеріял був виключно з рос. України (записав його д. Тарасевський).

Зазначу тепер ще збірку укр. народнїх пісень д. І. Бичко-Машко, Сборникъ народныхъ пѣсенъ, записанныхъ въ поселкѣ Калюга-Комарно Рогознянской вол., Кобринскаго уѣзда, Гродненской губ. (ст. 61, ц. 45 коп.), яку видала Петербурзька Академія Наук в своїм „Збірнику“ (Відбитка помічена 1911 роком, але щойно торік вийшла в світ, „Збірник № 89-й“ помічений 1912 роком).

Згадаю ще „Матеріялы по этнографіи Гродненской губ. Вып. II. Подъ ред. Е. Романова, Вильна 1912. Выд. Виленскаго Учебнаго Округа ст. VIII+396.

В льв. „Записках“ закінчив др. Ів. Франко свої „Студії над українськими народнїми піснями“ (див. тт. 110—112), котрі видає й осібно. Неґативна сторона сих „студій“ та, що замість історичного коментаря ми маємо просту балаканину на історичні теми з приводу якоїсь пісні. Автор цитує й переповідає безпотрібно і довго нераз зовсїм неінтересні річи, притягнені до пісні за волоссє. „Студія“ виходить велика, але пожитку з неї для річи мало. Коментар, на мій погляд, не повинен переходити певні границї.

В Київських „Записках“ маємо дві цїкаві працї д. Добровольського „Варіянт пісні про земляні роботи“ (кн. X) та „Михайлик і Золоті Ворота (кн. XI).

Невеличка статейка д. Хр. Ящуржинського „Причинки до пізнання культу предків на Українї“ (льв. „Записки“ т. CIX) дуже вже коротенька й поверхова, щоб могла нас задоволити.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:55 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

З розвідок на російській мові слід згадати дві роботи, цікаві й для нас (обидві помічені 1913 р. але вийшли ще торік): Данила Святського, „Подъ сводомъ хрустальнаго неба. (Очерки по астральной миѳологіи въ области религіознаго и народнаго міровоззрѣнія) Спб. 1913 ц. 1 руб. (Автор оперує й українськими віруваннями) і о. А. Н. Соболева, Загробный міръ по древнерусскимъ представленіямъ. (Литературно-историческій опытъ изслѣдованія древнерусскаго народнаго міросозерцанія). Сергіевъ Посадъ. Основну рецензію на сю останню книгу дав проф. Д. Шестаков в „Ученых Записках Казанскаго Унив." (див. 1912 р., кн. XII, критика і бібліоґрафія).

По етноґрафії Волині маємо працю д. В. Каминського, Этнографическое изученіе Волыни и важнѣйшіе вопросы ея этнографіи въ настоящее время. (див. варшавські „Записки Об-ства истиріи, филологіи и права", випуск 6-й, ст. 79—135).

Дуже цікаве виданнє, присвячене між иншим і українському народньому мистецтву, вийшло в Льондоні анґлійською мовою—се чергова книжка знаного видавництва „The Studio", присвячена народньому мистецтву в Росії, під заг. „Peasant art in Russia". Нарис про українську народню штуку (ілюстрований численними малюнками) написав М. Біляшівський. Згадаю тут ще 4-е виданнє збірки д. Олени Пчілки (Ольги Косачевої) „Українські узори" (ц. 1 руб.), а також „Мотивы украинскаго орнамента" (Спб. 1912, ц. 6 р.) виданнє С. Васильківського й Н. Самокиша. (З приводу сього видання умістив д. К. Широцький статю в 11 кн. „Укр. Жизни" під такою-ж назвою). Українському народньому мистецтву присвячені й цікаві альбоми й катальоґи Полтавської ґуб. Земської Управи, „Украинское Народное творчество" (досі вийшло кілька чисел заходом „Кустарнаго Складу" ґуб. земства в 1912 р. серія IV, Древодѣліе вип. I), ціль котрих практична — прийти на поміч сільським ремісникам („кустарям").

В „Українській Хаті" 1912, кн. 3—4 і 5 знаходимо статю д. Гр. Коваленка, що тракує „Про український стиль і українську хату" (по російськи умістив її автор у 9-ім випуску „Трудів Полт. Архивної Комісії під заг. „Нѣкоторыя черты украинскаго стиля въ связи съ вопросомъ о происхожденіи украинской хаты").

Про український стиль в архитектурі помістила пару статей „Украинская Жизнь" (А. Л., „Украинскій архитектурный стиль" — кн. 9; „Къ вопросу объ украинскомъ стилѣ" А. Новицького — кн. 11). Згадаю ще інтересну роботу д. Б. Януша, Cerkwie drewniane w okolicach Lwowa, Warszawa, 1912, ст. 43+17 таблиць.

Нарешті згадаю про статї д. Г. Лукомського „О прошломъ и современномъ состояніи провинціальной художественной архитектуры Россіи". (Спб. 1912, ст. 35), де говорить ся й про Україну, „Батуринскій дворецъ, его исторія,

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:55 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

разрушеніе и реставрація. Спб. 1912. ст. 29 (Вид. Комітету реставрації палацу) і „О древнерусскомъ зодчествѣ Чернигова (Спб. 1912, ст. 32). В і Г. Лукомські оповіли в „Старыхъ Годахъ“ (март) про Вишневецький замок (і окремо „Вишневецький замокъ, его исторія и описаніе“. Спб. 1912 ст. 40).

Про „Украинское Искусство на выставкѣ „Ломоносовъ и Елизаветское время“ написав д. С. Яремич у київськім „Искусстві“ (1912 № 7—8).

Проф. М. Сумцов у „Вѣстнику Харьковскаго Историко-филологич. Общества“ дав бібліоґрафічні огляди новин з історії української штуки (осібна відбитка статей проф. Сумцова має назву „Новости по исторіи украинскаго искусства. Вып. 1-й“ Харків 1912, ст. 12+7).

Загальну статю про українське мистецтво дав. д. В. Ладиженко в Укр. Жизни“ (1912, кн. 3: „Національное искусство и задачи искусства на Украинѣ). Вкінці згадаю статю д. А. Маслова про нашу народню музику („Украинская народная музыка“ „Укр. Ж.“ 1912, кн. 12 а).

Огляд новійших записей укр. мельодій подає в своїй ще не скінченій статї д. Тиміш Борейко „Новітня українська музична етноґрафія“ („Рідний Край“ 1912, чч. 12—15).

Переходжу тепер до статей, присвячених окремим збирачам і дослїдувачам скарбів нашої народної творчости. Отже син дра І. Франка, Андрій Франко написав огляд життя й діяльности галицького етноґрафа Ількевича — „Григорій Ількевич як етноґраф“, льв. „Записки“, тт. CIX—CXI і окремо. В додатку до статї подав д. А. Франко Ількевичову збірку приповідок, оголошену свого часу Я. Головацьким з ріжними змінами супроти ориґіналу. Франко надрукував її на підставі рукописи. Крім сього передрукував він з старих видань ще пару писань Ількевича на етноґрафічні теми, що було на мою думку зайвим, бо досить було використати їх у самій статтї для характеристики Ількевичових поглядів.

Д-р Ст. Людкевич дав біоґрафію й оцінку праць покійного композитора Матюка („Віктор Матюк“, Львів 1912, ст. 24, ц. 20 сот. — передрук з „Неділї“), а д. Опанас Сластьон дав широку статю про маляра і етноґрафа П. Мартиновича в київскім „Искусстві“ (1912, № 3—4, ст, 71—96). Статя рясно ілюстрована малюнками Мартиновича і його портретами.

Закінчу сей розділ працями, присвяченими памяти славетного нашого Бояна М. Лисенка, що так несподївано осиротив свою кохану Україну. В XI-й книжці київ. „Записок“ присвячені йому статї проф. М. Грушевського, О. Русова, Ів. Стешенка. Озвала ся на болючу втрату й „Украинская Жизнь“ статями А. Русова і С. Петлюри (кн. 11-та). Олена Пчілка присвятила покійному ціле подвійне число „Рідного Краю“, в котрім подала огляд його життя й діяльности („Памяти Миколи Лисенка. Його життє і праці“ „Р. Край“ 1912, ч. 16—17, ст. 1—48). Се дуже цікаві спогади, що становлять цінний ма-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:55 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

теріял для біоґрафії Великого Сина України, імя котрого повік звязане з імям Великого Кобзаря.

Некрольоґ Лисенкови присвятив також д. Ф. Колесса в львів „Записках“ (т. CXII ст. 128—38) „Микола Лисенко“.

IV.

Перехожу тепер до мови.

Наукових розвідок маємо тут не багато. Відмічу відбитки дра Ярослава Гординського, Уривок псалтири XIII—XIV в. (Львів 1912, ст 20, ц. 30 сот., спершу в льв. „Записках“, т. CVI) і д. Миколи Равлюка, Дієприкметники і дієприслівники в українській мові. Часть I. Кіцмань 1912, ст. 78, ц. 60 сот. (з „Звідомлення Кіцманської ґімназії на Буковині). В сій части говорить д. Равлюк про дієприкметники і дієприслівники в творах Григорія Квітки-Основяненка, Марка Вовчка, Юрія Федьковича і Василя Стефаника.

З наукових розвідок і видань в російській мові зазначу: найсамперед закінченнє монументальної праці покійного І. Срезневського, нарешті скінченої друком „Матеріалы для словаря древне русскаго языка по письменнымъ намятникамъ. Томъ III, Выпускъ IV. Дополненія. Спб. 1912, ст. 271+13, 40. (Виданнє Спб. Академії Наук). Дальше принотую виданнє дорогоцінної памятки стародавніх часів — так званого „Архангельського Євангелія“, що переховуєть ся в Румянцевськім Музею в Москві. З розвідок маємо дві д. А. Грузинського: „Палеографическія и критическія замѣтки о Пересопницкомъ Евангеліи“ („Журналъ Мин. Нар Пр.“ 1912. кн. IV і VI) і його ж „Изъ исторіи перевода Евангелія въ Южной Россіи в XVI в.: Лѣтковское Евангеліе („Чтенія въ Общ. Нестора лѣтописца“, Київ 1912, кн. 32, випуск 3-й, відділ II і III; початок її ще в 1911 р., див. кн. 22, вип. I—II, відд II).

Про „Пересопницьке Євангеліє як памятка мистецтва на Україні XVI в.“ писав д. А. Грузинський в 1911 році в київськім „Искусстві“. Тепер заповідає він повне наукове виданнє сеї дорогоцінної памятки.

Нарешті згадаю про „Отчетъ объ екскурсіи семинарія русской филологіи въ С.-Петербургъ 13—28 февраля 1911 года“, який видав провідник семинара проф. В. Перетц (Київ, 1912, ст. IV+171, відбитка з київ. „Университетскихъ Извѣстій“).

Звідомленнє се цікаве передовсім для дослідника української мови і книжности.

По за сим треба згадати про два практичного характеру видання, що мають для нас особливе значіннє тим більше, що виконані вони цілком науково. Я маю на увазі великі словарі д. Кміцикевича і Кобилянського, учителів 2-ої ґімназії в Чернівцях.

Д-ій В. Кміцикевич видав великий „Німецько-український Словар“ (Чернівці 1912, ст. XXXVIII+669), а д. Ю. Кобилянський такий самий „Латинсько-український Словар“ (Відень 1912, ст. V+660, накладом ц. к. видавництва шкільних книжок). Обидва призначені для середніх шкіл. Коштують по 10 кор. Критика сріла їх з признаннєм.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:55 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Додам ще, що д. Кобилянський готує великий Грецько-український Словар, а менший такий самий словар складає проф. Осип Роздольський у Львові.

По за сим зазначу ще 2-е виданнє книжки д. П. Залозного і Гр. Шерстюка — обидві під однаковою назв.: „Коротка Граматика української мови". Частина перша (Київ 1912 ст. 64, ц. 20 коп. Вид. „Український Учитель"). Особливими прикметами сї граматики не відзначають ся. От собі, домового роблива... Взагалї доброї й приступної для широких кругів граматики ми не маємо. Бракує особливо путящого синтаксису. На мій погляд таки путящою граматикою під сим оглядом зістаєть ся більша граматика покійного О. Огоновського. Варто-б видати її на ново, переглянувши та доповнивши новим матеріялом.

Наприкінцї не від річи буде принотувати ті статї, що зявили ся наслїдком торішнїх спорів про нашу мову і правопис. Про мову вели ся суперечки на Українї російській, а заініціювала їх невдала критика сучасної нашої лїтературної мови д. Ів. Левицького, заслуженого ветерана нашого красного письменства. А саме видав він своє „Криве дзеркало української мови" (Київ 1912, ст. 96, ц. 30 коп. і в VIII томі його „Нових повістей і оповідань"), де повторюючи єреміяди з „України" 1907 р., мокрим рядном накинув ся на бідолашну нашу лїтературну мову, доходючи до геркулесових стовпів у своїх закидах сучасним письменникам, нї сїло нї впало торочучи про якусь „змову" на чисту українську мову з боку проф. Грушевського і галичан—радикалів.

„Критику" д. Левицького підхопив „Кіевлянинъ", а за ним і його галицькі однодумцї і посипали ся компліменти Українцям з покликом на „маститого" укр. письменника.

Добру відповідь на старече буркотїннє автора „Кривого Зеркала" дав у „Лїт. Н.В." д. Ів. Стешенко в статї „Про українську лїтературну мову" (1912, кн. 11, ст. 302—325 і окремо: Київ 1912, ст. 36, цїна 15 коп.), відрізняючи добре зерно з мішка критичної полови д. Левицького та виказуючи, як треба, а як неповинно ся критикувати. Озвав ся на статю Левицького й д. М. Жученко в „Днїпрових хвилях" 1912 чч. 22—24 і 1913, ч. 1 („Про укр. лїтературну мову"), де не заплющуючи очей на небажані факти, спокійно виказує „помилки" д. Левицького.

В звязку з сею полемікою стоїть і статя д. Пилиповича в 4 і 5-й книжках „Світла" за 3-й рік (1912—1913): „Дещо про сучасну стадію розвитку вкраїнської лїтературної мови". Автор виказує хиби її, наводячи рясні приклади з часописної мови галицької (в 4-й кн.) і російської (в 5-й) України. Не з усїма увагами шан. автора можна згодити ся, але величезна більшість її зовсїм слушна і добре-б було, щоб статю його уважно прочитали всї, кого вона найбільше торкаєть ся.

Цїнну популярну брошуру „Про українську мову і українську школу" дав проф. М. Грушевський, Київ, 1912, ст. 63, ц. 10 коп. Се передруки

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:55 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

статей з „Засіву". Як відомо читачам київська цензура угледіла в брошурі небезпеку для цілости російської держави і задержала її, але згодом мусіла пустити.

У Галичині торік провадили ся суперечки що до правописи, заініціовані др. С. Томашівським на сторінках „Діла". Голос забирали крім нього ще д. В. Сімович і др. С. Смаль-Стоцький.

В кінці можу ще занотувати „Замітки язикові" д. І. Верхратського („Руслан" 1912, чч. 249—261). По за властивим авторови залюбленнєм у видуманих ним неможливих пуризмах, що мають бути взірцем чистої мови (у Росіян славить ся як такий пурист проф. Р. Брандт, що творить щиромосковські „новотворки") уваги його нераз зовсім слушні й річеві.

V.

Дещо можна відмітити і в области наук суспільних. Небагато, але все-ж таки щось є.

Найкраще зачати від роботи др. Вол. Охримовича, Українсько-руські приповідки правничі, систематично впорядковані і юридично пояснені („Студії з поля наук суспільних і статистики", т. III), котра з области етноґрафії приводить нас в область права. Автор вибрав із збірників Номиса, Франка, Іллюстрова всї приповідки, що так чи инакше торкають ся правових відносин, в тій чи иншій формі висловлюють погляд „народу" на сї відносини, додавши до сього вибору дещо з власних записів.

Збірка, безперечно інтересна, і може бути підставою для цікавої розвідки або й розвідок. Зауважу лише, що автор не раз трохи вже за широкі рямцї собі ставить і занадто вже щедрою рукою набірає „правничі" приповідки (напр. „що в воду впало, то пропало", „хто пізно приходить, той сам собі шкодить", „хоч у ката аби заплата" і т. инше).

В поясненнях бачимо не раз дуже вже багато — „мудрствовання", котре за всяку цїну хоче крилате слово приноровити до якоїсь норми юридичної. Та й деякі приповідки навіть зовсім не приповідки.

Розумієть ся, все се не перешкоджає збірцї бути інтересною. Така систематика річ не маловартна, лише порівняний матеріял міг би бути повнїйшим. Се було-б лише на користь працї.

Від правничих приповідок легко вже перейти й до правничих норм. Не маючи нї наміру нї змоги переглядати цїлу юридичну лїтературу, я згадаю лише про дві статї, що для нас мають спеціяльнїйший інтерес. Се статї д. А. Андрієвського „Чиншевое право" й А. Бутовського „Прекращеніе чиншевыхъ правоотношеній"—обидві в кн. 6 й „Журнала Министерства Юстиціи" 1912 р.

Про земельні відносини на селї маємо статистичну розвідку д. Світозара Драгоманова „Дрібне землеволодїннє на Полтавщинї" (київ. „Записки", кн. X).

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:55 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Про робітництво на Україні в тих же „Записках“ (див. кн. X і XI) дає широку студію Микола Порш: „Робітництво України. Нарис по статистиці праці“.

Про еміґрацію і її значіннє для нас говорить д. М. Стасюк, Еміґрація та її значіннє в економічному життю України“ („ЛНВ.“ 1912, кн. 9 і 12).

Варто також занотувати невеличку брошуру д. О. Мицюка, Переселення та українство. Харків 1912, ст. 16, ц. 5 коп. (Відбитка з „Снопа“).

У льв. „Записках“ торік помістив др. З. Кузеля цікавий реферат про українську еміґрацію з Австрії до Америки (див. т. CVII).

Від робітництва і його становища на Україні переходимо до становища України в державі від якого залежить і така чи инша доля робітництва, і взагалї до питання про взаїмні відносини нашої країни до держави. На галицько-австрійських відносинах торік ніхто не спиняв ся, за те українсько-російським присвячений ряд статей і розвідок. Згадаю М. Порша, Економічні відносини України до инших районів Росії на робітничому ринку, на основі першої загальної переписи. („ЛНВ.“ 1912, кн. 2 і 3).

В сій безперечно цікавій статї автор спершу пробує дати нам картину й аналїз робітничого ендо-екзосмозу на Україні, а в кінці подає кільки висновків національно-культурної натури. Висновки сї дають авторови змогу поставити додатний, оптимістичний проґноз що до будучности нашого руху, бо, мовляв, сам капіталїзм за нас, протиділаючи чужо національній еміґрації на Україну. Коли-б ще врятувати ся від московської централїстичної полїтики і все буде гаразд, лишаєть ся подумати читачеви та подякувати за покріпленнє серця.

В „Радї“ умістив д. Порш статю „На економічні теми“ (До характеристики економічних відносин України до инших районів держави (1912, чч. 18, 20 і 21). Згадаю ще широку рецензію в льв. „Записках“ (т. CVIII) Валентїна Садовського на розвідку д. М. Стасюка, Економічні відносини України до Великоросії і Польщи“, друковану в VIII і IX тт. київ. „Записок“ (див. Бібліоґрафія, ст. 209—216) [1]).

Дальше згадаю про статю д. М. Гордієнка, Україна в державному бюджеті Росії. („ЛНВ.“ 1912, кн. 7—8, ст. 138—153).

В статї сїй намальована сумна картина визискування України ворожим до неї „центром“. Є се свого роду песимістична поправка з полїтичного боку до оптимістичних виводів М. Порша у згаданій вище статї

[1]) Пор. реферат д. К. Оберучева „Къ вопросу объ экономическихъ отношеніяхъ Украины къ Великороссіи и Польщѣ“. „Укр. Жизнь“ 1912, кн. 3.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 16:55 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

2 і 3 кн. „ЛНВ.“ (Відносини на робітничім ринку). Російська політика, каже автор, для політичного центра, зглядно для Великоросії, принесла величезні користи, натомість окраїнам, а спеціяльно нашій Україні „учинила величезну і тяжку шкоду“, нехтуючи культурні та громадські інтереси народу.

Переходючи до окремих країв, я зазначу лише пару праць, що торкаються Правобережної України, бо власне ся частина нашої країни була досі мало оброблена з погляду статистичного. Лівобережна Україна вже здавна славить ся своїми земськими працями, як спеціяльними, так і загальнійшої натури, поміщуваними у ріжних земських виданнях (Ежегодники, Сборники, Справочники et cet). [1])

Отже відмічу праці д. А. Ярошевича, Очерки экономической жизни Югозападнаго Края. Досі вийшло пять вип. (в. V торік: Київ. 1912, ст 42, ц. 25 к. трактує про „селянські плантації цукрового буряку“. Рец. див. в кн. 1 „ЛНВ.“ за сей рік) і його промову „Югозападный Край, какъ производительная среда“ (Київ 1912, ст. 11).

Треба принотувати також і голос з польського табору, книгу редактора „Dziennika Kijowskiego“ Йоахіма Бартошевича, Na Rusi polski stan posiadania (kraj ludność, ziemia). Київ 1912, ст. IV+100.

Книжка трактує про роль польського землеволодіння на Правобережу й написана в дусі всехпольських статистичних розвідок Краєвого Бюра Статистичного у Львові. Оцінку сього статистичного памфлета див. в інтересній статї д. В. Правобережця, Политика польскихъ руководящихъ сферъ по отношенію къ Украинѣ“ („Укр. Жизнь“ 1912 кн. 12). Крім сього маємо інтересне урядове земське виданнє: „Кустарная промышленность въ Кіевской губерніи. Итоги анкетнаго и мѣстнаго обслѣдованія, произведеннаго Кіевской Губернской Управой“ (Київ 1912).

Про галицько-українські відносини маємо кілька невеличких статистичних розвідок. Так у „Студіях“ надрукував о. Михайло Зубрицький про „Маєтковий стан селян у Мшанці, старосамбірського повіту, в 1910 р.“ Се невеличка моноґрафійка глухого гірського села, яка робить честь її авторови, відомому з своїх етноґрафічних і инших праць присвячених своїй місцевости. Дуже інтересна брошура д. В. О. Русини-Латинники (Львів 1912, ст. 25 ц. 20 сот.), присвячена такій важній національній справі, як справа Українців римокатолицького обряду. Др. В. Охримович говорить про „Фактичні і фіктивні страти Русинів в демоґрафічнім білянсї Галичини за десятилїттє 1900—1910 (Львів 1912, ст. 55, ц. 40 сот.). Обі сї статистичні розвідки друкували ся спершу в „Дїлї“ й вийшли відбитками. Тут же принотую й більшу працю дра Степана Барана, Конфесійні й національні переміни в галицьких середнїх школах в рр. 1896—1908, уміщену в „Студіях“ (т. III і окремо: Львів, 1912, ст. 66). Се переважно статистичні таблиці до праці того-ж

[1]) Ряд інтересних статей на земські теми умістив д. В. Садовський в „Укр. Жизни“ в 1912 р.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 17:00 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

автора, надрукованої в попереднім томі „Студій“. Нарешті треба згадати за кілька видань з обсягу спільництва (Кооперації).

Передовсім мушу згадати величезні „Звіти“—Краєвого Союза Кредитового про діяльність та стан приналежних до нього спілок і про стан кооперації в Галичині взагалі, а також т-ва „Сільский Господар“. Обидва дають багатий матеріял для дослідника економічного життя нашого народу в Галичині.

Годить ся при сьому згадати також не злим, добрим словом і дуже важне практичне виданнє дра Т. Кормоша, Підручник для спробково-господарських стоваришень (Перемишль 1912, ст. (6)+176+XXXII, ц. 7 кор.). Тут подані закони про спілки, взірці ріжних діових паперів, форм то-що.

Закінчу віддід згадкою про праці загальнійшого характеру. Отже в „Студіях“ (т. 3-й) була уміщена компілятивна праця д. Михайла Лозинського, Автономія країв в австрійській конституції; вийшла й осібно: (Львів 1912, ст. 62, ц. 1 кор.). І хоч деякі твердження д. Лозинського викликали свого часу різку, справедливу зрештою критику, (дра Ст. Томашівського в „Ділї“) проте його робота може бути не без користи, для тих рос. Українців, котрим через незнаннє німецької й польської мови не можуть бути приступні курси проф. Бернаціка й Стажинського, на яких оперта ся робота. Власне з сього фактичного боку статя заслугує на увагу—й тільки.

Пожиточна для широкого загалу популярна книжочка д. В. Левіцького „Про устрій австрійської держави“, Львів 1912, ст. 35, ц. 40 сот. Вид. „Укр. Студ. Союза“.

З перекладних праць маємо одну — І. Кулїшера, Наука про народне господарство. Книга перша. Переклав М. Залїзняк, а видало т-во „Просвіта“ (Львів, 1912, ст. 133, ц. 1 кор.).

Европейська культура, як бачимо, й досї ще йде як і за часів Драгоманова до Галичини via Petersburg. Цікавий причинок до недавнїх спорів про взаємини між російською і українською лїтературою.

VI.

Вище я згадував, що наша наука працює майже виключно в области українознавства. Се в умовах нашого національного істновання річ цїлком зрозуміла. Отже нема чого дивувати ся, що по-за історією, історією лїтератури й етноґрафією ми мало що маємо. Так в области клясичної фільольоґії працював лише др. Іван Демянчук В кн. IV—V „Нашої Школи“ (ст. 39—53) знайомить він із новознайденою драмою Софокля „Гончі собаки“. В кн. I—III тої-ж часописи (і окремо: львів 1912, ст. 34) оповідає він, що можна вичитати з грецьких папірусів („Із грецьких папірусів. Фраґменти старинної культури“) Йому-ж нале-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 17:00 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

жить і статя „Учені жінки в старинній Греції“ (в „Учителю“ і окремо Львів, 1912, ст. 18). В области фільософії можу відмітити хиба лише статю д. Степана Балея, одинокого чоловіка на цілій Україні, що пише по українськи на фільософічні теми: „Понятє етичного добра і зла в сучасній фільософії“ (ЛНВ.“, 1912, кн. X). Навіть про одинокого нашого мандрованого фільософа Сковороду пишуть не Українці—Бонч Бруєвич і Ерн.

Правда, маємо ще грубу книгу о. Щепковича про „Буддаїзм“ [1]), але се не праця вченого фільософа, а робота вузкого клерикала á la Восторґов і Скворцов і ніяк не може бути уважана за вклад у нашу науку. Се просто компіляція з „розвідок“ клерикальних „учених“. Наші сучасні панотці в Галичині займають ся чим хочете, від войовничої церковної публіцистики до парцеляції включно, тільки не тим, що було-б користне і для церкви й для нації. Здавало ся-б, — чому-б не працювати над історією церкви, адже й на богословськім факультеті у Львові є українські професори і по семинарах у Станиславові й Перемишлї не бракує їх, так же-ж ні! Скорше вчуєте лайку на світську науку, особливо природознавство (напр. „Нива“ і др. І. Раковський), нагінку на людей і орґани, котрі зважать ся згадати про Будду або похвалити Драгоманова („Нива“ і Календар „Просвіти“, і т. д.), ніж побачите якусь поважну працю не пересякнену ненавистю, не перейняту змаганнєм повернути нас у темряву середньовічних часів... Замість помирити ся з тим, що колеса історичного поступу однаково не повернути назад, і вибрати собі якусь дійсно користну і для церкви й для нації працю, модерні наші клерики хотять перевисшити в своїм клерикальнім завзяттю найбільших клерикалів світа, взоруючи ся, розумієть ся, на найгірших, бо на польських.

Але покиньмо ворогів Ґалілея, Коперніка й Бруно, а перейдімо до продовжателів роботи сих світочів людскости. В области природознавства наша наукова робота може похвалити ся кількома цінними працями з обсягу хемії, математики, ґеольоґії, технічних наук і медицини. Російська Україна дала переважно праці прикладного характеру (2-а книжна „Збірника природничо-технічної секції“ Київського Наукового Т-ва (Київ 1912, ст. 154, ц. 1 руб) і 2-ж книга Медичної Секції (Київ, 1912, ст. 104, ц. 1 р.) [2]) На Галицькій Україні бачимо праці більш теоретичні. XV-й том „Збірника математично природописно-лікарської секції дав три праці з вищої математики (дра В Калїцуна і дра М.

[1]) Буддаїзм, а старші сістеми індійської фільософії і християнство. Написав о. Ф. Щепкович. Станиславів 1912, ст. 362+(6), ц. 4 кор.

[2]) Рецензію дра Вол. Левицького на технічний збірник див. в кн. 1-й „ЛНВ“ за сей рік.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 17:00 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Чайковського), три праці з обсягу фізики й хемії (В. Кучера, С. Кордуби і дра Ю. Гірняка) і роботу дра С. Рудницького „Знадоби до морфольоґії подільського сточища Дністра“ (Збірник, т. XV, в. 2-й).

Праця дра Рудницького ще найбільше може бути інтересна для широкої публики, з праць инших авторів хиба роботу Володимира Кучера, „Динаміка електрону“ (Збірник, т. XV, в. 1, ст. 1—40) прочитають може не самі лише спеціялісти. За те решта праць дуже вже спеціяльні й малодоступні не фаховим людям. По за сими науковими виданнями відмічу ще „Нариси до землеписи угорської України“ дра Володимира Ґериновича, уміщені в „Руслані“ 1912 р. чч. 34—58.

Нарешті годить ся ще згадати про кілька добрих підручників. Отже торік вийшла 2-м виданнєм „Ґеоґрафія для середних шкіл“, яку уложив Др. Омелян Калитовський (Львів 1912, ст. IV+304, ц. 4 кор.), появив ся перший український „Ґеоґрафічний Атляс“ дра Мирона Кордуби (24 карти, — Коломия 1912, ц. 2 к. 20 сот., Виданнє Якова Оренштайна).

Другим виданнєм вийшла й „Ботаніка на низші кляси шкіл середних“ д. Івана Верхратського (Львів 1912, ст. 268, ц. 3 К 60 сот.) Др. Юліян Гірняк дав перший оригінальний підручник по мінеральоґії і хемії для середних шкіл“, Львів 1912, ст. (2)+123, ц. 2 к.). З математики відмічу „Начерк висших рахунків для ужитку учеників середних шкіл“ дра Миколи Чайковського (Тернопіль 1912, ст. 43) Вкінці спиню ся на найзамітнійшій появі— на поважній і розміром і науковими прикметами праці дра Володимира Левицького. Він написав широкий підручник по фізиці: „Фізика для висших кляс середних шкіл“ (Львів 1912, ст. VI+672, ціна 4 кор.).

Шкода лише, що така цінна річ написана суто „галицькою“ мовою, а не всеукраїнською.

Польський вплив знати повсюди, не бракує й слідів з язичія та провінціялізмів. Не буду нагромаджувати прикладів, а подам лише кілька. Автор уживає: потяг (поїзд), свійство (прикмета), поглощувати (вбирати), єствованнє, совершений (в значінню „повний“, ліпше б уже „цілковитий“), заключенє (вивід, висновок), вспятний (відворітний), луч (промінь, парус), сопівка (сопілка), канон (гармата), дозваляти, филя, заосмотрити, вихісновувати, зависить (заляжить, хоч є й залежить), довкола, відклоненнє, горіючий, пруживий, — розпряжність воздуха (розпрягти можна хиба коні), дрганнє (drganie), співзвучність (созвучність; уживає-ж автор виразу сочинник, а не співчинник — народ каже сосїд, сусїд а не співсїд). За часто уживає автор „дістати“, замість—одержати, мати; так само польського „дасть ся“ (зробити, обминути et cet.) треба-б заступити „можна“, або що; спосіб висловну „через“—буквальний переклад відповідного вислову польського з „przez“.

Виразу „досвід“ мабуть не скрізь добре вживати, краще нераз заступити його словом „проба“; „сповидний“ вираз незрозумілий.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 17:00 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Таких прикладів можна-б набрати досхочу. Треба було-б і грецький цитат на ст. 625 дати в укр. перекладі — в популярній книзі не слід накопичувати цитатів в оригіналі. Розумієть ся сими своїми увагами що до мови я не хочу обнизити вартість праці д. Левицького.

На сім міг би я скінчити свій огляд, та на закінченнє треба спинити ся на кількох працях, що торкають ся цілого огляду, мавши бібліоґрафічне або біоґрафічне значіннє, або характер енцикльопедичний.

Отже такого рода енцикльопедичною книгою є збірник „Slovanstvo“ [1]), виданий чешськими неославянами. В збірнику сім є згадка або розділи й про нашу історію, історію літератури, то що. На жаль сї всї статї так недбало, з такою невеличкою знайомістю зі справою писані, що краще б їх цілком не було. Не вдаю ся в ширшу оцінку, бо в нашій літературі було вже кілька широких рецензій на сю збірку, до котрих і відсилаю читачів (д. Г. Бочковського в „Раді“ 1912 чч. 80, 82, 84, 86 і 95 під заг.: „Нова чешська праця про Славянщину“ і в „Укр. Жизни“ 1912 кн. 9, ст. 99—106: „Ukrainica“ въ чешскомъ сборникѣ „Slovanstvo“ і моя в льв. „Записках“, див. т CXI, ст. 209—218).

По бібліоґрафії торік вийшла згадана вже вище цінна праця д. М. Комарова, „До української драматурґії. Збірка бібліоґрафічного знадібку до історії української драми і театра за 1906 1912 рік.“ (Одесса 1912), є се доповненнє до праці, виданої в 1906 р. („Українська драматурґія“ за сто літ—1815—1906 рр.).

Інтересне виданнє випустила торік Полтавська Учена Архивна Комісія — „Краткій біографическій словарь ученыхъ и писателей Полтавской губерніи съ половины XVIII вѣка“ (Полтава, 1912, ст. 238, ціна 1 руб.). Словар сей склав відомий полтавський дослідник д. Іван Павловський. На жаль словар вийшов дуже вже неповний і однобокий. І се не тільки через те, що складав ся він на провінції, де бракує відповідних бібліотек; ні, автор не використував навіть доступних йому видань. Крім того, складаючи словар треба було заздалегідь повідомити про се в цілій місцевій пресї і в головнійших орґанах позамісцевих, не обминаючи, розумієть ся, й української преси. Сього всього комісія не зробила, обмеживши ся лише 50 запитами до більше відомих їй осіб.

Тому й вийшло, що в словарі повно всякої дрібноти, згадані навіть такі „письменники“, які на своїм віку не написали нічого крім „праці“ про „льготний проїзд залізницею“ учеників чи учениць, а пропущений цілий ряд поважних учених і літераторів. Дивно, що майже цілком поминена преса на полтавщині, може тому, що воно здебільшого в жидівських руках? А видавців, редакторів, виднійших співробітників і кореспондентів конечно треба було згадати. Ще гірше вийшло з українськими письменниками — про них найменше згадок. Пропустив автор д. Вол. Шемета (ред. і видавця першої чисто укр. часописи в Росії і то саме на полтавщині — „Хлібороб“), С. Петлюру, А. Тесленка, Ів. Трубу, А. Жука, Тищенка, Озерську-Нельговську та инших, не кажучи про А. Кониського, Д. Пильчикова, про котрих мусїв би, здаєть ся, знати.

---

[1]) Slovanstvo. Obraz jeho minulosti a pritomnosti. Прага, ст. XV+777, ц. 12 50 кор.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 17:00 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Про виднійших людей малі й скупі згадки подає д. Павловський, виправдуючи се тим, що їх і без того не забудуть, але треба було-б подати бодай невеличкі, але докладні начерки їх життя й діяльности. А сього саме й нема. Дуже вже напр. скупі згадки маємо напр. про діяча такої міри, як Драгоманов. Таких прикладів можна назбирати й більше.

Згадаю тепер про статї присвячені торік Драгоманову. Сю згадку віднїс, я на сам кінець умисне, бо годї було тулити Драгоманова при котрімсь однім з віддїлів, коли він працював в найріжнїйших областях. Памяти Драгоманова присвячена 6-та кн. „Укр. Жизни", де знаходимо коротеньку біоґрафічну згадку д. С. А-вича „М. П. Драгомановъ", і статї д. А. Хатченка „М. П. Драгомановъ и вопросъ о самостоятельности украинской культуры" та д. Н. В. „Политическіе взгляды М. П. Драгоманова".

Цїлу лїтературу маємо з приводу участи Драгоманова в „Вольномъ Словѣ" Почав її д. В. Богучарський своєю книгою про „Народну Волю" („Изъ исторіи политической борьбы въ 70-хъ и 80 хъ гг. XIX вѣка. Москва 1912, ст. IV+483, де старав ся довести, що „Вольное Слово" було орґаном „Священної Дружини" і що Драгоманов, сам того не відаючи, попав в дуже брудну історію редаґуючи сю часопись. Відповідав йому, обороняючи Драгоманова, д. Б. Кистяковський (див. його „Страницы прошлаго (по поводу книги В. Я. Богучарського). Москва 1912. ст. 131) [1]).

Після сього д. Богучарський надрукував в „Русской Мысли" (1912, кн. IX, ст. 74—120) статю „Земскій Союзъ или Священная Дружина", а знов д. Кистяковський тут же умістив статю „Органъ Земскаго Союза „Вольное Слово" и легенда о немъ" (див. кн. XI і окремо, Р. М. 1912, ст. 50).

На сїм кінчу свою статю, голосючи „вічну память" помершим дїячам нашої науки, штуки й лїтератури, Миколї Лисенкови, Григорієви Цеглинському, Михайлови Василеву, Вікторови Матюкови, Петрови Скобельському і Константинови Лучаківському.

Імена їх житимуть в нашій вдячній памяти! Честь їм і слава навіки!

---

[1]) Один роздїл із сеї книги надрукувала „Укр. Жизнь" (див. „М. П. Драгомановъ и „Вольное Слово", „Укр. Ж." 1912, кн. 1).

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 17:00 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

СОФІЯ ТОБІЛЕВИЧ.

Життє Івана Тобілевича (Карпенка-Карого).

(Далї).

ХЕРСОН.

Коли чоловік обернеть ся думками на той берег, у далеке минуле, то в згадках як у снї перелїтає з місця на місце, не зупиняючись нї перед часом, нї перед простором: бо роки здають ся хвилинами, а для думки нема далекої дороги — через моря і суші летить на край світа і вертаєть ся, не втомившись. Ся остання подорож в думках осталась єдиною розвагою всїх старих, хворих, одірваних від реального життя людей. Душа їх раз-у-раз шукає утїхи в тих давно минулих днях їх молодости, коли їм ще світила надія радости і щастя!.. Хоч часто замість утїхи згадки оті приносять сум, заставляючи переживать у друге і десяте те лихо, що колись вже було пережите.

Іван Тобілевич в останнї часи свого життя часто вертавсь думками до далекого минулого, часто задавав собі питання — для чого так склалось, що добру половину життя він мусїв віддать дїлу до якого не почував зовсїм призвання? Отся суха, одноманїтна канцелярська робота нїколи його не задовольняла, — не даром він бояв ся так тієї служби: він знав, що взявши на себе обовязок, повинен буде віддати йому і працю і талан, що закрутившись в колесо службових обовязків не зможе з нього вийти, і бояв ся, щоб колесо оте не одірвало його від інтересів вищого порядку, поставивши замість них метою кар'єру і особисті справи. З почуттєм трівоги і докором собі самому, що не той вибрав шлях, він тягне далї службову тачку. Скоро, зовсїм не радїючи з того, переходить скілька ґрадацій чинів, і ось він вже в г. Херсонї секретарем городської поліції. Тут доручено йому упорядкувать запущений десятками лїт городський, поліцейський архів, що складав ся з десятків тисяч дїл, судових актів, всяких документів і наповняв собою дві кімнати набиті з гори до низу паперами. Страх і сум обняв секретаря, що побачив вперше отсї гори дїл, що пороскидані, в безладдю, одні на других, пригадували кригу на Днїпрі весною. Але відступать не було в його натури: як треба зробить, то треба! І він принявсь за роботу. Щоб часу не гаяти тут же і оселив ся, тут їв і спав. За помічника і товариша взяв собі дїда сторожа, москаля миколаївських часів і сей помагав йому очищать місце від непотрібних шпарґалів. Він не одну ніч витопив рештками дїл, що погризені мишами, пошарпані часом виглядали як обстикані деркачі!

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 17:07 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Херсонський поліцейський архів був вірним покащиком, чи відбитком інтересів города і села і всього устрою тодішнього суспільства з його ріжноманітними клясами людности і ріжницею правових установ для всіх кляс.

Коли, відкинувши непотрібні шпарґали, позбірав до купи розбиті діла, секретар почав читати їх зміст, то перед ним, як живі, встали картини недавнього прошлого, стосунки і відносини дужчих до менчих, вся темна історія кріпостного биту і людського безглуздя,—картини хоч і не нові для недавнього писаря кріпостних діл, але тим не менче цікаві і користні для будучого народнього битописателя... А крім того тут було не мало забавного і смішного. Особлива склонність до сутяжництва пояснялась тут тисячами прикладів: справи за собак, свиней, гусей велись роками і доводили до старців завзятих сутяг. Сї свині і гуси давним давно вже погинули, хоч і не своєю смертю, давним давно і хазяїни їх, залишивши позви і жалоби, заспокоїлись на віки і помирились з своїми ворогами в небесному суді, а їх земні душі остались жити в сих позвах і свідчити про них!..

Свідчили, що се були колись невтомимі робітники пера і лицарі, що боронили покривджені, святі права власности. Лицарі, які не менче проявили відваги і героїзму, відстоюючи свої права на гусака, ніж французькі і російські салдати під мурами Севастополя!..

А тілько невдячна потомність не оцінила їх заслуг, не поставила їх славетній памяти мармурових обеліскiв з поетичними епіґрафами, не написала, як французи своїм братам, що полягли в одній з ворогами могилї: „Unis pour la gloire—reunis part la mort“! Вони самі собі написали сей епіґраф, зєдинившись з лютими ворогами в отсих спільних гробницях — в судових актах!.. З таких діл не робилось навіть поміток в загальній книзї — а доручалось сторожу спалить або викинуть на смітник. Дїд, що скрізь любив добачати вплив нечистої сили, ділив ся з Іваном своїми враженнями з сього поводу: — „Чи не сидить, паничу, в сих паперах який нечистий дух? Бо як почнеш ними топить грубку, то як засичать, заскварчать як та смола на вогнї! А дим чорний, чорний! Щось менї здаєть ся що тут не без дива“! — А коли Іван говорив дїдови сміючись, що людська дурість, злоба та ехидство і є тим самим нечистим духом, що пройняв на скрізь оті купи паперу, то дїд недовірливо хитав голою: — „І не кажіть — хіба я маленький, не тямлю, що людський дух, а що чортячий? Ще як я у москалях служив, то бачив такі штуки! Ще як засяде в бумаги, то байдуже, а як захоче ота пакость в чоловіка залїзти, тодї біда!

Раз ота погань завелась в носї у нашого підфебеля і все над ним коверзувала та підцьковувала на погані діла! Скільки він тодї накоїв

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 17:00 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

лиха хрещеному людови! Як бив, мордував!.. хоч бери, та носа одрізуй! Бувало...“ — і починались оповідання що, як і де бувало, а в протяг сього часу цілі оберемки кидав в огонь, наче хотів спалить заразом всю нечисту силу цілого світа.

Через який місяць з великих гір зробились пригорки, але упорядковані, складені рівно на полицях і заведені в одну книгу. А коли вечорами по скінченню роботи секретар виходив на свіже повітрє, то хитавсь як пяний і мало з ніг не валив ся.

Робота йшла так жваво і енерґічно, що звернула на себе увагу всієї канцелярії. Найбільше всім уподобалась та рішучість з якою він, при помочи діда, ліквідував ті давні запутані діла, на яких довго острили собі зуби миші і ламали надаремне голови секретарі!.. Один дуже значний чиновник, совітник ґубернського правленія Матвій Ігнатович Васильковський, симпатичний і поважний пан, часто навідував ся до архіву і, придивляючись до роботи молодого секретаря, був з неї дуже задоволений. Він був добродушний, розумний, не гордий з меншими і умів оцінити працю других. Іван подобав ся йому своїми відносинами до обовязку і часто отак просиджуючи і балакаючи з ним, полюбив його врешті як рідного, і години не міг обійтись без свого Івана Царевича, як його завжди називав. В його домі Іван найшов щирий привіт і розвагу після довгого одинокого життя в своїм архіві.

Крім того, навязавши зносини з знайомим ще з Бобринця учителем Гордовим, познайомив ся у нього в домі з учителем історії херсонської ґімназії Павлом Дмитровичем Пільчиковим. Може бути, що до зустрічі ще слава про надзвичайного учителя дійшла до Івана і зацікавила його. Може бути що і той чув що небудь про не зовсім звичайного секретаря, досить того, що познайомившись Іван ввесь свій вільний час просиджував у надзвичайного учителя. З сього часу він почув, що наступила нова ера для його духового розвою, що його сіре, одноманітне життє розцвитає живим цвітом нових питань і інтересів!.. Самий спогад про Пільчикова і на схилку життя запалював в душі Івана -давній, молодий ептузіязм, який будили в йому проповіди того справжнього апостола науки і народолюбних ідеалів! Тільки дякуючи його світлому умови, його силі слова і переконань, що гуртувала біля нього думаючу молодь, Іван став тим, чим був вже до кінця віку, щирим народолюбцем взагалі, а свідомим українцем в окремности. Під впливом Пільчикова прочитав він багато користних книжок з історії народів, з клясичної літератури, серед якої Шекспір і Островський зробились його другою євангелею. Отсі зібрання у Пільчикова то було здійсненнє всіх його давних мрій про вищу науку, про університет, і він запевне був самим уважним слухачем свого учителя. Дар слова, памят, льоґка, всесторонна

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 17:00 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

освіта, любов до молоді зробили йому славу, що розійшла ся далеко, далеко по за стіни херсонської ґімназії.

Мало на світі таких учителів і тим-то память про нього жила до смерти в серці його вдячного ученика! А може й учеників таких не багато? Крім тем історичних трактовані були сучасні життєві питання, а між иншими і обовязки культурного чоловіка до свого оточення і до служби, яку йому доведеть ся нести; говорилось, що яка-б не була служба, чи за канцелярським столом, чи за типоґрафським станком, чи на катедрі університету, раз вона має метою просвіту, користь і оборону громадянських інтересів більшости, вона потрібна і заслугує на пошану, що ідеали добра і справедливости повинні і можуть бути проведені і в стінах поліцейської канцелярії, що інституція обороняюча мирних людей від злочинства, обману і знасилля нахаб і розбійників повинна мати за собою прихильність загалу. А що на ділї виходить навпаки, тому виною тисячі инших причин, а не самої інституції. Іван і сам не раз так думав і рад був безмірно, що думки його зійшлись з поглядами великого ідеаліста, і з того часу почав веселійше дивити ся в будучину. Отсї почуття розбудив в йому ще Островський своїм чиновником Жадовим з його високими ідеалами чесности і безкористя, і Іван вивчив на память всю роль Жадова ще за довго до того дня, коли мав виступити з ним на сценї театру.

Як не важко було з початку його життя в Херсонї без сонця, повітря, семї і живих інтересів, але згодом приязні стосунки з людьми, Пільчиков з своїм широким духовим кругозором і Дніпро старий з своїми дужими хвилями і безмежним простором зелених очеретів помирили його з городом і з своєю працею, а ще як малий його брат Микола поступив в херсонську ґімназію, то почував себе, як дома.

Вся його сїмя—мати, брат і сестра жили вже тодї в Єлисаветградї; бо як старші сини перевелись туди, то й мати з менчими дїтьми зараз же за ними переїхала. Батько за сї роки мав змогу зібрати більше грошей і вже не за сто рублїв, а за тисячу купив в Єлисаветї дім з садком і флїгелем.

Привикнувши з дитячих лїт стрічати Різдво в родинному гуртї, Іван у двох з братом Миколою їздили до батьків на Свят-вечір, зробивши двісті пятьдесят верстов кіньми, щоб тільки по старій традиції сїсти разом за вечерю. Збившись з дороги, заблудили в степу в снїгових заметах і вже пізної ночі добились до свого дому, де вся сїмя, зібравшись, дожидала неспокійно їх приїзду, а найпаче мати... За те скільки радости привезли з собою, скільки нових вражінь, оповідань, веселого гомону, про се відає кожен, хто з далека, після довгої розлуки приїзджав до своїх в гостину на празники, і про що згадує всякий самотний бідолах загнанний долею на далеку чужину.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 17:00 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Діти, а чи ви мене бачите за пирогами? — питав завжди батько, сївши за стіл.

— Ні, не бачимо тату! — одповідали.

— То дай же Боже, щоб і на той рік не бачили! — Казав весело батько, поглядаючи на гори перогів з капустою, з фасолею і з горохом, за якими, дожидаючи своєї черги, стояла риба варена і смажена, стояла кутя на покуті в сїнї в здоровенній макітрі і узвар в новім горшку.

Після вечері батько не міг вже виразно сказати слово: „бублик!„ і се було всїм відомою признакою, що батько на радощах випив лишню чарку... Всї просили, щоб батько говорив „бублик“ — і всїм було весело.

* * *

Коли таяли снїги, зеленїли поля і ожило все навколо під теплом весняного сонця, тодї нїщо не могло удержать Івана в городї. Пристрасть до землї, до природи прокидалась в ньому разом з весною і тягла туди, на днїпровий луг, на простір, на свободу. Днїпро з своїми обшарами очеретів, з стадами чайок та лебедів, що розкинулись геть по днїпрових лиманах, як білі хмарки на голубому небі, чарував і приваблював до себе своєю красою. Іван сїдав на човен і плив далеко, далеко за город і забившись в глухий закуток зелених плавнїв, де тілько вітер шумів в очеретах і вода свої хвилї гойдала, почував себе, як в раю, сам один з вірним лиш товаришем книжкою, або з вудками — просижував там всї празникові днї, а часто й ночі. Се не пройшло йому даром, бо сидячи подовгу отак над водою, коли цвіли очерети, захворів дуже тяжко на херсонську малярію, яка мучила його весь час побуту в Херсонї і отруїла найкращий рік його життя. Де котрі радили як найскорійший виїзд, бо не ручались за його життє, і сей приговор лїкарів був для нього тяжким горем. Він і сам не знав, як і коли зріс ся душею з людьми і з природою, і знову приходилось прощати ся, рвать приязні стосунки, знову почувать себе, як на роздоріжжі!.. Тілько справжня небезпека хвороби, що дужчала з кожним днем, заставила його призадуматись над своїм становищем і покоритись радам лїкарів. Хворому і знервованому здавалась у двоє тяжчою неминуча розлука з Пільчиковим! Думка, що попрощаєть ся з ним на довго, а може й на завжди, тяжким каміннем гнїтила його мозок, з ним оставляв неначе свою душу, кращу половину себе самого. Чи і все його життє доведеть ся тільки прощатись і кидать все те, що сталось рідним і дорогим для серця?!..

Жалко було і товаришів, з якими вже зжив ся і разом працюючи мав вже своїх прихильників,—він маючи в серцї ідеал чесного, непідкупного чиновника, не тілько сам слїдкував за тим високим прикладом, але свій напрямок передавав канцелярській молодї. Його щирі слова робили вплив на оточеннє; найшов ся гурток, що брав їх до серця і про-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 17:00 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

водив в життє. Щоб провести в дійсність які небудь поважні питання треба довгого часу і сприяючих обставин, а тут тілько діло почалось і кинуть треба...

Згодом всї почування почали заглушатись хворобою і він погано здавав собі справу з того, що його оточувало, — все заволїкалось туманом, аж нарештї наступило забуттє і все зникло з перед очей... В такім станї застав його брат Михайло і забравши з собою повіз до дому. Всї аж жахнулись, як побачили Івана; він так змарнїв, висох і почорнїв, що більше на мерця був схожий, нїж на живого чоловіка!.

СВОЯ ХАТА.

О, велика, предвічня красо української, степової природи! Скільки живої сили в дужім подиху широких твоїх грудей, скільки вільного простору в степах і лугах твоїх зелених! Небо, земля і море зєдинились до купи, щоб прибрать тебе в що найкращі убори на радість всьому живущому. Земля і небо злились в одно і помалювали тебе, степова природо, золотистими посмугами спілих нив і укрили тебе шовковими килимами лугів та сїножатїв і оповили твої лани бистрими річками, заквітчавши береги їх вінками верб кучерявих, а в їх водах, як в зеркалї відбивши голубе небо і ясне сонце! Чоловік, як та комашка тоне в тім безмірі простору і краси, і забуває про себе, про свої фізичні чи моральні болї і страждання. Мати природо! лїкарко святая, страждущих пораднице!

Ти своєю спокійною, величною, вічно молодою красою ізцїляєш недуги тїла і душі певнїйше, нїж заморські лїки славних докторів; ти даєш спокій і забуттє нещасним, здоровлє хворим, ти в замучену, знесилену душу вливаєш притоки нових сил до дальшої життєвої подорожі. Подібні думки і почуття, переплїтаючись з химерними привидами і мріями розстроєного гарячкою мозку наповняли всю істоту Івана Тобілевича в його повороті до дому. Він очунувшись на пароплаві під опікою брата Михайла, лежав всю дорогу на палубі на звернутих канатах і почував себе так добре з давними своїми товаришами — з братом, з яким давно вже не бачив ся, і з сонцем та вітром, з якими в стїнах канцелярії, та в останнї часи хвороби теж дуже рідко доводилось бачитись. Починаючи з другої половини дороги, коли в Одесї пересїли на залїзницю, він став почувать себе трохи краще і веселїйше; думка що незабаром побачить матїр і всю родину, теплом і радістю наповнювала душу. За час хвороби він так намучив ся і ослаб, що не хотїв вже більше нїчого тілько спокою та одпочинку серед своїх рідних.

О свята молодість! Ти скоро тут в оточенню рідної семї, під доглядом сестри і матери загоїш всї недуги, всї рани серця і слїду не

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 17:00 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

оставиш!. Насадиш в душі нові почуття, дасиш нові враження, нових друзів, ціле море нових інтересів, даси змогу знову жить повним життєм сьогоднїшнього дня без жадної охоти зупинятись на сумних згадках минулого. Не так, як на старість, коли все давно минуле оживе в памяти, воскресне із мертвих, оточить навколо вінком всяких бувалих пригод і подій, закриє собою світ увесь і буде єдиною розвагою і утїхою одинокої старости!.. А тепер поки що... далїй, далїй в життє... до роботи, до дїла! „бо час не віл — його не налигаєш“ (поговірка Івана) і не здержиш на місцї! Одпочивать будемо в могилї! І знову праця, знову життєве колесо обовязків і справ: службових, театральних, громадських, а врештї і своїх власних, справ свого серця, будущої своєї сїмї... своєї власної хати...

Приходить день і чоловік, що жив до нинї тілько для загальнолюдських справ, тепер бажає на тім шумливім базарі чужих інтересів, чужої радости збудовать свій власний закуток щастя... І чим хто раннїйше менше про себе думав, віддаючись службі чи науцї, тим з більшою силою отсе предвічне право натури, обізветь ся в молодій людинї і заполонить всю душу, прийде непомітне з початку, а опісля як справжнїй господар почне керувати думками і серцем...

Так сталось і тут, і просто так, як і все на світї буває: були репетиції „Назара Стодолї“, був і спектакль, в якому головні ролї Назара і Галї грав Іван Тобілевич і Надія Тарковська, і все складалось так, щоб молоді люде познайомились і полюбили одно другого, а навіть пережили, як герої пєси, такі-ж самі перешкоди з боку багатих батьків, які і слухать про шлюб той не хотїли. Дочка заможнїх обивателїв сусїднього села, шляхтянка старопольського роду повинна була, на думку її батьків, найти собі пару серед рівного собі панського оточення, а тут на перекір їх бажанням не пан, не багатий, не визначного становища, а скромний собі чиновничок полїції!.. Та ще в ті часи, коли згадки про кріваві події 64-го року не затерлись ще в памяти і були одною болючою раною на серцї польських патріотів. Батько панночки, бувший офіцер війська російського, хоча вже й зрущений трохи воєнною службою і одружіннєм з православною, але в силу кровних традицій ненавидїв всїх русских, а до чиновників мав таємний страх і нїчим не побориму образу. Лехко собі уявить, скільки з сеї причини пережито тяжких хвилин, скільки неслушних зневаг і образи довелось перенести від батька, аж поки нарештї переконавшись, що страх той не має нїякої підстави, дав свою згоду і благословеннє. Багато ще допомогла мати панночки, що, маючи на батька великий вплив, злагодила його ворожий настрій і навернула його душу до згоди.

Одружившись, оселив ся Іван Тобілевич з своєю молодою жінкою

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 17:00 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

в домі свого батька, на Биковій вулиці і став жить, та поживать — як говорить ся в старій казці.

Коли чоловік щасливий, як що він не еґоїст, що живе лиш для себе, то під впливом свого щастя рад-би ввесь світ обняти, рад-би всім допомагать чим можна: грішми, порадою, працею, не жаліючи сил і здоровля, аби всім жилось так радісно і весело, як йому, щоб всїх ввести в ту країну прекрасної казки, любови і миру, в якім він перебуває сам. Він сміливо кидає визов всім злим і темним силам світа, всім ворогам людського щастя, та волї! — „Виходь на мене сам сатана! поборемось!“ — кричав в запалї Іван Тобілевич, і се не були пусті слова; отсї сїмнадцять років його пробування в Єлисаветї були одною низкою працї і оставили на довго глибокий слїд в життю тодїшнього суспільства, се був самий багатий дїлами період його життя. Його човен не пробував ще тілько сил на днїпрових берегах, а плив сміливо по широкім „житейськім морі“ розпустивши всї паруса свої і знамена.

(Далї буде).

М. ЄВШАН.

Лїтературні замітки.

(*З приводу книжки М. Вороного.—На долах нашого культурного житя*).

Книжка Миколи Вороного про театр і драму дуже, як-то кажуть, „на часї“. Стан сучасного нашого театрального мистецтва збуджує дуже сумні рефлексії не від нинї, наша драматурґія теж в сумнім положеню. Час, коли українські театральні трупи відбували правдиві тріумфальні вїзди до столиць Росії минув, славні корифеї української сцени посходили майже всї із сцени, колись свіжа і стихійна етноґрафічна драма, стратила свою силу і покутує по „малоросійських“ сценах в видї гопака та горілки. Треба великого напруженя сил, навіть посвяти з боку окремих людий та артистів, аби як-так удержати традиції українського театрального мистецтва, — але помимо всього дїло якось раз-у-раз рветь ся, не достає внутрішнього ентузіязму, справа йде, бо мусить йти...

Беремо до рук книжку Вороного з тим почуттєм, що тут найдемо відкриті всї наші гріхи, рани та мізерію, що відкриєть ся перед нами тайна неповодженя нашого театру в останнї роки, що знайдемо якусь орієнтацію серед фатального положеня і дороговкази. Те все почасти й

---

[1]) Микола Вороний: Театр і драма. Збірка критичних статей з обсягу театрального мистецтва і драматичної лїтератури. Київ 1913. В-во „Волосожар“, ст. 166. 8⁰. Цїна 50 коп.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 17:00 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

маємо. Кажу: почасти, бо взагалї автор не додержував пляну в своїй працї, не держав ся одної лїнії, а збочував раз-у-раз з дороги,— не раз там, де ми ждали, що він до дна розкриє слабі місця нашого сучасного театру і подасть раду. Він, на мою думку, непотрібно повставляв до своєї книжки цїлі роздїли, з котрих кождий міг-би бути зовсїм окремою темою а тут лише відвертає увагу від головної засадничої справи: від стану сучасного нашого театрального мистецтва. І тому богато тут недоговорено, не доведено думки до кінця, не вияснено її ґрунтовно, нераз навіть автор заговорює сам себе і читача чим иншим або просто цофаєть ся перед найдальшими консеквенціями своєї теми. Цїла справа трактована за мало прінціпіяльно, свобідно — і в результатї се більше Randbemerkungen на тему мистецтва взагалї, а театрального з окрема, на тему акторської гри, сучасної драми і її напрямків і т. д. — З того занадто свобідного трактованя теми із браку сконцентрованя думки й виходять головні непорозуміня автора, а слїдом за тим суперечности.

В своїй книжцї дає автор досить зразків театрального мистецтва на Заходї, зразків того, як там уладжені театри в новім стилю і нові напрями виборюють собі право горожанства та признанє. До тих зразків він радий відіслати й наше мистецтво. „Власне тепер—пише він— в сю хвилину, наш театр переживає переломову добу, коли кожда перемога коштує йому героїчних зусиль, а кожда завойована позіція відкриває ширші перспективи на його будуччину. Щоб наш театр жив і успішно розвивав ся, щоб він і далї був дїяльним чинником нашої національної культури, він повинен, не спиняючись, не складаючи зброї і не звертаючи на вузькі манівцї, йти непохитно тим широким шляхом, яким ідуть европейські театри. Се аксіома“. Я додам: аксіома найважнїйша самої працї автора: бо під її кутом він може розглядати придбання нашого театру і тільки виходячи від „широкого шляху, яким ідуть европейські театри“ він міг критично глянути на рідну мізерію. Але зараз кільки сторінок дальше він пише, переходячи до загальних виводів і перспектив: „Сучасний европейський театр переживає крізіс і крізіс сей таки доволї важкий і затяжний. Творчість автора понизилась і здрібнїла, драматурґія підупала, а сам театр перестав бути храмом чистого мистецтва, яке відбивало в собі національний світогляд, було виявом культа цїлого народу, — він звироднїв до дрібної інстітуції, що служить цїлям марної втїхи та забави публїки, яка складаєть ся з привілїованих, заможних клясів“. — Се, як бачимо, теж аксіома, яка одначе суперечить попередній: бо признаючи упадок форм сучасного европейського театру, не можна підганяти під ті спорохнавілі форми українського театру. А коли вже говорить ся про виснаженє европей-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 17:00 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ського театрального мистецтва в теперішну добу, то випадало-би хиба наш театр і наших артистів розгрішити з усяких провин і ждати, поки в Европі буде лад. Не беру сеї справи занадто „остро“, вказуючи на ту основну суперечність, я тільки хочу доказати, що твір був писаний без обдуманого з гори пляну, серед инших суперечних собі настроїв, які мусїли розломити основні його лінії.

Се одначе справа більше формальної натури, перше діло до самого змісту книжки, і до справ, які автор зачіпає.

Давнїйше театр цінив ся задля морально-етичних здобутків, які він давав чи повинен був давати. Шіллер писав в 1784 роцї про театр як „eine moralische Anstalt“. Він мав давати розвагу але й науку, відпочинок але разом з тим певного рода школу моралї. В наші часи розглядаєть ся питанне театру з иншого становища, яке властиво заініціував Ваґнер в творі з 1848 року „Революція і мистецтво“, — з становища соціяльної ваги театру. „Ein soziales Kapitel“ — називає свою статю про реформу театру нїмецький поет Демель [1]). З того боку підходить і Вороний. „Весь секрет впливу театра—пише він — вся кольосальна вага його полягають в його соціяльнім характері. Його основна база почуттє, настрій його найблизше завданнє: обєднаннє люде в одних, всїм спільних почуттях“. Для скріпленя своєї думки автор зараз-же й наводить слова Альфреда Фулїє: „Всяке мистецтво є засіб соціяльного поєднання, і, може, навіть більш глибокий ніж инші, бо однаково думати, се без сумнїву є вже багато, але сього ще не досить для того, щоб примусить нас однаково бажати; велика таємниця— примусить всїх однаковим робом почувати, і се чудо робить мистецтво“. І автор ще не раз, в инших місцях стверджує й говорить те саме, хоч иншими словами і вже від себе. Він власне бачить упадок сучасного театру і його пониженє в тім, що він за мало соціяльний, не захоплює широких мас, „а служить переважно забезпеченим клясам“. Театрови треба вирвати ся „з брудних обіймів буржуазії“, — думає він — тодї тільки стане культурною інстітуцією. „Сцену тільки можна розуміти як художний прояв всенародньої національної культури. Культура є продукт всенароднього, віками надбаного скарбу. Тому і сцена повинна бути демократичною в широкім значінню сього слова, і тільки національною“.

Ну, добре, акцептуймо сю основну думку Вороного та приложім її до українського театрального мистецтва, властиво до основної теми книжки Вороного. Українське театральне мистецтво в занепадї—се факт

[1]) Richard Dehmel: „Teaterreform“ — („Die neue Rundschau“ 1901 ст. 1341 сл.).

Generated on 2015-08-07 17:00 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

і се твердить сам автор. Хто ж сьому винен? „Брудні обійми буржуазії“? Але де вона єсть, та українська буржуазія, в чому власне проявляють ся ті „брудні обійми“? Кого автор зачисляв би до тої „забезпеченої кляси“, і в чому вплив тої кляси на мистецтво взагалї? Того автор нїде не говорить, і правду кажучи, я не розумію при чім тут буржуазні кляси, широкі верстви народа, соціялїзм. Вони справи зовсїм не вияснюють, хиба лише плутають. Автор почав говорити про акторів, драматичних творців та публику, як про підставу театрального мистецтва, — власне почав від Ґрільпарцера — чому-ж мусїв перейти раптом до „брудних обіймів буржуазії“, щоби вияснити тим занепад і крізу европейського театру? Ще раз кажу: я того не розумію, не розумію взагалї всїх, що уважають за річ обовязкову при балачцї про справи мистецтва виволїкати справи соціяльні, робити рахунки поміж буржуазією а „широкими масами“. При чім тут те все? Прецїнь-же немає нїякого мистецтва спеціяльно буржуазного як і не має мистецтва для народа, для широких мас. Єсть кляси упослїджені та пануючі, єсть буржуазія та пролєтаріят, пани та широке народне море, — але з хвилею, коли вони приходять до зрозуміня мистецтва та його відчутя, отже в театрі, на виставах художницьких, на концертї при читаню чи слуханю лїтературного твору — тодї чей-же не має робітника і фабриканта, раба і пана, а єсть одна публика, вільна і необмежена в своїх правах слухача і почитателя таланту і прекрасного! Кождий тут має одинакове право „консумциї“ — і партійного спору хиба не треба заводити.

То одно. А друге: чому мистецтво може бути національним, увільняючись від обіймів буржуазії, а йдучи в обійми широких народнїх мас?! Що таке внесла в мистецтво культура тих мас, що вони могли внести, не знаючи і не можучи навіть розуміти звязку своєї епохи з епохою минулого, не орієнтуючись в культурно-історичних обставинах, не маючи взагалї історичної свідомости. А тільки в тих катеґоріях творить ся культура та її цїнности в мистецтві. Нема тої одної свідомости, ґрунту спільного, на якім художник може зійти ся з громадою,— нема й культури естетичної, для якої треба довгої, систематичної працї цїлих поколїнь а не одиниць. У нас намагають ся творити естетичну культуру одиницї поки-що, „народъ безмолствуетъ“, — і може власне тому ми й покликуємо до служення народови в мистецтві і мистецтвом, тому може й думаємо, що аж тодї може бути наше мистецтво національним, коли буде демократичним, коли його будуть творити широкі маси. Але, як кажу: се тільки так легко говорить ся. Голод культури, бажаннє великих і високих переживань, спрага за культурними цїнностями — се ще не сама культура і не її цїнности. Естетичний голод—

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 17:00 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

се тільки початок. Культура естетична може творити ся не з боротьби о істноване, яку веде „пролєтаріят“, а з забезпеченя, з рівноваги, з надвижки сил духових, одним словом з „естетичної ситости“, як каже Мережковський. Ми годуємо ся поки-що голим борщом — власне широкі маси — се річ відома, а хто вигукує: геть брудні обійми буржуазії! широкі маси внесуть нову культуру — той хиба не бачить або не хоче бачити дійсних обставин, поза партійними кличами.

Впрочім думки і погляди шановного автора, над якими я позволив собі довше спинити ся, дуже характеристичні для нашої інтеліґенції, т. є. людий, які намагають ся кермувати і промощувати шлях української духової культури. Вона не хоче чи не може вірити у свої сили, а все любить відкликувати ся до 75% анальфабетів, висувати їх як найвисший ареопаґ, брати за арбітра в культурних справах. Се явище вповні оправдане обставинами нашого історичного розвою і життя, але тільки до певної міри. Впрочім молоді і наймолодші поколїння могли і мали вже час позбути ся тої психіки „кающих ся дворян“ — і пропаґанду культурних цінностий повести вже раз самостійно, не оглядаючись що хвиля за порадою тих, кому вони мають нести „світло науки“. Тим більше, що тепер се починає заносити фальшом та нещирістю, стало виявом моди, пережитком. А вже з поза партійної програми та світогляду воно виходить якось зовсім не до лиця людям — я абсолютно не розумію, що з того прийде артистови, письменникови, ученому, коли він себе буде називати імперіялїстом, соціялїстом, католиком, демократом і т. д., не розумію, чим се може пособляти його талантови чи його культурній місії. Артист — так артист, тут в творчости вже нема місця на ес-дека. Дивувати ся тільки треба, коли наші письменники обовязково намагають ся творити не раз тільки під „фірмою“. Я не бачу в творчости Лесї Українки чи Коцюбинського, що се партійні письменники, а партія, яка хотїла-би їх заанектувати і їх творчість покласти собі за заслугу, хиба була-би смішна...

Я хотів властиво те сказати: Микола Вороний досить був-би виповів ся, обмежуючись в своїй працї рамками тими, яких вимагає сама тема, а не притягаючи сюди буржуазії та пролєтаріяту. По мойому—се було непотрібне, а дивлячись обєктивно на справу — помогло тільки авторови заплутати ся в темі і довело до неконсеквенцій. Коли він поставив домагане: „визволитись (театрови) з під впливу буржуазії і зробитись доступним, коли не всьому народови, то принаймні широким народнім масам“ — то вже сама льоґіка справи вимагає, щоби з того становища трактувати тему від початку до кінця. Було-би може неправильно, але консеквентно. А тут автор подїлив ся: з одного боку як

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 17:00 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

conditio sine qua non розвою театрального мистецтва кладе участь широких мас, з другого боку не старається ся зовсім подавити своїх чисто субєктивних поглядів, думок та бажань, суперечним тамтим прінціпам. Він залюбки ласує культурними здобутками „представників висшої інтеліґенції“, ті здобутки і заходи коло відродженя мистецтва і театральної справи кладе в основу своєї праці, в основу тої будови, яка має отворити ся для широких мас. Отже все таки єсть якась „позаклясова“ буржуазія, яка не має брудних рук і дбає про завтрішний день пролєтаріяту?! Зближаючись до тої „буржуазії“ автор дивно тратить свою твердість, „забуваєть ся“, переходить на инший зовсім ґрунт і зовсім що инше говорить. Се теж характеристичне — не лише для самого Вороного. Єсть українські артисти та літерати, що визнають „історичний матеріялізм“ і як партійні люди відкидають мистецтво як забавку, а разом з тим як артисти і літерати твердо обстоюють доґму: „мистецтво для мистецтва“. Як вони уміють вести таку „подвійну бухальтерію“ — не знаю, але так є. Щось подібне дає в своїй книжці і Вороний, і се та основна неконсеквенція цілої праці, про яку я говорив ще на початку. Вороний знає, що „ми, як нація, не живем вільним і повним життєм“, що ми й не можемо поки-що так жити, поки „сили національного орґанізму дрімають“, знає про „художність“ наших дотеперішних культурних здобутків, про брак нераз елєментарних підстав для успішного розвою — а все таки йому хочеть ся „орґійного екстазу“, зворушення, опянілости від одухотвореної краси — одним словом пропонує — як та панночка в часї великої революції — їсти „булку“, коли нема хлїба. А треба старати ся о щось одно, рішити ся, опреділити ясно свій шлях і „програму“, а не бути в нерішучости.

Спинившись довше на головному пункті праці Вороного і намічуючи по дорозї точки до дискусії, не думаю тепер спиняти ся над поодинокими справами з окрема. Головний „гріх“ тягне за собою дальші, характер їх буде ясний для кождого, хто уважно слїдив за моїми думками: в освітленю фактів трапляють ся часто ті самі засадничі помилки і непорозуміння. Залюбки автор говорить наприклад про неореалїстичну струю в сучасній европейській драматурґії, про т. зв. „драму живих символів“. І розглядаючи твори драматичні Пшибишевського він приходить до висновку, що у нього теж „перемагає неореалїстична течія“, хоч сам Пшибишевський „теоретик „отрѣшенности“ в мистецтві“. Цікаво, що автор мав в руках твір Пшибишевського „O dramacie i scenie“ (1905), богато з нього скористав і повторив тих самих думок, але замітив, що Пшибишевський там говорить не про „отрѣшенность“ мистецтва, а про „symbol, kiriący życiem“, що в основу творчости кладе не абстракцію а живого чоловіка, — в протилежности до старої до-Ібзенівської драми.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 17:00 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Ну, але се між иньшим. Книжка Вороного цікава та вартісна вже тим самим, що дає матеріял для ширшої дискусії, ставить цілий ряд питань з обсягу мистецтва і його відносин до життя. А що найважнійше: маємо тут до діла з інтеліґентним умом, з автором досвідченим в справах мистецтва—бодай того, про яке говорить—і се надзвичайно улекшує порозуміне поміж ним і читачем.

Від справ театру і театрального мистецтва зійдім знов, як попередним разом „в долину". Такою „долиною" в українському життю стає що раз більше Галичина, т. є. культурне життє галицьких Українців. Займаючись в останні роки щораз більше справами економічними і т. зв. „політикою", теперішний галицький інтеліґент занедбав сильно свою культуру духову, починає навіть гордим бути з того, що єсть „союзи для збуту худоби", а марніє література. Навіть „передові" люди з того вдоволені, а були-би вже зовсім раді, як-би не стало ані одного „дурака", який займаєть ся літературою, мистецтвом, наукою. Гей! таж то навіть самі артисти починають на публичних відчитах вчити молодіж про вартість і значіне гроша, а про літературні та артистичні інтереси говорять як про „заблудженіе". Взагалі пішла мода від якогось часу бути дуже „тверезим", навіть хоч би та тверезість мала виявити ся в простацтві та некультурности.

Понятя про культурність та некультурність теж поплутали ся і галицькі Українці вмовили в себе і намагають ся вмовити і в других, що тільки вони культурні. Теперішня міжнародна ситуація немало причинила ся до того. Галицькі Українці побачили себе в центрі міжнародних інтересів, свято переконані, що через них може бути европейська війна і старають ся робити міну шантеклерів. Засуґґестіоновані своєю власною поставою, як той Тартарен з Тараскону, що шукав за львами в яринних огородах, готові вони на подібну авантуру. В тім настрою вони стали страшними патріотами і патріотизмом тим так переняли ся, що тепер кождий „свідомий Українець" обовязаний підстерігати чи український піп не пє припадково разом з польським, а як пє—то зараз його дає в „соромну рубрику" „Діла".

Дальшим етапом того патріотизму єсть вітрене за „москвофільством". Не за галицькими москвофілами, але за москвофільством, як певного рода духовим ґравітованем до Росії та російської культури. Відси виходячи сучасний галицький інтеліґент бачить на Україні російській самих „москвофілів", людий, що виховали ся і виховують ся на гнилій, т. зв. російській культурі.

В тій нагінці на „москвофільство" Українців в Росії — галицькі Українці забувають лише про одно: як вони самі пересякли польською методою думаня, польськими настроями, одним словом — „польонофіль

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 17:00 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ством". А тим більше тепер, коли починають приходити до переконаня, що польська культура може бути для нас взірцем тому, бо вона патріотична.

Подібно як з патріотичною культурою, маєть ся справа і з поступовістю галицьких Українців. Недавно помагали лаяти Петра Струве за його виступ проти українства — і зовсім слушно демаскували „поступового" москаля. Але на „поступових" Поляках, своїх найблизших сусідах, таки не пізнали ся і польська „поступовість" імпонує їм так само, як і патріотична культура.

От недавно розреклямовано було у нас про виступ Людвіка Кульчицького в справі польсько-української угоди і з великою сатісфакцією було принято до відома його прихильність до Українців. Можна тому тільки дивувати ся. Що Кульчицький не вшехполяк — се правда, вшехполяком не дала-б йому стати його минувшина; але се ще не рація, що нам від того єсть якийсь пожиток і треба попадати в захват. Нехай би він і хотів бути прихильним до нас, але се не значить, що він може про нас говорити не знаючи нас. Кульчицький показав аж занадто ясно своїм твором „Ugoda polsko-ruska", що про нас знає тільки „по наслишкѣ", за нашим життєм стежить лише „між иньшим", що здібний навіть оперти ся в його оцінці та в осуді поодиноких його явищ на реляціях чисто приватних, сторонничих, хибних, попадаючи в тон Полякови чорносотенного характеру—Равіті-Ґавронському в оцінці українського культурного життя. З другого боку хоч як болить душа у сього польського поступовця за суспільною етикою та здоровими відносинами товариськими у сусідів Українців — се не перешкаджає йому з цілої сили прославляти галицького намісника Бобжинського, стежити, чи не приїхав з Варшави потайки який польський національний демократ, а як вистежив кого, давав знати в своїм орґані поліції. Поступовість його орґану мала закривати ті штуки і ловити ріжні креатури на сю удку поступовости і польсько-українського порозуміння. Але ті якось не ловили ся, бодай поміж Поляками і „Nowy Prąd" перестав скоро виходити. Акція скінчила ся фіяском і тільки Українці реклямували її.

Пишу те все, хоч воно й не належить до „літературних заміток". Але се характеризує ідейну сферу галицької України, брак орієнтації галицької інтеліґенції а навіть її більше визначнійших людий, всю анемічність та безпорадність української культурної думки, яка не може собі знайти ради, блукає по манівцях, дає себе „брати на бас",—а те все в результаті й пояснює, чому творча думка, не маючи інтеллектуальних підстав та терену серед свого громадянства, хиріє та занепадає, чому українська літературна продукція в Галичині стає майже з реґули якимсь недоноском.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 17:00 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ДЖЕК ЛЬОНДОН.

Син Вовка.

Мущина рідко коли оцінює жінку по заслузї, принаймнї доти, доки він не позбавлений її присутности. Він не звертає уваги на ту невловиму витонченість атмосфери, яка оповиває жінку, доки він купаєть ся в хвилях сеї атмосфери. А нехай він тільки втратить жінку, як зараз в житю свому відчуває порожнечу, що росте з кожним днем; і в житє його поволї продераєть ся невдоволеннє, з чого власне — він і сам не може розібрати. Як що приятелї його в сїй справі мають досвід не більший від нього, вони тільки сумнївно хитатимуть головами або почнуть запихати його лїками. Але невиразний неспокій від сього не зникне, а навпаки лишаєть ся і ще збільшуєть ся... Мужчина залишає потроху всї свої справи і почуває себе майже хорим. Але раптом одного гарного дня, коли вже витримати не може далї, на нього сходить откровеннє.

На Юконї, як се трапляєть ся лїтом, мужчина звичайно споряджає човна, а як зимою, то впрягає своїх собак і простує на північ. Кілька місяцїв згодом він повертаєть ся з жінкою, яку чекають багато злиднїв і працї, і яка разом з ним вірить в щасливу будучину сього краю. Хиба се не яскравий доказ природженого мужеського еґоїзму?

За се кажу тільки тому, що пригадало ся менї оповіданнє про пригоди Скрефа Мекензі, пригоди, що трапили ся за давнїх-давнїх часів, коли країна мало була досліджена і в Клойндайку було багато тільки риби.

Скреф Мекензі був справжнїм сином сеї похмурої країни. На обличі його лежала печать безперервної боротьби з дикою природою і її стихіями на протязї двадцяти пяти років, з яких два останнїх роки — найважчі — він здобував золото в серединї полярного круга. І ось коли хороба, про яку ми що-йно говорили, опанувала його, він нї трохи не здивував ся сьому, бо як людина бувала не один раз спостерігав у иньших сю хоробу.

І нїчим не виявляв сеї своєї туги, силкуючись придушити її пильною працею. Цїле лїто він вів баталїї з москитами і промивав золото на Стюарт Рівері. Потім спорядив пліт і спустив його вниз по річцї до Форті Майлю; побудував тут надзвичайно вигідну халупу, таку вигідну, що багато було охочих оселити ся укупі з ним. Але він дуже рішуче відсунув такі пропозиції, а потім купив подвійний запас харчу.

Як було вже зазначено, Скреф Мекензі був дуже практичною людиною. Як що йому треба було чого, то він звичайно за яку будь цїну

Generated on 2015-08-07 17:00 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

одержував се, але для сього він не любив далеко ходити. Хоч ріжні небезпеки і пригоди не лякали його, проте йому не дуже то хотїло ся їхати шістьсот тисяч миль льодом і снїгом пустелї, потім дві тисяч миль до свого рідного краю, і все се тільки для того, щоб знайти собі жінку! Житє надто коротке для таких спроб. Тому він зробив таке: запряг своїх псів, поклав на санки якусь дивну річ і подав ся на захід через гори на ріку Танану.

Скреф Мекензі був сміливий і досвідний подорожний, а вовкодави його відомі були на Юконї з свого невтомного бігу і невибагливости в їжі.

Три тижнї згодом він опинив ся коло табору Ловецького індійського племени Стиксів Горішньої Танани. Індійцї були вражені його відвагою; про них йшла лиха слава, нїби-то вони иноді вбивали білих з-за таких дрібничок, як гостра сокира або зламана рушниця. А він йшов посеред них цїлком один і поводив ся то безстрашно та фаміліярно, то спокійно й нахабно. Треба було добре знати психольоґію дикуна, щоб такими ріжнородними способами тримати його в руках, і він дійсно таки вмів поводити ся з сими людьми; він знав, коли впливати на них мягкістю, а коли гнївом та погрозами.

Насамперед Скреф Мекензі посвідчив свою пошану начальникови племени Тлїнґ-Тінеху, підніс йому в подарунок два фунти чорного чаю і тютюну і відразу привернув до себе його серце. Потім він хутко зійшов ся з мужчинами та дївчатами і того-ж вечора впорядив їм нїби то частуваннє — потлач. Для сього втоптали снїг на довгастій площадцї біля ста футів завдовшки і двадцяти пяти завширшки. Посередині запалили багатє, з його боків навалили соснових гиляк, і цїле племя, зібравшись біля огню, виспівувало своїх пісень на честь гостя.

На протязї двох років пробування в сїй країнї Скреф Мекензі встиг навчити ся кільком словам з нескладного словника Індійцїв, засвоїв навіть їх гортанний з лясканнєм говір, а також і вирази їх з прибільшеними вихваленнями і красномовними привитаннями. Користуючись сим знаннєм він звернув ся до них з промовою, яка вповнї відповідала їх первісним вимогам красномовности й поезії. Йому відповіли так само Тлїнґ-Тінех і шаман. Потім він роздав мужчинам дрібні подарунки, прилучив ся до їх співів і виявив себе справжнїм знавцем в грі в пятьдесять дві палочки.

Вони курили його тютюн і були зовсїм ним очаровані. А в поводженню юнаків було щось хвалькувате-задирливо, хоч се можна було пояснити дуже прозорими натяками старух і хихиканнєм дївчат. Хоч і мало вони знали білих людей або як їх називали дикуни „Синів Вовка“,

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 17:00 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

але й ті, яких вони знали, залишили їм на собі доволї повчаючу памятку.

Не вважаючи на зверхній спокій й безжурність, Скреф Мекензі помічав сей настрій. Але ранїйше ніж розпочати рішучі вчинки, він в ночи загорнувшись в свої футра і викуривши несчислиму кількість тютюну, з усїх боків обміркував плян свого дальшого поводження і нарештї прийшов до такого рішення. Одна тільки дївчина, дочка начальника племени Заринська, сподобала ся йому. Вона дуже відріжняла ся від иньших дївчат свого племени і більше ніж задовольняла смак білої людини рисами свого облича, постатю, манєрами, самопошаною. Отже, се вирішено! Він візьме її собі, зробить своєю жінкою і назве її... ну хоч би Гертрудою! Вирішивши так, він повернув ся на иньший бік і заразже заснув, як щирий син своєї всемогутньої раси.

Тим часом справа посувала ся на перед доволї туго; але Скреф Мекензі ужив всеї своєї спритности і зовсїм збив з панталику дикунів своєю безжурністю. Насамперед він подбав зробити на них сильне вражіннє тим, що забив оленя на відстани шістьсот ядрів, і тим самим викликав захопленнє цїлого табору і довів, що він досвідчений ловець і чудовий стрілець. Один вечір він провів в хижі Тлїнґ-Тінеха, проводячи довгі розмови і частуючи всїх тютюном. Знаючи, яким авторитетом користують ся у дикунів чарівники, він так само посвідчив свою пошану й шаманови, думаючи тим придбати в нїм спільника. Але тут справа була не така легка.

Сей поважаний чоловік тримав ся так гордо й замкнуто, що довело ся зовсїм дати йому спокій, залишити думку про спільництво з ним і записати його швидче в число ворогів своїх.

Не вважаючи на те, що Мекензі все ще не мав нагоди перекинути ся з Заринською хоч словом, проте він постарав ся зясувати їй свої наміри, кидаючи на неї крадькома доволї красномовні погляди. І вона чудово зрозуміла його, але з кокетовання кожного разу як мужчини залишали її, вона окружала себе жінками і не давала нагоди підійти до неї. Але він не поспішав, бо був певний, що вона думає про нього і і чим довше се буде тягнути ся, тим більше се сприяє йому.

Нарештї одного вечора, коли він вже вирішив почати акцію, він раптом покинув димну халупку начальника племени і пішов в сусїднїй намет. Як звичайно, Заринска сидїла, окружена жінками і дївчатами, шиючи мокасіни. При його появленню залунав сміх і посипались дуже прозорі жарти про нього й Заринску. Одначе він не став довго панькати ся з ними, хутко вислав їх геть, а вони поспішили, розумієть ся, рознести сю свіжу новину по цїлому таборі.

Тим часом Мекензі пояснив дївчинї як умів, на її рідній мові

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 17:00 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

свої наміри і вони хутко порозумілись. Дві години згодом він зібрав ся відходити.

— Значить, Заринска піде в хижу до Білої Людини? Гаразд! Тепер я йду говорити з твоїм батьком; він може не такий згідливий. Я дам йому за тебе великий викуп, але він не повинен вимагати за багато. А що, як він скаже ні? Чудово! Заринска все таки піде в халупку до Білої Людини.

Він вже підніс футряну шкіру, що закривала вхід в шатро, як раптом легкий поклик дівчини змусив його оглянути ся. З палаючим збентеженим обличем вона стала перед ним на коліна і почала розціпати його широкий пояс. Він глянув на неї не розуміючи, з неспокоєм, мимоволї насторожившись і прислухаючись до згуків, що доносили ся з околи. Але її дальше поводженне хутко розвіяло всї його сумнїви і він радісно всміхнув ся. Вона витягла з свого робочого мішка піхви з оленячої шкіри, майстерно вигаптовані химерними взорами. Потім вона витягла його великий ловецький ніж, з пошаною подивила ся на його гостре лезво і не стримавшись провела по ньому великим пальцем; а тодї вклала його в нові піхви, які засунула за пояс, як було ранїйше.

Ся сцена дуже нагадувала сцену давно минулого часу між благородною дамою і її лицарем. Мекензі підняв її з колїн і злегка торкнув ся своїми устами її червоних уст; се були перші невідомі їй досї пестощі Вовка: в його обличї стальовій вік зустрів ся з камяним.

Гомін збудження стояв в повітрі, коли Скреф Мекензі з великим узлом під рукою увійшов в хижу Тлїнґ Тінеха. Дїти тягли сухе гиле для майбутнього потлача, балачки жінок ставали все неспокійнїйші, а юнаки, зібравшись ґрупами, похмуро переговорювали ся між собою. З халупки шамана між тим несли ся жалібні згуки заклять.

Начальник та його жінка з каправими очима сидїли в своїй халупі і одного погляду на них було досить, щоб пересвідчити ся, що їм все відомо. Тодї він приступив просто до дїла, показавши їм ранїйше вишиті піхви, які він що-йно одержав, як незаперечний доказ єднання його з Заринскою.

— О, Тлїнґ Теніх! — почав він свою промову. — Могутнїй ватажок Стиксів і цїлої країни Танани, володарю лося, ведмедя і оленя! З великим наміром стоїть перед тобою Біла Людина. Багато місяцїв стояла порожня його халупка і він почував себе самотнїм на світї. Серце його розривало ся в тиші і так бажало, щоб жінка його сидїла поруч з ним в його халупцї, щоб зустрічала його з гарячою стравою біля огнища, коли він повертаєть ся з полюваня. Вчувають ся йому дитячі голоси і тупотїнне дитячих мокасін. І ось одної ночи він побачив у-в'снї Ворона, великого Ворона, твого батька, батька всїх

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 17:00 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Стиксів. І так сказав Великий Ворон самітній Білій Людині. Привяжи мокасіни твої і надінь лижви, положи в санки їжи на багато снів і прегарні подарунки для начальника Тлінґ Тінеха. Тоді поверни лице твоє в той бік, де сонце ховаєть ся в землю в середині весни і їдь в Велику країну Ловців до свого начальника. Там ти повинен всім зробити подарунки, і Тлінґ Тінех, мій син, стане тобі замість батька. В його халупі є дівчина, в яку я вдихнув житє для тебе. Ся дівчина буде твоєю жінкою.

— О, начальник, так сказав Великий Ворон, — тому я кладу до ніг твоїх багато подарунків і хочу взяти з собою твою дочку.

Старий загорнувсь в свої футра з суворою свідомістю свого високого становища, але не встиг нічого відповісти, бо в халупу вбіг хлопчик і засапавшись повідомив, що начальника кличуть на нараду, і втік.

— О, Біла Людина, яку ми назвали „Убивець Оленя“ і якого звуть ще Вовком і Сином Вовка. Ми знаємо, що племя, з якого ти походиш, могутнє; ми пишаємо ся, маючи тебе за гостя на потлачі, але цар-лосось не йде до пари з псом-лососем і Ворон не йде до пари з Вовком.

— Ні, не так — гукнув Мекензі. — Я бачив дочок Ворона в таборах Вовка: жінку Мортімера, жінку Треджіджо і Варнави, яка пішла два ледоходи тому, і про багатьох иньших чув, хоч і не бачив їх на свої очи.

— Сине мій, твої слова справедливі. Але погибельні були сї змішання як змішання води з піском і сніжинки з сонцем. А чи зустрічав ти коли небудь Мейсона та його жінку? Ні? Він прийшов сюди десять ледоходів тому — перший з усїх Вовків. А з ним був ще великий чоловік, стрункий, мов лоза й високий на зріст; він був дуже сильний, а серце його було мов місяць у-лїтку; він...

— О, — перервав Мекензі, впізнавши в сїм описі дуже відому на всїй півночи постать, — се Мелмют Кід!

— Так, се він, — велика людина. А чи бачив ти коли-небудь жінку його товариша? Се була сестра Зарински.

— Ні, начальнику, я не бачив, але чув про се. Мейсон далеко, далеко на півночи... величезна сосна впала й забила його. Але велике було його кохання і багато золота було в нього. Взявши се золото і свою дитину вона поїхала далї. Вона їхала безконечну кількість снів в Велику Країну, де нема нї морозу, нї снїгу, нї лїтнього північного сонця, нї зимової полудневої ночи. Вона і тепер живе там.

Другий післанець перервав його мову, у друге запрошуючи начальника на нараду. І коли Мекензі виштовхував його з халупі в снїг, він помітив поддалїк, навколо багатя якісь невиразні постати, почув рит-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 17:00 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

мічні співи низьких мужеських голосів і зміркував, що шаман настроює Індійців проти нього. Треба було поспішати. Він знову звернув ся до начальника.

— Отже, я хочу взяти твою дочку. А тепер подивись сюди: ось тютюн, чай, багато цукру, теплі накривала, хустки, а ось справжня винтовка, до неї багато куль та пороху.

— Ні, — відказав старий, ледве перемагаючи спокусу на вид скарбів, що лежали перед ним. — Тепер мій нарід зібрав ся на нараду: він не хоче сього шлюбу.

— Але не ти — начальник!

— Все одно, наші юнаки гнівають ся, що Вовки взяли собі їх дівчат і вони не можуть женити ся.

— Слухай, о Тлінґ Тінеху! Ранїйше ніж ніч перейде в день, Вовк пожене своїх собак в гори на схід в країну Юкона, а Заринска розчищатиме шлях його псам.

— А ранїйше, ніж ніч дійде до середини, мої юнаки кинуть собакам мясо Вовка, а кістки його розкидають по снїгу і тільки під час повіди знайдуть їх.

Справа ставала поважною. Смагле лице Мекензі почервоніло від люти. Він підніс голос. Тоді стара, що сиділа доти мовчазним свідком, почала прокрадати ся повз нього до виходу. Помітивши се, Мекензі грубо шпурнув її назад на її футряну підстілку.

— Ще покликаю до тебе, послухай мене, о Тлінк Тінеху! Вовк вмірає з міцно зціпленими зубами, з з ним повинні вмерти десять самих сильних з твоїх вояків, потрібних тобі, бо польованнє щойно почало ся а рибні лови зачнуть ся ще за кілька місяців. І потім яка тобі користь з моєї смерти? Я ж знаю ваші звичаї: твоя доля з мого багацтва буде мізерна. Віддай менї твою дочку, і все се буде твоє. І ще — прийдуть мої брати, багато їх і ненажерна утроба їх, і дочки Воронів родитимуть дітей в хижах Вовків. Мій нарід сильнїйший ніж твій. Така доля. Скори ся — і все се багацтво буде твоїм.

За стїнами юрти під чиїмись ногами зарипів снїг. Мекензі зняв винтовку і відщіпнув від пояса револьвери.

— Згодь ся, начальнику!

— А як мій нарід не згодить ся?

— Згодь ся ти, — і все се багацтво твоє. А з твоїм народом я змовлю ся потім.

— Нехай буде так, як хоче Вовк. Я беру його подарунки, але я упередив його.

Мекензі передав йому подарунки, при чім непомітно попсував засовку винтовки і опріч усього обіцяного подарував старому ще барвисту

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 17:00 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

шовкову хустку. В сей час в хижу увійшов шаман з півдюжиною вояків. Мекензі сміливо пройшов між ними і вийшов з намету.

— Збирай ся! — лаконічно звелїв він Заринсцї, проходячи повз її юрти і пішов запрягати псів. За кілька хвилин він урочисто зявив ся на нараду на чолї своєї запряжки, при чім Заринска вже йшла поруч з ним. Він заняв місце на верхнїм кінцї площинки, поруч з начальником. А Заринску поставив на належне їй по звичаю місце — позаду, лїворуч від себе, щоб забезпечити себе на випадок нападу від заду. Мужчини сїли на карачках по другий бік багатя і заспівали стародавню пісню, швидше дику, анї-ж гарну. На нижнїм кінцї площинки під доглядом шамана танцювало кілька жінок. Він лаяв кожного разу ту з них, яка на його думку не виявляла стільки екстази, скільки вимагав ритуал. Жінки, завинені в важку масу чорного вскудовженого волося, по волї розхитували ся взад і вперед, силкуючись додержуватись ритму напівів, які все міняли ся.

Дивна була ся сцена, глибоким анахронїзмом віяло від неї. В той час, як на півднї минало девятнадцяте столїттє, тут в повній силї процвітала дика, первісна людина, мешканець печери, забутий уламок Давнього Світу.

Червонобурі волкодави сидїли тут же з своїми хазяїнами, завиненими в звірячі шкіри; вогонь багатя відбивав ся в їх червоних очах і на вкритих піною іклах. Віддалїк мовчазно спав лїс, завинений мов привид в білий снїговий саван. Біла Тиша, загнана на узлїсє, здавало ся тільки тимчасово притаїла ся там. Зірки наче танцювали в небі, як се завжди буває підчас сильних морозів. Полярні Духи Північного Сяйва скажено гнали ся по небу один за одним в своїх блискучих плащах.

Скреф Мекензі мало звертав уваги на дику величність краєвида, що розстелював ся перед ним; його цікавило в сей час инше, більш важне питаннє.

Зявившись на нараду, він насамперед кинув швидкий, уважливий погляд на всїх зібраних, силкуючись зразу зясувати, чи цїле племя зібрало ся тут. На хвилинку погляд його зупинив ся на новонародженім немовлятку, яке ссало груди матери — і се в шістьдесять градусів морозу. [1]) Йому пригадали ся нїжні жінки його раси, і він усміхнув ся. А така-ж сама нїжна жінка породила його на світ Божий і від неї він одержав дійсно царську спадщину, що давала йому і його соплеменникам панованнє над суходолом і морями, племенами й тваринами цїлої земної кулї. І ось тепер один, стоючи серед численних ворогів, під льодовим подихом арктичної зими, безмірно далеко від своїх, він

[1]) По Фаренгейту.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 17:00 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

відчув дике захоплення небезпекою, збудженне бійкою, в якій йому належало або перемогти або вмерти.

Співи і танці нарешті скінчились і шаман звернув ся до зборів з промовою, глубою, але не позбавленою своєрідного красномовства. Головним знарядом його впливу була обшира мітольогія його племени, за помічю якої він зручно впливав на легковірність своїх одноплеменників. Творче начало — се Ворон і Ворóна, проти якого висувало ся руйнуюче начало в лиці Мекензі — Вовка. Але боротьба не повинна обмежувати ся боротьбою самих духовних сил — люди теж повинні бороти ся. Вони діти Ворона, що послав їм священний вогонь, а Мекензі — син Вовка або Диявола, що те саме. Велику зраду і переступство вчиняє той, хто приходить до згоди в сій ненастанній боротьбі і віддає своїх дочок за жінок свому найлютійшому ворогови.

Шаман уживав самих грубих, самих гострих слів і виразів, щоб зганьбити Білу Людину, називаючи її низьким шпіоном самого Диявола.

Під час останніх слів його промови дикий крик збудження проніс ся лавами слухачів.

— О, брати мої! всемогутній Бог наш! Чи не Він дав нам роджений в небі огонь, щоб нам було тепло? Чи не він випустив з своїх ям сонце, місяць та зорі, щоб нам було ясно? Чи не він вивчив нас бороти ся з Духами Голоду й Морозу? Але тепер Ворон розгнівав ся на дітей своїх і не хоче більше помагати їм, бо тільки жменька лишилась їх. Забули вони бога свого, стали лихі діла творити і поганий шлях обрали собі: пустили в свої намети ворогів і дали їм місце біля багатя свого. І уболіває Ворон над беззаконнєм дітей своїх, але коли вони отямлять ся і знов повернуть ся до нього, вийде він знов з темряви на поміч їм. О, брати, той, хто дав вогонь з неба, сказав шаманови волю свою, щоб він сповістив її вам. Отже нехай юнаки відведуть жінок в юрти їх; нехай кинуть ся вони на Вовка і вчеплять ся йому в горло — і нехай буде безсмертна їх злість! І плодючі стануть жінки їх і численний та могутній нарід наш. І приведе Ворон з Півночи незчислимі племена батьків та дідів наших і знищать вони Вовків і зітруть вони з лиця землї сліди їх подібно тому, як вітер розносить попіл багатя, — і запанують вони знову на цілій землї. — Так сказав наш Великий Бог, Великий Ворон!

Сю обіцянку вічного царювання на землї зустріто було дикою бурею криків і Стикси посхоплювались з своїх місць. Мекензі увільнив пальці з рукавиць і став спокійно чекати. Тоді всї почали криками викликати Лїсу і не заспокоїли ся, доки він не вийшов наперед з промовою.

— Браття! — почав він. — Мудро казав шаман. Вовки взяли жінок

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 17:00 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

наших і лишили ся бездітними мужчини наші. Вовки взяли собі наші теплі футра, а замість них дали нам лихих Духів, які живуть в пляшках і одежу зроблену не з шкір бобра або риси, а з трави. Але ся одежа не дає тепла, і наші мужчини почали вмірати від невідомих хороб. Ось я, Ліса досі не взяв собі жінки, а чому? Обидві дівчини, що подобали ся мені, одна по одній пішли в табор Вовків. Ось і тепер я зібрав футра бобра, оленя й лося, щоб добити ся прихильности Тлінґ Тінеха і взяти за жінку його дочку Заринску. А вона підвязала вже лижви, щоб протоптувати шлях собакам Вовка. Не про одного себе говорю я. Так було і з Ведмідем. Він теж хотів бути батьком її дітей і теж зібрав тому багато футра. Я говорю про всіх юнаків, які теж не мають жінок. Вовки мають ненажерливу утробу. Вони завжди беруть з здобичи мясо, залишаючи Воронам недоїдки.

— Ось напр. Букла! — скрикнув він, грубо тикаючи пальцем в скалічену жінку. — Ноги її криві, вона не може збирати суків в лісї і носити здобич ловцям. А її вовки не взяли!

— Так, так! — закричали його одноплеменники.

— Або ось ще Мірі, очи якої перекосив злий Дух. Навіть маленькі діти лякають ся, коли вона дивить ся на них, а ведмідь, кажуть, побачивши її звертає з шляху. Чи не візьмуть вони її?

Знов залунав дикий гомін похвалення.

— А ось сидить Пішет. Вона не чує моїх слів. Вона ніколи не чула голоса свого чоловіка і дітей. Житє її минає в Білій Тиші! І її вони не взяли собі. Вони беруть все краще, а нам залишають недоїдки! Брати, сього більше не буде! Ми не повинні більше пускати Вовків до наших багать. Пора!

Наче у відповідь на сї слова цілий потік вогнів Північного Сяйва, — пурпурового, зеленого та жовтого — перерізав ціле небо і затопив його з одного краю до другого. Раптово вражений сим зявищем Ліса наче захолов на місці з простягненими наперед руками.

— Дивіть ся — гукнув він. — Ось встали великі Духи батьків наших і великі діла діють ся сеї ночи.

Він одійшов, а на його місце, підштовхнутий товаришами, виступив наперед другий молодий вояк. Він був цілою головою вище від усіх, а його могутні груди були розкриті не вважаючи на мороз. Здавало ся, слова стали йому в горлї, і він переступаючи з ноги на ногу, не знав, що робити. Обличє його було жахне: одна половина була видерта і весь вигляд його був бридкий. Нарешті він вдарив себе пястуком в груди, причім розляг ся згук наче в барабан вдарили і почув ся його голос немов з печери.

Я — Ведмідь, Блискучий Хвіст і Син блискучого Хвоста. Коли мій

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 17:00 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

голос був подібний на голос дівчини, я тоді вже вбивав рися, оленя й лося; коли-ж він став нагадувати голос росомахи, зловленої в сільце, я пройшов через гори на північ і забив трьох з Білої Ріки. А коли мій голос став як ревіннє буруна, я не звернув з дороги ведмедеви, як він трапив ся на моїм шляху.

Він зупинив ся і виразно провів рукою по шрамам скалїченого облича.

— Я не вмію, як Лїса, говорити гарних слів. Мій язик захолов як ріка і слова мої короткі. Лїса каже, що сеї ночи повинні відбути ся великі дїла. Гаразд! Як струмок на весні лють ся з його язика слова, але він скупий на дїла. Сьогодня в ночи я буду бити ся з Вовком. Я забю його, і Заринска сидїтиме біля мого огнища. Так сказав Ведмідь.

Не вважаючи на те, що все навкруги його почало рухати ся, Мекензі не втратив самовлади. Він скинув рукавиці, пересунув наперед кобури обох револьверів і приготував ся до бійки. Він розумів, що становище його було-б безнадїйне, як би ворог напав на нього цїлою масою, але раз зважившись, він приготував ся вмерти з міцно сцїпленими зубами. Ведмідь вдержав своїх товаришів, а самих буйних втихомирив за помічю своїх страшних кулаків. Коли гомін почав затихати, Мекензі глянув на Заринску — залюбував ся нею. Вона вся нахилилась уперед на своїх лижвах і всїм своїм виглядом з напіврозкритими устами і тремтячими ніздрями нагадувала тигрицю, яка готова кинути ся наперед. Великі чорні очи її встромлені були на одноплеменників з страхом і викликом, а хвилювала ся вона так сильно, що здавало ся перестала дихати. Конвульсійно притиснувши одну руку до грудей а другою міцно стискаючи держальце, вона наче захолола в однім пориванню. Відчувши на собі погляд Мекензі, вона отямила ся, вирівнялась з глибоким зітханнєм і післала йому погляд похвалення й кохання. Тлїнґ-Тінех хотів було говорити, але голос його заглушили поклики мужчин. Тодї Мекензі виступив наперед. Лїса розкрив було рота, щоб гукнути, але Мекензі дав йому такого штурханця, що він зараз же затих і слова стали йому в горлї. Його побитє зустріто було загальним реготом і насмішками, після чого всї заспокоїли ся і почали слухати.

— Браття! — почав Мекензі. — Біла Людина, яку ви назвали Вовком, прийшла до вас з щирим словом; вона говорить тільки правду. Вовк прийшов до вас як приятель бажаючи стати вашим братом. Але ви вже дали йому відповідь і минув час лагідних слів. Насамперед я хочу вам сказати, що у вашого шамана лихий язик і він лжепророк, ті слова, які він видає за волю Огнедавця — брехливі. Вуха його закриті для слів Ворона і він сам вигадав всї ті лукаві небувальщини,

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 17:00 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

якими дурив вас. Він не має ніякої власти. Коли ваших собак забито було й зїдено і шлунки ваші наповнено було шкірою і шматками мокасінів; коли вмерли всі старі і діти і висхли груди в матерів; коли темрява настала на землї і ви вмірали мов лоси в осени; і ще коли в вас був голод, — чи дав тодї ваш шаман здобич вашим лоьцям, чи дав він мясо вашим шлункам? Ще раз кажу вам: ніякої сили немає ваш шаман, — і ось я плюю йому в лице!

Хоч всї були збентежені таким кощунством, але се не викликало особливого збурення. Тільки де-хто з жінок налякали ся, а мужчини підвели ся сподїваючись якого-небудь чуда. Всї зори були звернені на обох супротивників. Шаман побачив, що настала критична хвиля, відчув, що вплив його захитав ся і розкрив було рота, але змушений був втїкти перед Мекензі, який настирливо наступав на нього з піднятими кулаками і палаючими очима.

Бачучи се Мекензі погордливо всміхнув ся і казав далї:

— Як, хиба я не вмер? Хиба блискавка не спалила мене? Хиба зорі не впали з неба і не роздушили мене? Я вже покінчив з сим псом. А тепер я казатиму вам про мій нарід. Се самий сильний і могутнїй з усїх народів, який панує над усїми землями. Зпочатку ми полюємо, як я зараз по одному, потім — зґраями і нарештї ми заповняємо як лось, цїлу землю. Ті, кого ми беремо в наші юрти, живуть; ті, що противлять ся, вмірають. Заринска вродлива дївчина, сильна й міцна, здатна стати матїрю Вовків. А коли навіть вам і пощастить вбити мене, то все одно слїдами моїх псів сюди прийдуть мої брати, а їх багато, і Заринска все одно стане матїрю Вовків. Слухайте закон Вовка: кожний, хто відібрав житє одному з Вовків, повинен заплатити за нього житєм десяти чоловік свого народу. Багато країн вже заплатили сю цїну, а багато ще заплатять.

Тепер звертаюсь до Лїси та Ведмідя. Ви здаєть ся вибрали собі сю дївчину. Так? Дивіть ся, я вже купив її. Ви бачите винтовку, на яку спираєть ся Тлїнґ-Тінех, а решта віна лежить у нього в юртї. Та проте менї хочеть ся зробити приємне сим юнакам. В тебе, Лїса, язик пересох від довгих промов, і я дам тобі пять пачок тютюну — він змочить твій язик, щоб ти міг кричати на зборах. Але Ведмедеви, якого я поважаю, я дам ковдри, двадцять чашок муки, тютюну вдвічи більше анїж Лїсї, як він згодить ся піти зо мною через гори на схід і тодї я дам йому винтовку таку як у Тлїнґ-Тінеха. Нї? Гаразд. Вовкови обридло говорити. Ще тільки раз скаже він закон Вовка: кожний, хто відбере житє одному Вовкови, повинен заплати за нього житєм десяти чоловік свого народу.

Мекензі усміхаючись скінчив свою промову і повернув ся на своє місце, але в души він дуже хвилював ся.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 17:00 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

До світанку було ще далеко. Заринска підійшла до нього і розповіла, які штуки вміє Ведмідь робити ножем під час бійки.

Отже нарада постановила вирішити сперечку герцем. Зараз же почали втоптувати сніг навколо багатя, роблячи площинку для бійки. Багато розмов викликало побите шамана; де хто був певний, що він тільки не захотів виявити своєї сили, иньші-ж згадували колишні випадки і згоджувались з Вовком.

Коли все було готове, Ведмідь заняв місце в центрі площинки стискаючи в руці великий російський ловецький ніж. Тоді Ліса вказав на револьвери Мекензі; той скинув їх укупі з поясом і надів на Заринску; їй же він передав і свою винтовку. Вона похитала головою, уболіваючи, що, як жінка, не вміє поводити ся з сими дорогоцінними предметами.

— Слухай, — звернув ся він до неї, — як що відзаду буде для мене яка-небудь небезпека, ти гукни тільки — муж мій! Ні, ось як— муж мій!

Він засміяв ся, коли вона повторила сї слова, вщіпнув її за щоку і потім увійшов в коло. Не тільки сильнійший і дужчий був Ведмідь, але ніж його був довший на два дюйми. Скреф Мекензі з першого погляду зрозумів, що перед ним серіозний супротивник, але блеск стали зараз же привернув йому підвисшений настрій, пануючий у людей його раси.

Бій почав ся. Зпочатку Ведмідь так влучно наступав на нього, що кілька разів загоняв його на самий край площинки в глибокий сніг, але кожного разу дякуючи своїй зручности він знов і знов повертавсь в коло. Кожний влучний рух його супротивника викликав похваляючі вигуки, вказівки, поради його товаришів, тоді як успіхи Мекензі зустрівано цілковитим мовчаннєм. В міру того, як бій горячійшав Скреф нападав і боронив ся з тою холодністю, яка зявляєть ся наслідком певности своїх сил. Зпочатку він жалів свого супротивника, але потім в нїм все сильнійше і сильнійше прокидав ся чисто первістний інстінкт жадоби крови. Десять тисяч літ культури мов не було і се був просто дикун печери, що в бійці здобуває собі самку.

Два рази він вже встиг ранити Ведмідя без шкоди для себе; але в третє він ледве не попавсь сам і для власної оборони схопив ся рукою за вільну руку супротивника, — тепер вони вже били ся груди проти грудей і ось коли він зазнав цілком страшної сили свого ворога. Мязи його напружили ся з надзвичайною силою і здавало ся готові були луснути, а сталь ножа тим часом все наближала ся й наближала ся. Загорнуті в футра постати окружили їх з усїх боків, щоб не пропустити ні одного руху.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 17:00 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Раптом Мекензї одним влучним рухом відкинувшись трохи на бік, вдарив ворога головою. Ведмідь мимохіть похитнувсь, втративши рівновагу. Скористувавшись сим Мекензі вдарив його під ногу. Потім навалившись на нього всею вагою кинув його за коло в глибокий сніг. Але Ведмідь скочив зараз же і знов кинув ся на ворога.

— О, муж мій! — розляг ся раптом тремтючий зляканий голос Зарински.

І в ту-ж хвилю задзвенїла стріла, але Мекензі вже встиг нахилити ся до землї і зазубрена стріла пролетїла над його головою та трапила просто Ведмедеви в груди. В ту мить Мекензі скочив на ноги. Ведмідь лежав вже непорушно, а по той бік багатя шаман готував вже нову стрілу. Раптом ніж, кинутий влучною рукою Мекензі, засвистав в повітрі і блеснувши сталю, мов блискавка на огнї багатя, встромив в горло шамана.

Він захитав ся і поволї повалив ся просто в палаюче багате.

В ту хвилю розляг ся згук курка, але даремно Лїса схопивши винтовку Тлїнґ Тінеха, силкував ся вистрілити і не спромігши ся кинув її на землю. Бачучи його марні зусилля, Мекензі насмішкувато зареготав ся.

— А Лїса видно ще не навчив ся поводити ся з сею забавкою? Він ще жінка! Ходи сюди з винтовкою, я научу тебе, як з нею поводити ся.

Лїса вагав ся.

— Ходи-ж, коли я говорю!

Лїса підійшов поволї, мов побитий песик.

— Се робить ся ось як! — Замок посунув ся на своє місце, курок підняв ся і Мекензі приклав рушницю до плеча.

— Лїса сказав, що сеї ночи повинні відбути ся великі події, і він не помилив ся. Великі події відбули ся, але Лїса меньше всїх брав в них участи. Він все ще думає взяти собі Заринску? А чи не хоче він піти у слїд за Ведмедем і шаманом? Нї? Гаразд! Тлїнґ Тінех, даю тобі сю винтовку у друге. Як що ти коли небудь надумаєш ся прийти в країну Юкона, знай, що для тебе завжди знайдеть ся і місце і багато їжі біля огнища Вовка. Ніч переходить в день. Я йду, але я можу знову прийти і у останнє нагадую вам закон Вовка.

Він здавав ся їм якоюсь надприродною істотою.

Він підійшов до Зарински, вона стала на своє місце на чолї запрягу і пси рушили. Кілька хвилин згодом вони зникли в лїсї. Сього тільки і чекав Мекензі. Він підвязав свої лижви і приготував ся слїдувати за ними.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 17:00 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— А хиба Вовк забув про пять пачок табаку? — несміливо запитав Ліса.

Обурений Мекенз повернув ся до Ліса, але потім йому подобав ся своєрідний комізм сього вибрику.

— Я дам тобі неповну пачку.

— Як захоче Вовк, — покірливо вимовив Ліса, простягаючи руку.

Переклала *Нат. Романович.*

IGNOTUS.

З австрійської України.

Деякі підрахунки.

Коли би прийшлось певний період часу в політиці оцінювати на підставі виключно конкретних результатів, чи, кажучи звичайним галицьким терміном, „здобутків“ даної політики, то минулий рік в галицькій політиці можна б охрестити часом, в якім загалом нічого не стало ся. Одначе, як відомо, природа не терпить порожнечі, з другого боку відомо теж, що слово „результат“ само по собі vox media, значить результати можуть бути позитивні і неґативні. Дальше треба взяти під увагу, що хвалити Бога богато дечого діеть ся в життю (навіть в життю „політичнім) поза сферою діяльности і впливів парляментарних репрезентацій. Через те, розумієть ся, і 1912 р. порожнім назвати не можна. Та на жаль все таки з приводу наведеної в горі причини не можна про нього щось доброго сказати.

Даючи огляд української політики в Галичині прийшлось би хиба коротко подати зміст статей писаних на сю тему в ріжних книжках нашого журнала та й годі. От же згадати про дві справи „що стояли на дневнім порядку: справу виборчої реформи до галицького сойму і справу українського університету; дальше вибрати з щоденних часописей і переповісти звістки про ріжного рода конференції та переговорни в сих справах, нарешті підрахувати докладно і подати скількість сих конференцій—ось і все.

Все те звичайно робить ся з початком нового року. Та в сім випадку справа стояла так, що як раз в перших місяцях нового року можна було сподівати ся такої чи иншої розвязки двох найважнійших питань в галицькій політиці: справа заснования українського університету і виборчої реформи до галицького сойму.

Пригадаймо факти.

Основними точками політичної проґрами нашої репрезентації ще з попередньої каденції були отсї три справи: 1) справа виборчої рефор-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 17:00 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ми до галицького сойму, 2) справа заснования українського університету і 3) справа реформи адміністрації в Галичині. Про сю останню нічого говорити; вона ніколи не займала визначного місця в політиці а в кінці якось сама собою зникла не вспівши навіть прибрати скільки небудь конкретної форми. За те дві попередні заповнили собою діяльність української політичної репрезентації — не раз навіть зі шкодою для инших важних питань — і ніколи не сходили з дневного порядку, хиба тільки чергуючись. Таке чергованнє було наслідком прийнятої нашими посольськими клюбами тактичної засади, що між згаданими справами не може бути обопільного обусловлення (iunctim), себ то поводженнє чи неповодженнє одної з них не може впливати на таке чи инше полагодженнє другої. Університет, мовляв, повинні ми одержати від центрального правительства, а про виборчу реформу умовляємо ся з Поляками і дістати маємо її через галицький сойм. Проти сього, очевидно, нічого не можна сказати. Та не вважаючи на се, таке поставленнє не тільки що не улекшило розвязки згаданих справ, а навпаки утруднювало їх полагодженнє. Се в першій мірі через те, що коли дебатованно над одним питаннєм, то друге через той час спокійно собі спочивало. Словом справи проволікали ся в безконечність. З того виходить, що навіть найбільш раціональні засади самі по собі немають особлившого значіння; мало їх поставити — треба вміти ще їх перевести. В результаті як справа виборчої реформи так як і справа заснования українського університету не тільки що не були полагоджені в 1912 р., але навіть в своїм розвою не поступили скільки небудь значно на перед.

Спиняти ся докладно над сими двома справами не варто, бо вони аж надто знані читачам і з щоденної преси і з статей д-ра Цегельського в Л.-Н.-Вістнику за минулий рік. Зрештою, як сказано, ні одна з них не розвинула початкових своїх форм в бажанім для нас напрямі, дарма що в конкретні стадії вступили вони ще 1910 р. (виборча реформа в листопаді, а справа університету ще в маю того-ж року), і як може чим похвалити ся минулий рік, то хиба інтензивністю переговорів і скількістю конференцій в тих справах.

Найінтензивнійше дебатовано і переговорювано в справі виборчої реформи в часі бурливої соймової сесії, себ то від 11 січня до 14 лютого минулого року. Тоді то й сформуловано з польського боку проєкт „згоди“ в тій справі, який ні в чім головнім, принайменше в скількости признаваних Українцям посольських місць (26.4%) лишив ся незмінним і досі Очевидно таке становище польських політичних чинників не довело до ніякого порозуміння і обидві сторони розійшли ся, скинувши з себе урочисто відповідальність за розбитє переговорів. Скликаному небавом по тім Ширшому Народному Комітетови найбільшої з галицьких

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 17:00 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

партій, народно-демократичної, прийшлось тільки прийняти до відома зірваннє переговорів та потішити ся заявою голови українського соймового клюбу, що мовляв, „ми тепер більш нічим не звязані“. Се можна було розуміти так, що при найблизшій нагоді наша репрезентація поставить польській стороні далеко більші домагання в користь Українців. Та нічого подібного не стало ся. А не стало ся тому, що Поляки загалом не спішили піднимати справу виборчої реформи Не постарав ся змусити їх до сього і український клюб в парляменті, коли не рахувати хвилевої проби обструкції в каналовій комісії 27 марта, де Полякам сильно залежало на кориснім полагодженню справи будови каналів в західній Галичині. Проба випала неудачно хоч би вже через те, що обструкцію зараз же так без видимих причин застановлено. Щойно в осени, в другій половині вересня і з початком жовтня піднято знова справу виборчої реформи — а результат сеї фази переговорів відомий хоч-би з статї д-ра Цегельського в XI кн. Л.-Н.-Вістника. Так само ні начім скінчили ся переговори над сим питаннєм в кінці лютого сього року, коли теж обидві сторони розійшли ся ні з чим, скинувши з себе по традиції „відповідальність“ за розбитє. Ніяких більших домагань—в супереч обіцянкам українська сторона не поставила. Полякам же все таки вдало ся нарешті український соймовий клюб збити з прінціпіяльної позиції; президія українського клюбу в супереч дотеперішній тактиці вдала ся в обговореннє детайлів проекту виборчої реформи перед усталеннєм вимаганого проценту мандатів. А се вже значно ослабило становище української сторони при нових пересправах, які власне війшли тепер в нову фазу.

Як сказано, в часї, коли спочивала справа виборчої реформи, висувала ся сама собою справа заснования українського університету. Виступила вона в половині цвітня, і з гори треба сказати, в моменті на стільки вигіднім для української парляментарної репрезентації, що навряд, чи коли наступить такий другий. На дневнім порядку в парляменті стояли справи першорядної ваги і обчислені на далеку мету: справа будови каналів важна передовсім для Поляків, справа буджету і звязаних з ним фінансових реформ, в чім було заанґажоване правительство і нарешті справа військового закона зі значним побільшеннєм презенційного (активного) стану армії. На переведенню сеї останньої справи залежало не тільки правительству, що само собою зрозуміле, але передовсім найвисшим чинникам монархії з окрема ж династії. Цілими роками добивали ся сї чинники переведення того закона, і завсїди без успіху головно наслідком опору Мадярів.

Тим часом, як се частенько діеть ся, в парляменті скільки небудь сконсолідованої і певної більшости правительство не мало. А тут і ще

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 17:00 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

для сього останнього закона потреба було кваліфікованої більшости $^2/_3$ голосів. В такім положенню українська репрезентація могла не допустити до ухвалення ні одної зі згаданих справ і тим способом змусити правительство і звязаних з ним Поляків до полагодження бодай університетської справи. І тут справді наступив період, коли здавало ся, що український парляментарний союз зрозумівши ситуацію, в самій річи постановив використати нагоду і недопустити до парляментарного полагодження згаданих справ, поки не буде порішене заснованнє університету. Та тільки здавало ся і то дуже не довго.

10 мая 1912 один з українських послів заповів в військовій комісії, що „поки справа заснования українського університету не буде запевнена, доти ніякий український посол не може голосувати за військовими законами". Та, очевидно, така погроза — не голосувати за військовими законами — сама по собі ще не така страшна хоч австрійське правительство на точці військових законів незвичайно амбітне: жадає власне голосовання за ними навіть від найбільш опозіційних ґруп і партій. Діло, мовляв, в піддержанню престіжу монархії на зверх. Тут одначе діло було в недопущенню ухвали так військового закона, як буджетової провізорії. І в самій річи українські члени буджетової комісії 17 мая зачали були обструкцію проти буджетової провізорії, що стояла на порядку перед військовими законами. Обструкцію одначе зараз застановлено, наслідком заяви міністра Гайнольда, що „в найблизших днях дасть дефінітивну відповідь" в справі університету. Паралельно з тими пробами обструкції йшли конференції президії українського клюбу з міністрами. Конференції — се один з найбільш улюблених способів австрійського правительства з невдоволеними партіями, які на таких конференціях не одну важну справу втопили, прогаявши на них найважнійші моменти. Так стало ся і тут. На згаданих конференціях обидві сторони станули на тім, що запевненнє заснования українського університету має наступити в формі цісарського письма до правительства, де повинні бути подані основні точки, як, де і в якім часі університет буде заснований.

Таке письмо повинно було, як запевняло правительство, появити ся 29 мая. Тимчасом польське „коло" сформолувало з свого боку такі точки того письма, — які потім правительство взяло за основу свого проєкту. Зміст його зводив ся до таких точок: для Українців має бути заснований окремий університет в відповіднім місті в Галичині до 10 літ, місце осідку повинно бути означене в законодатній дорозі, одначе в тім часі не можна видавати ніяких розпоряджень, які рішали б про Львів, як осідок того університету; дотеперішнє право українських викладів лишаєть ся на львівськім університеті до хвилі дійсного засно-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 17:00 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

вання українського університету, нові українські учительські сили будуть приділені до львівського університету extra statum. Нарешті польське „коло“ перед публікацією такого письма зажадало ґарантій, що український соймовий клюб понехає обструкцію в галицькім соймі. Як вже з того короткого змісту видно, принятє його значило б заснованнє українського університету зробити ілюзоричним. Через те український парляментарний союз 4 червня такий проєкт відкинув. Був се занадто сильний удар від правительства для союза в відплату за схильність до усякого рода конференцій і спинюваннє обструкції.

Через те прийшлось Українцям знова хопити ся обструкційної тактики, тим більше, що доля в своїй незрозумілій прихильности післала незвичайно корисні для такої тактики обставини. Саме в тім часї угорський сойм несподївано при помочи терору супроти опозиції ухвалив військовий закон, який тим самим мусів бути за всяку ціну, як найскорше ухвалений в австрійськім парляментї. Положеннє правительства з огляду на розпад в парляментї стало незвичайно критичне. А тут в самій річи український союз зачав обструкцію навіть з тріскучим ефектом, як 14 годинна промова посла Бачинського (13—14 червня). Та на тій промові раптом уся обструкційна тактика і спинила ся. Спинила ся з нічим неоправданої на зверх причини, бож годї бачити таку причину в звичайній заяві в парляментї міністра освіти, заяві, яка мала бути коментарем до згаданого проєкту в університетській справі, а була держана в такім загальнім тонї, що зміст її зводив ся до таких тез: „ви мене хибно зрозуміли, а я і ціле правительство маємо щирі наміри і зовсім серіозно ставимо ся до справи українського університету“. Потім показало ся, що причини припинення обструкції лежали де-інде, в усякім разї не в уступках в університетській справі. Тими теж причинами були викликані і пояснення української парляментарної репрезентації, що обструкцію ведено не проти змісту законопроєкту, а як демонстрацію проти правительства. Своєю дорогою на скільки український союз добивав ся цісарського письма, то ціль свою все таки осягнув, бо цісарське письмо одержав, хоч, розумієть ся, з иншим змістом. Був се відомий „апель монарха“ з 18 червня. Акт сей в першій хвилї розтрублено і представлено перед нашою суспільністю мало що не початком нової епохи для української людности в Австрії, початком, від якого зачинаєть ся „державна безпосередність“ (Reichsunmittelbarkeit) нашого народа, але він не відбив ся чим небудь позитивним на нашім життю, а в першій лінії на справі університету. В результатї український клюб голосував за законом, здійсненню якого був загрозив обструкцією і се справи університету нї трохи не посунуло на перед.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 17:00 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Ні конференцій, ні навіть дальших проб обструкції, хоч вже „тихшої“ не бракувало і в осінній сесії парляменту та серіознійші пересправи про заснованнє університету наступили аж в другій половині грудня. Серед українських політичних кругів якийсь час виринали думки, чи не покинути давнього способу тимчасового полагодження сеї справи цісарським письмом, а натомість просто жадати від правительства, щоби воно внесло зразу таки відповідний законопроект до парляменту. Сї думки були викликані сумнївами — зовсім оправданими — чи таке письмо, хоч би воно випало по нашій думці в самій річи забезпечує заснованнє українського університету. Досвід вчить, що в Австрії (і мабуть не тільки в Австрії) всякі найбільш урочисті обіцянки і запевнення, ким би вони не були дані, дуже часто не мають пізнійше ніякого реального значіння. Та ся справа на жаль не викликала ніякої дискусії, проєкт розвязання лишив ся дотеперішній. Що ж до meritum, то українська сторона стала на тім: 1) у Львові повинен бути заснований самостійний університет найдальше до 1918—19; 2) до того часу не може бути змінений дотеперішній правний стан на львівськім університеті ні в чию користь і щойно з хвилею фактичного отворення університету теперішній львівський стає чисто польським; 3) в переходовій стадії українські професори повинні бути зорґанізовані в комісії, які будуть ставити міністерству внесення в справі придбання для будучого українського університету учительських сил.

В відповідь на сї домагання польське парляментарне коло 28 грудня сформолувало від себе проєкт цісарського письма, в якім теж обстоює свої давні домагання, а власне: 1) ствердженнє вже тепер польського характеру львівського університету, 2) тим самим всї наукові інституції і весь маєток львівського університету лишаєть ся і на дальше виключно його власністю; 3) український університет повинен бути заснований найдальше до 1 жовтня 1916 р., а коли б се не стало ся до того часу силою закона, тоді має автоматично ввійти в життє провізорична „університетська інституція“ з українською викладною мовою і ся інституція не має оставати ні в якім звязку з дотеперішнім польським університетом. В переходовім періоді нові українські учительські сили можуть бути приділені до львівського університету extra statum без права голосу в факультетах. Осідок українського університету не може бути тепер означений — се полишено законови — хіба пізнійше на підставі обопільного порозуміння між Поляками і Українцями.

Навіть для людей, що не знали б галицьких відносин, не знали б дійсних намірів Поляків що до українського університету — принятє такого проєкту означало би коли не запропащеннє університету, то від

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 17:00 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ложенне його здійснення на такий час, колиб український університет міг стати безпредметовий. Прецінь те не великий секрет, що Поляки постановили добровільно ніколи не допустити до заснования університету для Українців. І коли про око робили в сій справі переговори і вдавали, що в прінціпі нічого проти такої інституції не мають, то робили се змушені некористними для себе обставинами, які хвилево витворили ся. Відомо нам, що проти заснования українського університету робили і роблять вони заходи навіть далеко по-за границями австрійської монархії. Не давно-ж їздила спеціяльна депутація, зложена з визначних галицьких польських політиків до Петербурга і тут вказуючи міродайним російським чинникам на небезпеку для Росії такого університету — з огляду на Україну — піднесла при тім і своє непримириме становище і перешкоди, які Поляки роблять сій справі, віддаючи тим незвичайно цінну заслугу російському правительству, за котру, розуміеть ся, воно повинно їм заплатити в користь їх земляків в Росії.

Кінець кінцем український клюб вже в сім році був змушений відкинути польський проєкт, як неможливий до прийняття. На сім справа університету і спинила ся в доволі безвиглядним положенню.

Отак оглянувшись на минулий рік в політичнім життю галицьких Українців мусимо ствердити майже повну його безплодність. Не приніс він розвязки ні одного з поставлених питань, незважаючи на добру волю нашої репрезентації ні вложену чималу енерґію — може навіть більшу, як коли небудь перед тим. Самої доброї волі очевидно було недостаточно для запевнення успіху, а прояви енерґії вийшли якоюсь сіпаниною. Очевидно, в основі нашої політики, крім тактичних похибок, які зрештою всюди можуть бути, були ще хибні заложення більш прінціпіяльного характеру, що паралїжувало навіть добрі наміри й заходи наших політиків.

Та про все те може иншим разом

Generated on 2015-08-07 17:00 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

С. ЧЕРКАСЕНКО.

З українського життя.

Істино-руська антропольоґія і проф. Сікорський.—Факти депутата Коваля.—Селянські курси й „древнє українська мова на них.—Прикра альтернатива.—Красномовні ілюстрації „Русской Молви".—Засіли полтавського „українського" жандарма.—Архиепископ і „раб Божий Тарасій.—Сива шапка пана директора ґімназії.—Боротьба культур і трофеї.

Специфічно-російська культура має одну оріґінальну, дуже цінну для инородців рису—збуджувати й зміцнювати те, супроти чого бореть ся. В склад російської держави входить сила всяких недержавних народностей; чимало з них зовсім не мали ніколи ніякої культури й досі ще живуть первістним життєм дикунів. І от у се незачеплене, близьке до природи життє, вдерасть ся силоміць культура пануючої народности (все одно, в якій формі—чи в формі місіонерської святобожної проповіди, чи чиновницької реґістрації й „скулодробительныхъ" експеріментів): діти природи раптом починають догадуватись, що вони не просто собі люди, що земля, на якій вони животіють волею Великого Духа, не просто собі земля. Їм-же доводять, що вони належать до „русскаго" народу кімлицького, бурятського, якутського чи ще якого там племени, а земля, яку топтали, не загадуючись над питаннєм про належність її, їхні предки,—се „русская земля". Позаяк і дикунам наділила доля крихітку здорового розуму та спостережливости й розуміння власних інтересів, то результати од „воздѣйствія" „русскаго человѣка" одержано зовсім не ті, яких сподівано: слідкуючи за життєм і культурним розвитком недержавних народностей—навіть тих, що стоять на низькім культурнім рівні, ми бачимо, як вони, одна за одною, збуджують ся до національно-свідомого життя, себто не беруть на віру того, що їм накидають, а дослухаючись до власного інстінкту, шукають більш природніх, здоровіших і певніших шляхів до загально-людського поступу. Що-ж після сього можна сказати про ті національні одиниці, які мали й мають культури часом старіші й вищі, ніж пануюча! Треба бути безнадійним, ідіотом, не розуміти навіть кумедности свого становища, щоб, напр., як депутат Державної Думи, п. Олексієв, досі ще з єдиної вільної російської трибуни репетувати на всю матінку Русь: „Святий обовязок російського уряду—заступитись за державні інтереси русскаго народу литовського й латишського племени" (див. про засіданнє Державної Думи 6-го лютого). Вдумайтесь у цітату — і ви побачите, скільки тієї капусти з горохом у головах сих представників істино-руської нації. Ну, можна-ж бути запеклим прихильником єдиної неділимої,

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 17:01 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

можна бачити місію вибраного чи не самим Господом Богом (див. у Достоєвського) народу в тім, що він проковтне з гуздром усї инші народности, але треба до всього отого мати в голові хоч крапелиночку того спасеного смальцю, який не дає мізковим колїсцятам так жорстоко тертись і заскакувати! Принаймнї хоч за-для того, щоб старенька матїнка Русь не підірвала боки з реготу, слухаючи, як дотепно її любі вірні синочки валяють дурника, вдаючи, що тим когось у чімсь переконають. Але лишім сих панів і перейдемо до своїх Олексієвих.

Наші Олексієви, себто ті, що цікавлять ся українським рухом і пишуть або балакають про нього, мають одну характерну рису свого людожерного світогляду: як тільки при них буде знято мову про українство, то чоло їм наморщуєть ся од великого розумового напруження й вони починають промовляти од науки. Всякий недоумний невіглас, що й свойому „ять“ ради не дасть, коли хто нагадає йому про українську культуру, конче вважає за гарний тон нахабно залїзти в нетрі недосяжної для його горобячого розуму науки й вичитати звідти цїлу „рацею“ про безпідставність і марність „мазепинських“ змагань, не підозріваючи що відограє славетну ролю знаменитого Пилипа з конопель. Але не про них, власне, я мав говорити. Дурень дурнем і зостанеть ся, хоч ти і в церкві його бий. Мене дивує, як міг київський професор Сїкорський із психіатрів та пошитись у... Пилипи. Правда, за шановним ученим є чимало всяких заслуг—і в лапках і без лапок,—що свідчить про те, що в науцї він—як у власній кишенї; але навіщо-ж квапитись за пилиповими лаврами? чи пасують же вони поважній сивизнї хоча-б і консервативно настроєного професора? А проте проф. Сїкорський, нї сїло нї впало, посиротивши на якийсь час свою улюблену психіатрію, почав залицятись до україножерії й свою прекрасну жагу до нової коханки вилив у натхненому рефератї, прочитаному кимсь 7-го лютого в київськім клубі російських націоналїстів. Зміст нової поеми проф. Сїкорського? Все то-ж сама нїсенїтниця про інтриґи професора М. Грушевського, про робленність і штучність української мови, про незрозумілість для Українцїв назви „Україна“, про тожсамість українського й великоруського народу й т. д. Воїстину—сивизна в бороду, а біс у ребро!..

Другий Пилип, про якого маємо оповідати, прийшов не з верховин громадянства, а з тих, уже знайомих нам, „тихихъ заводей“, од замилування якими п. Струве впадає в гистерику. Се—депутат Державної Думи, землячок з Поділля, селянин Коваль, покликаний репрезентувати в російськім парляментї вірний народ. Нашпікований націоналїзмом, як баранина часником, він уже, по своїй селянській темнотї, категоряє, мовляв писар, українство не наукою, а „фактами“. Позичивши в Сїрка очей, щоб можна було, не червонїючи, дивитись на своїх

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 17:01 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

земляків у Думі, він несподівано випалює: „в подільській ґубернії немає Поляків, а є католики, що розмовляють російською мовою“ (див. засідання Думи 6-го лютого). І от на підставі таких і инших, наукових і ненаукових даних, що виявляють, як бачимо, ніби трохи не вся держава заселена „русскимъ“ народом, запроваджуєть ся і в нас „русская“ культура з несподіваними для культуртреґерів наслідками. Поки тая культура обмежувалась самою тільки сферою урядовання, народ, позбувшись рідної освіти двісті років тому, жив собі вже звичайним життєм гороху при дорозі, забувши й не думаючи потім про теє, хто він, яких батьків; і тільки вчителі по школах крехтали над гірким корінем навчання „русской“ мовою. Та далі так не могла тягтись справа, бо некультурність народня загрожувала небажаними наслідками для державного добробуту. Затамувавши в серці неприязнь до всякої культури взагалі, будівничі російського життя мусіли дати дозвіл дбати про прищепленнє культури, але тільки—„русской“, бо одно—що навіть на Поділлю, навіть католики розмовляють „русской“ мовою, а друге—що в тім же полягає провіденціальна місія вибраного народу. Позатикавши всі шпари, якими міг пробитись до народу українського „сепаратизм“ і „мазепинство“, російський культуртреґер починає розвивати свою справу. Через те, що Українці з діда-прадіда хлібороби, а Україна є житницею Росії, найпомітнішу енерґію справлено на навчаннє українського мужика тому, як наповняти тую житницю, себто на збільшеннє сельсько господарських знаннів його. Остання зіма була особливо багата на всякі сельсько-господарські курси, і ми сієї зіми маємо найбільш відомостей про них. Я радив-би п. С. Щоголеву зробити донос на сі курси, щоб їх заборонити, бо, коли вони не приведуть до самостійности України, то се буде його щастєм. Що не курси, то й скандал! Володимир-волинські селянські курси—скандал, краснопільські—так само, у Сквирі—теж (див. попередній мій огляд)... А се знов маємо.

В м. Кодні (Волинь) заходами земських аґрономів 1-го лютого одкрились двох-тижневі сельсько-господарські курси для селян. Та агрономи очевидячки не стільки дбали про навчаннє своїх слухачів, скільки про те, щоб ані на ступінь не наблизитись до страшного „мазепинства“, тому читали лекції московською мовою, а слухачі мало що розуміли. („Рада“, № 37). Що то значить — „мало що розуміли“, можна бачити з кореспонденції про полтавські сельсько-господарські курси; д. Л. Ж. („Рада“, № 49) росповівши про те, як слухачі-селяне зрозуміли слово „влажный“ („цибулю слід садовити на просторому місці“), кореспондент пише:

„Слухаю далі. Лектор каже, що цибуля „лучше растетъ на удобренной землѣ“. Питаю другого сусіда: „Що то значить „удобренная земля“?—„Добра земля“,—одповідає. Я знов поясняю й тому, що він не так

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 17:01 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

зрозумів. Сусіда, чувши попереднє непорозуміннє і руки спустив, та й каже мені: „Отсе-ж ми, мабуть, позаписували багато такого перекрученого! До того-ж де які лектори вживали иностороннї слова". Я зацікавив ся: „А ну скажіть менї хоч одно таке іностороннє слово"?—„Та от слово—„овинъ" Хто його зна, що воно такеє значить"... Тут і в мене руки спустились.

Я звернув увагу мого сусіда на те, що слухачі неуважно слухають лекції, а він каже: „Та се вони сьогодні так крутять ся та чмихають, а коли-б ви подивились під час читання Д-ка (лектор, що читав українською мовою. С. Ч.), то всї слухачі сиділи так тихо та недвижимо, що як би муха пролетіла, то й то було-б чутно; не слухали, а ковтали кожне слово"...

Ще одна багатозначна ілюстрація: на курсах у Гайсині 140 душ селян.

„Лекторів на курсах було вісїм душ, лекції читано по дрібному кредіту, потребительській та сельсько-господарській кооперації. Між селянами помітна було до всего читаного велика цікавість. Читали лекції на курсах сливе всї зрозумілою мовою. Де-які з лекторів самі були догадливі, а инших заставляли самі селяне заявою: „Читайте нам по нашому, бо ми вас не розуміємо". Звісно (?!), що після такої заяви лектор мусїв читати зрозумілою мовою". („Рада", № 37).

Кореспондент з Гайсина, очевидно, великий оптіміст, коли каже—„звісно". На дїлї-ж виходить, як ми вже бачили, не завше „звісно". А коли аґрономи й раднїші були-б часом вволити волю своєї авдіторії, то на сцену зявляють ся всякі д. Б., як, напр., у Ромнах, на Полтавщинї. В с. Пекарях,—дописує до ґазети кореспондент з Ромна,—аґрономи читали селянам лекції зрозумілою селянською мовою.

„Се дуже не подобалось одному із земських діячів, союзникови д. Б., який з обуреннєм росповідав в управі аґрономови, що лекції читались „древнє-українською" мовою, і доводив, що се зовсїм непотрібно і не зрозуміло для селян". („Рада", № 37)

Разом уже д. Б. нагримав і на ґазету „Ромен", що містить статтї українською мовою. Зібравши своїх однодумців, членів управи, він виголосив анатему українському „ї". Дяка Богови, на сїм скінчило ся,—могло статись гірше.. Як у Гайсинї, так і в Пекарях наслїдки од курсів були дуже гарні.

„На другий день після читання лекцій селяне прохали лектора виписати їм часописї на рідній мові і сказати, де можна діставати книжки на рідній мові. Тим же інструкторам доводилось читати лекції і в Чернечій Слободї. Випадково було прочитано щось із календаря-порадника, додатка до „Ріллї". Селянам дуже подобалось, і вони стали прохати дати той календар. Серед инших книжок у селян знайшло ся дві книжечки Чикаленка, але зачитаних до щенту. Дуже прохали дістати третю, якої вони нїяк не можуть собі добути".

Коли взяти під увагу наведене мною про селянські курси в попереднїм моїм оглядї й тут, то можна з певністю сказати, що й скрізь

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 17:01 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

по Україні, де тільки одбувала ся спроба прилучення селян до культури, спостерігали ся анальоґічні зявища. Та се й зрозуміло цілком: не треба ніякої аґітації, щоб людина, коли ти їй ткнеш для їжи камінь попрохала хліба. Аґрономічна допомога українській людности в руках земств, установ напів-офіціальних, тому в боротьбі двох культур часто пануюча подаєть ся підвладній, бо керманичі й проводирі першої розуміють, що перед ними стає альтернатива: або запеклість русіфікаторська, або користь для народу,—і офірують першою другій, щоб не затратити марне й час, і гроші, й турботи.

Инша річ коли на сторожі культури російської стають русіфікатори офіціальні. Тут уже всякі вагання набік, і все, що носить хоч найменші ознаки культурних змагань нації, яка не визнає себе „русскою", немилосердно переслідуєть ся. Як відомо, серед грамотного селянства й української інтеліґенції рідна преса потроху витісняє російську. Се надає великого завзяття лицарям „русской" ідеї, й вони вживають просто таки неймовірного зусилля, щоб розсохлу кухву імперіалізму заткнути пальцями безглуздих заборон. Цікаві дуже ілюстрації до сього подає „Русская Молва"—російська ґазета, яку вже ні в якім разі неможна запідозріти в залицянні до инородців (одним з керовничих її — П. Струве); всї малюнки мають змістом зойк самих тільки передплатників „Ради". Та й їх досить, щоб уявити собі становище нашої преси „на рідній не своїй землї".

„Учитель з Полтавщини пише: „Менї сором, менї тяжко, але я не можу надалї одержувати „Раду". Про мене сказали, що я передплачую „Раду", і справник вже робить з сього приводу слїдство. Почуваю, що буде багато неприємностей. Замість мене, ґазету передплатить мій знайомий, я заплачу передплату і за себе, але ґазету одержувати не маю сміливости: боюсь зостатись без шматка хліба".

„Пише салдат із Сібіру: „Ротний командір мій, довідавшись про „Раду", сказав менї: візьми, подери і надалї не передплачуй, розумієш ?.. Важко менї було, та що-ж робити"?

Пише завідуючий хліборобською школою на Херсонщинї! „Маю за честь прохати вас, шановний добродію, одержавши се, припинити надалї висилку ґазети „Рада" учневи довіреної менї школи, зважаючи на те, що сієї ґазети не дозволено до читання в школах. Про се учня повідомлено".

Виривок з листа вчителя з Поділля: „Як одержите мого листа, прохаю зараз же припинити висилку „Ради". З першого числа подам другу адресу. До сього примушує мене шкільне духовне начальство, яке увільняє всїх, хто читає „Раду". З першого числа я випишу „Раду" на адресу якого-небудь місцевого жида". („Р. Молва", № 64).

Коментарії, як кажуть, зайві... Є, кажуть, у славнім українськім місті Полтаві (на залїзничій станції) „Украинское полицейско-жандармское управленіе", а начальником його якийсь істино-руський, п. Бушен.

Generated on 2015-08-07 17:01 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Не знаю вже, чому саме, але він уявив собі, що обовязком його є щодня гасати за вокзальними ґазетчиками й контролювати, чи не продають вони українських ґазет: коли в кого знайде, то одбірає, а продавця проганяє з вокзалу. Сказати, щоб сей полтавський герой був у своїх вчинках консеквентним, неможна, бо чому-ж тоді досі не сконфісковано назву самого „управленія", де він „начальникує". Українство, між иншим кажучи, було-б тільки вдячним за се, бо, дяка Богови, не звикло бачити поруч таких назв. Взагалї Полтаві бракує послїдовности: ґазети одбірають, а на мійському кладовищі,—як повідомляє „Рада" в тім самім числі (№ 34) „за два останнїх роки на надмогильних монументах і хрестах зявилось багато українських написів". Такі непорядки! Ну, як його не побажати п. Бушенови знайти швидче своє місце на тім крамольнім цвинтарі!.. А то хоч їдь до „стольнаго града" Київа вчитись викоріняти крамольний дух. Тут, напр., давно вже п. Савенко позирає на банї Софійської катедри неситим оком і радить перебудувати їх, і тільки, безперечно, страх перед скандалом боронить Св. Софію од конфіскати. Свята-то вона свята, а банї на нїй українські, та й у серединї в нїй чимало образів, на яких святих зодягнено в ризи з українськими узорами. Всї данні для вжиття репресивних заходів, та... старовина, нїчого не вдієш, тільки осоромиш ся перед усїма европами. Инша річ Спаситель і Мати Божа, змальовані артистом-маляром Куриласом. 26-го лютого в книгарнях „Л.-Н.-Вістника" й „Часу", з наказу київської духовної цензури, полїція конфіскувала до 200 примірників сих образів. Воїстину—і со крамольники сопричтен... через саму тільки вишивану по українському ризу. До речі, коли вже знято мову про священні річи, згадаю й про новопреставленого раба Божія Димитрія, архиепископа херсонського й одеського. Для нас, Українцїв, сей владика цікавий тим, що походив з наших таки земляків, але оповіщати про панахиди по Шевченкови, як по ґенїальному поетови, забороняв і вимагав приблизно такої редакції оповіщення: Такого-то числа буде одправлено панахиду по рабу Божім Тарасії" („Рада", № 30). Нехай, мовляв, догадаєть ся хто, що воно за „раб Божий". Моя колекція ілюстрацій до боротьби двох культур була-б не повною, коли-б я не згадав про те, яке значіннє для олександрійських (на Херсонщинї) Українцїв-ґімназистів має сива шапка їхнього директора Левицького. Носив її шановний директор ще замолоду, а й досї спомин про неї важким каменем тїшить чиновницьке серце його, і він, разом з учителем Майдаченком та батюшкою Преображенським, покутує свій гріх, витрушуючи в своїх „ввѣренныхъ" українські книжки („Рада", № 37).

Взагалї немає либонь такої шкалубини, в яку можна було-б висунутись українству й не натропити на „недреманное око". Там ґуберна-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 17:01 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

тор на чатах общеруської культури, там архирей, там справник або начальник жандармського управління, там директор, учитель, піп, земець, там цензурі примарилось блюзнірство й вона передає справу прокуророви (процес д. Лаврова за вміщеннє у „Л.-Н.-Вістнику“ відомої поеми Лесї Українки—„На полї крови“; скінчив ся виправданнєм у блюзнірстві), там ґубернське присутствіє в справах товариств не хоче затверджувати навіть художнього українського т-ва („Рада“, № 37)... Одно слово—„безъ поблажекъ“. А проте—на те боротьба. Всяку боротьбу, як відомо, міряють трофеями, і коли ми звернемо ся до них, то... далебі, нам нема чого занадто тужити. Ворожа нам культура вийшла на герць і в минулому місяцї, як і завше, з негодящими засобами, між якими одно з почесних місць належить рефератови проф. Сікорського й сивій шапцї олександрійського директора. Що-ж має вона трофеями? Кілька конфіскованих ґазетних чисел і зачєтаних, заялозених книжок та ті прикрости, які відчувають Українцї од переслїдування. Але душа українського народу лишаєть ся незачепленою. Вона тільки од ударів прокидаєть ся до свідомого національного життя,—потиху та помалу, але стало й певно. Се вже наші трофеї, і вони надають нам сили нехибно йти й далї до бажаної мети. Не забуваймо, що наша культура не має сливе жадних засобів виявити себе активно, крім преси, яку хто тільки не хоче, той і не скубе. І коли навіть потужний хід ворожої культури причинюєть ся, як уже згадано було, до збудження національної свідомости серед нашого народу, то можна бути певним, що будучина за нами, скільки-б не вили над нами шакали з „Кіевлянина“ й „Нового Времени“. Не хочу я сим сказати, що утиски, заборони і взагалї русіфікаторські змагання є річчю бажаною. Навпаки, вони тільки шкодять нормальному розвиткови нашої культури. Цїлою низкою прикладів я хотів тільки довести той факт, що специфично-російська культура, потрапляючи не туди, куди слїд, робить чимало гармидеру та турбот Українцям; але в той сами час, завдяки своїй непридатности до чужого ґрунту, вона тільки розбуркує заснулих, а решті—гартує дух, як той тяжкий „млат“, що „дробя стекло, куетъ булатъ“. Надійде час, коли їй доведеть ся усунутись з шляху, і український народ швидкою ходою простуватиме без перешкод туди, де горить його мета.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 17:01 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

М. ДАНЬКО.

На близькім і далекім сході.

Балканська траґедія наближаєть ся до свого кінця. Але перед крівавим кінцем другої частини сеї траґедії, творці її нібито для того, щоб дати коротенький відпочинок нервам Європи, внесли в траґедію комічний елємент—льондонську конференцію. Великі завдання, які взяла на себе мирна конференція разом з нарадами амбасадорів, в порівнянню з тими незначними засобами помирення, які мали в своїх руках великі держави, робили зусилля льондонських миротворців просто смішними. Великі держави, суперництво котрих позбавляло їх всякого впливу на малі держави, і балканські держави, які продовжували переговори готуючись до нової бійки могли б дати матеріял для оффенбахівської оперети. Але у Офенбаха після грізних заяв і рухів героїв, починалась весела дія, в Европі-ж після паціфістичних розмов в Льондоні почала ся крівава бійка біля Адріанополя, Чаталджи і на Галіполї.

Великі держави після конференції зробили принаймні в тім відношенню крок наперед, що усвідомили собі свій цілковитий брак впливу на Балкані і насмілили ся лише дати добру пораду Туреччині, слухати ся союзників, стверджуючи вірність поговірки „на кого Бог на того і люди“. Але і реченнє дипльоматичної ноти про небезпеку для азійських володінь Туреччини в разї продовження війни, здало ся небезпечним для тридержавного союза, і було знейтралїзовано заявою Німеччини, що оккупація Арменії Росією, розвязує Німеччині руки в Малій Азії.

Невдала спроба дипльоматії однобічно вплинути на Туреччину увільнила на певний час балканські держави цілком від впливу Европи і передала долю Балкану в руки самих балканських народів.

Я мав вже нагоду зазначити, що головним чинником балканської боротьби є чинник національний, продовженнє боротьби на Балкані стверджує, здаєть ся менї, правильність моєї думки. А домішки дінастичних і державних інтересів до національного чинника подали такий крівавий і упертий характер боротьбі балканських народів.

Продовженнє балканської війни розвіяло окрім того і леґенди про расові і релїґійні чинники в боротьбі балканських народів; але я сподїваюсь, що се не пошкодить балканським славянам в очах російських панславістів, так охоче творивших подібні леґенди.

Впрочім люди так охоче бачать те, що вони волїють, що навіть один шановний російський професор хоче вірити в „Вѣстнику Европы“, що Росіяне звязані з балканськими славянами „узами крови і релїґії“,

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 17:01 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

які обовязують Росію обороняти балканських славян. Я не маю тут наміру починати діспут про релїґійні „узы“, але що до „крови“ то в Європі гадають, що росіяне звязані з балканськими славянами в більшій мірі тою кровю, якою була полита земля під Адріанополем та на Ґалліполї, а ніж тою кровю, що тече ще в славянських жилах. А що до оборони Славян, то річ є досить вигідна, коли вона коштує лише страшної господарської крізи в Європі, особливо-ж коли Болгарам пощастить захопити і беріг Мармурового моря, та подїлити з Туреччиною панованнє над Дарданелями.

По мірі наближення війни до її льоґічного кінця з під релїґійно-расових гасел все яскравійше виступають не лише оправдані національні інтереси поодиноких народів і терріторіяльні апетити і індівідуальні інтереси поодиноких держав, що не мають нїчого спільного з панславізмом.

До льондонської конференції балканський союз тримав ся ще досить міцно, не зважаючи на серіозні непорозуміння поміж Греками та Болгарами, і перед Європою союзники ще виступили одностайно, але чим дальше тим більше в союзї почали розвивати ся центріфуґольні тенденції.

Доля не була одинаково милостивою до всїх союзників: тодї як инші, особливо Серби, ще до льондонської конференції захопили, порівнюючи легко, навіть значно більше того, що вони можуть сподївати ся вдержати за собою, Болгарія, що зі страшними жертвами винесла на своїх плечах цїлий тягар війни, ще не здобула Адріанополя, і бажаючи скористати ся рештками союзницької єдности, вимовила завішеннє зброї навіть не дочекавшись молодотурецької відповіди на коллективну ноту держав. За час льондонського пустословія не лише не поліпшили ся відносини поміж Болгарією і Грецією, а навіть значно погіршили ся відносини поміж Болгарами і Сербами. Сербські війська встигли захопити значну частину південної Македонії, котра по договору, заключеному поміж союзниками ще перед війною, мусїла належати Болгарії. На захопленій теріторії Серби почали поводити ся так, що можна було припустити, що вони не мають найменшого наміру передати захоплену територію Болгарії. Сербський військовий уряд почав „сербізацію“ сеї країни такими некультурними способами, що се викликало велике обуреннє проти Сербії в Софії, болгарська преса так енерґійно заатакувала сербських асиміляторів, що деякі болгарські часописи в Сербію не перепускали. І не можна не признати рації болгарській пресї. Поводженнє сербського уряду в Ускюбі і Манастирі з місцевими Болгарами доводить, що для сербського уряду не істнує не лише „уз крови і релїґії“ а навіть елементарних прав Болгар. Але сербська націоналїстична преса

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 17:01 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

іде значно дальше уряду: орґан націоналїстів „Српска Застава“ рішучо протестує проти того, щоб сербське військо і після льондонської конференції помагало Болгарам творити „Велику Болгарію“, різко гудить „болгарську“ полїтику сербського уряду, і звертаєть ся з покликом до короля не проливати більше „сербської крови“ за для Болгар. Правда, що сербський уряд показує себе більш полїтичним ніж сербські націоналїсти, і сербські гармати великого калїбру посувають ся до Адріанополя, щоб зламати упертість Шукрі-паши, а болгарський уряд, потрібуючи більш ніж коли небудь сербської запомоги, удїляє Сербії нові територіальні компензації в Македонії, ще не здобувши Адріанополя і можна сподївати ся, що союзники в згодї скінчать війну з Туреччиною, але на жаль можна припустити, що ся згода поміж Болгарією і Сербією, скінчить ся разом з війною. Можна побоювати ся, що територіальні апетити держав на довгий час зроблять неможливим культурний розвиток обох націй. Не виключена і можливість, що побільшена майже вдвічі Сербія цїлком послїдовно захоче сполучити в однім державнім орґанїзмі і чорногорських Сербів, але чи сподобаєть ся се иньшим балканським і небалканським державам, ще невідомо. Державні і дінастичні інтереси часто стоять в суперечности з інтересами національними.

Кінець війни недалеко, але не можна з певністю сказати наперед, чи принесе він сталий мир Балкану, чи буде початком роду нових балканських заколотів.

Пророком в полїтицї взагалї бути досить трудно, а на Балканї ще труднїйше. І коли недавно ще про долю безсилої Туреччини радили ся великі держави і союзники, то тепер вже і молодотурки хочуть сказати своє слово.. Остання революція в Царгородї не була якимсь випадком, вже через те, що історія взагалї випадків не знає. Правда, що молодотурки старі знайомі Европи і нового слова від них не чекають, але ся царгородська, зовсїм не крівава впрочім революція, всеж була в певній мірі національною реакцією проти того безмежного приниження і занепаду, до якого привів Туреччину уряд Кіаміля-паши. Молодотурки не є противежністю старого уряду і в часї свого урядовання вони сильно спричинили ся до теперішньої руїни Туреччини, але тепер вони виступили на сцену, коли вже треба було рятувати не панованнє Туреччини над иншими народами а її власне істнованнє і не можна відкидати того, що після відновлення війни в турецькій армії помітна не лише нова орґанїзація а в певній мірі і новий дух. Хоч і виявило ся дуже скоро, що намір Туреччини пробити ся до Адріанополя є шкідливою утопією, хоч проби Енвер-бея висадити малоазійське військо біля Ґалїполї поки що не мали успіху, але і про блискучі перемоги Болгар також поки що не чутно. Продовжуючи війну, Турки доводять, що коли вони не здібні до панования над иньшими націями, то до самостійного життя вони ще

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 17:01 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

здібні. Уряд Кіаміля-паши мусів упасти перед або після війни, а згода заключена з новим урядом буде більш певна, вже через те, що молодотурки поки що найбільш радикальна партія Туреччини. Впрочім почавши з великих слів вони фактично вимагали від союзників не багато більше ніж уряд Кіаміля-паши.

Над пропозицією молодотурків, знищити адріанопольські укріплення і поділити Адріанополь поміж Болгарією і Туреччиною, можна було діскутувати: турецька частина міста була-б відокремлена від болгарської широкою долиною річки, яка могла-б бути природньою межою поміж обома державами. Не була виключеною і можливість того, що турецький уряд згодив би ся нарешті віддати Болгарам ціле місто з тою умовою, що Болгари не будуватимуть тут кріпости, і ся остання умова зменшила би можливу експлуатацію Болгарії в бік Царгорода... Але стало ся зовсім инакше: сподіваючись швидко скінчити війну болгарський уряд виповів перемирє і заатаковав турецькі позиції біля Адріанополя, Чатальджі і Ґаліполї. Що здобудуть Болгари новою крівавою війною, ми ще не знаємо, але тепер вже можна сказати, що Болгари фатально помилили ся, сподіваючись скоро скінчити війну.

Турки боронять ся уперто, сніги припинили воєнні операції, кождий день війни вимагає силу крови і грошей, наближаєть ся весна і Болгарії загрожує голод, коли її лани лишать ся незасіяними, а болгарські селяне сіють смерть в турецьких рядах і своїх власних...

Самий початок другої частини війни недвозначно показав, що Болгарія не хоче вже задовольняти ся самим Адріанополем, бо головні сили Болгар були направлені не на Адріанополь а на беріг Мармурового моря. Можна думати, що й самий плян захопити беріг Мармурового моря і европейський бік Дарданелів виник перед початком нової війни. Але на ініціаторів сього пляну паде тим більша відвічальність, чим меньше дістане Болгарія і чим більше вона втратить,—маю тут на увазї не людей, бо висока політика не звертає багато уваги на „гарматне мясо“; союзники вже числять свої видатки і сподівають ся дістати від Туреччини не лише терріторіальне, а і грошове відшкодованнє. Най оборонить доля союзників від тяжкого розчаровання, але можна побоювати ся, що дістануть вони не багато більше того, що дістали б в часї льондонських нарад Самостійно заключити мир з Туреччиною союзники могли б лише тоді, коли б мали спроможність воювати з Туреччиною необмеженно довгий час; часи семилїтньої війни вже минули, сучасна війна вимагає такого страшного напруження сил, що довго тягнути ся не може; до того-ж вона так сильно зачіпає життєві інтереси иньших держав, що другої інтервенції великих держав балканським противникам минути неможливо.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 17:01 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Мусимо сконстатувати, що европейські відносини в часї льондонської конференції були значно більше корисні для союзників ніж теперішні. Союзники не спромогли ся використати короткого часу згоди поміж тридержавним союзом і тридержавним порозуміннєм, направленої на їх користь, а після рецідивного вибуху війни в Европі відбула ся політична подія, яка може мати фатальне значіннє для аґресівних плянів союзників: велика Анґлїя порозуміла ся з великою Німеччиною, і се порозуміннє про обопільні обмеження будови кораблїв, хоч як далеке воно від ідеальних відносин поміж обома державами, всеж таки розвязує руки Анґлії в відносинах до Росії. І цїлком консеквентно буде з боку Анґлії, коли вона використує поліпшеннє відносин з Німеччиною для поліпшення своїх відносин до Туреччини і до мілїонів своїх магометанських підданців. За те ослабленнє звязку поміж Росією, Францією і третїм, найбільш впливовим в Европі членом тридержавного порозуміння, безмежно зменшує вплив перших двох на Балканськім півострові.

Се не загрожує звичайно долї увільнених Славян, а свобода тих багатьох тисяч Славян, що лишають ся під турецьким панованнєм буде забезпечена побідниками певно лїпше а ніж права Турків в славянських землях, але захопленнє Болгарами берега Мармурового моря, анексія частини Альбанії Сербією і Чорногорою і т. п. експанзивні пляни союзників будуть поставлені під великим знаком запитання.

Що до Альбанії зокрема, то се питаннє безперечно одно із самих складних, ориґінальних і трудних до розвязання балканських питань. Досить несподївано для самих себе союзники увільнили Альбанцїв від турецького панования, але невдячні Албанцї хочуть ще меньше сербського панования ніж турецького і обороняють Скутарі разом з Турками проти Сербів. Автономія, або й самостійність Албанії признана принціпіально не лише великими державами в Льондонї, а й Сербією, але лишають ся ще невиясненими межі майбутньої Албанії. Трудности в рішенню сього тридержавного союза з одного боку і Росії та Франції з другого боку тут цїлком протилежні.

Становище тридержавного союзу на Балканї тепер зовсїм не блискуче; сімпатії Туреччини для союзу не варті, як кажуть, ломаного гроша, один із членів балканського союза відносить ся до тридержавного союзу вороже, иньші досить байдуже, лишаєть ся австро-угорська приятелька—Румунія, але сього замало і стараючись поліпшити свої відносини з балканським союзом, тридержавний союз змагаєть ся одночасно утворити здібну до життя Албанію і безмежно поширити там свої політичні впливи. Віденська „Neue Freie Presse“ отверто говорить, що справа відмежовання Албанії від Сербії се справа поміж Росією і Австро-Угорщи-

Generated on 2015-08-07 17:01 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ною і сподіваєть ся, що Росія не буде викликати европейського напруження, щоб урятувати для Сербії більший кавалок албанської территорії. Албанське питаннє то остання ставка тридержавного союзу в балканській грі, і певно він зробить все можливе, щоб виграти її. Тридержавний союз провадить ратункову акцію дуже енерґійно, і не зважаючи на всю рухливість французької дипльоматії трудно сподівати ся, щоб Сербії і Чорногорі пощастило захопити багато албанської территорії.

Самі Албанці горячково підтримують акцію тридержавного союзу; в Костянтинополї нотаблї албанського народу передали протест представникам Австро-Угорщини і Італії проти того, що Серби силою зброї вирвали у Албанці в Монастир: протест стверджує, що Серби убивали тих, що не хотіли підписувати заяву. Подібні-ж протести були передані і в Катарро. Серіозні заходи в оборону своєї самостійности починають заступники албанського народу і перед конференцією амбасадорів в Льондонї. Албанські протести знайшли собі відгук також у німецькім парляментї: Ледебур вніс запитання про насильства союзників над Албанцями, Турками і Жидами, котрі мають характер систематичного винищування населення і домагав ся призначення европейської комісії для розслїдження таких випадків. Але що до Албанців, то вони не дуже то чекають европейської комісії; часописи приносили вже не раз відомости про напади Албанців на сербські ґарнізони, і колиб Сербія дістала від льондонської конференції терріторію з більшою скількістю Албанців, то певно, що її довелось би вести війну з Албанцями, котра в усякім разї була б тяжчою ніж сербсько-турецька війна.

Рішеннє албанського питання має не лише величезне життєве значіннє для Сербів і Албанців, а і принціпіальне значіннє для цілого Балкану, бо тут европейські держави, принаймнї тридержавний союз, став виразно на національну точку погляду. Правда з сеї точки погляду можливе лише часткове відмежованнє обох народів. Коли етноґрафічна границя поміж Чорногорою і Албанією зазначена різко і ясно, то на північничний схід від лінії Іпек, Дякова, Прізрен в вілайєті Коссово Албанці мешкають перемішані з Сербами: в Санжаку Новий-Базар мешкає напр. 25.000 Албанців і 60.000 Сербів, в Санджаку Пріштина 70.000 Албанців і 75.000 Сербів, в Санджаку Іпек 100.000 Албанців і 20.000 Сербів, в Санджаку Прізрен 100.000 Албанців і 45.000 Сербів.

Отже поділ терріторії поміж обома народами дуже трудний, а ще труднїйший поділ міст. Особливо бажанним для Сербів є місто Прізрен, а Чорногорці напружують останні сили, щоб здобути Скутарі з певністю не для того, щоб повернути його Албанцям; тим часом з етноґрафічної точки погляду сї два міста належать Албанцям, вони мають для них і величезне господарське значіннє, тут Албанці продають свої то-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 17:01 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

вари і купують предмети споживи і, коли б в разї якогось непорозуміння Серби і Чорногорцї закрили Албанцям доступ до сих міст, то Албанцям загрожував-би голод; сим користали ся в свій час Турки, щоб збирати податки з неслухняних Албанців. Здобувши сї міста Сербія і Чорногора дістануть необмеженний вплив на Албанців. Се дуже добре розуміють Австро-Угорщина і Італія і завзято обороняють національний прінціп. Широкий вплив Австро-Угорщини і Італії в Албанії незвичайно ідеальний стан річей, особливо коли сї держави не спроможуть ся мирно поділити тут сфери впливу, але панованнє Сербів над Албанцями бажанне ще меньше. Будемо-ж сподївати ся, що корабель льондонських арґонавтів щасливо пропливе поміж Сціллою і Харібдою албанського питання.

Немало працї коштуватиме льондонській конференції і розвязаннє болгарсько-румунського конфлїкту. Сей конфлїкт є безпосередним наслїдком цїлої балканської війни; на Балканї, де кождий з союзників намагаєть ся захопити можливо більше турецької территорії, Румунія не могла лишити ся тільки глядачем. Можна признати домагання Румунії перебільшеними, але і Болгарія пропонує їй замало, і довгий гандель то є звичай східних крамарів. Впрочім найбільш небезпечна кріза в румунсько-болгарськім конфлїкті вже минула.

Румунія, загрожена Росією, залишила свій намір захопити спірну терріторію зі зброєю в руках, і не знайшла в сїй авантурі бажаного підтримання з боку Австро-Угорщини; нерішучість Австро-Угорщини в сїм конфлїктї зясовуєть ся подвійними цїлями австрійської дипльоматії на Балканї, а властиво—підтримати Румунію і поліпшити свої відносини до союзників. Але дипльоматичну оборону Румунії перебрав на себе цїлий тридержавний союз, і Румунія чекаючи нагороди за свою миролюбність згожуєть ся передати рішеннє свого спору з Болгарією в в руки великих держав. Прав Румунії на компетенцію в засадї признано конференцією послів в Льондонї, лишаєть ся питаннє про розміри терріторіальної компензації, і розвязати се питаннє тим труднїйше, що для сього немає жадних певних критеріїв. А Румунія домагаєть ся відшкодовання і за македонських Куцовалахів, хоч Болгарії припаде певно лише частина їх.

Се питаннє про македонських Куцовалахів висуваєть ся на порядок денний европейської полїтики слїдком за албанським питаннєм. Правда, що число всїх Куцовалахів в лїпшім разї виносить 700.000 і такого інтересу як „Велика Албанія“ в Европі вони до себе нїколи не викличуть, але від того їм самим не личе. Головна маса їх мешкає поміж Монастирем і Сальонїками і при подїлї Македонії більша частина їх припаде Сербії і Греції і менша Болгарії. І коли можна припустити,

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 17:01 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

що Болгари дали б певне самоврядованнє і добрий лад Куцовалахам, то про Сербів і Греків сього сказати абсолютно не можна. Поведеннє Греків і Сербів з Турками, Жидами, Албанцями, Куцовалахами і иньшими народами в захоплених краях обіцяє дуже мало доброго „інородцям". По відомостям із Софії Сербам загрожують серіозні розрухи з боку місцевого населення, коли сї краї припадуть Сербії. А поки що Куцовалахи провадять мирну акцію, посилаючи депутацію в головні міста Европи з проханнєм про утвореннє автономної румунської Македонії. Акція ся горячково підтримуєть ся як в Букарестї так і в иньших румунських центрах. В Будапештї депутація з професором Мурно на чолї дістала обіцянку Лукаса підтримувати інтереси Куцовалахів. Представники Куцовалахів візьмуть також участь в албанськім конґресї в Трієстї, бо Куцовалахи не мають нїчого проти того, щоб куцовалахську частину Македонії приєднати яко автономну частину до Албанії.

Я дозволив собі докладнїйше спинити ся на руху Куцовалахів тому, що сей рух мусить бути характерним для „нового Балкану". Війна кінчить ся, і скрізь зникаючий кровавий пар і пороховий дим можна в загальних рисах бачити майбутнїй полїтичний устрій Балкану. І треба признати, що устрій сей дуже далекий від ідеалу. Війна могла увільнити християн від турецького панования, але не могла розвязати національного питання на Балканї.

Серби в межах майбутньої Болгарії, і Болгари в межах Сербії, Серби поміж Албанцями і Албанцї поміж Сербами, Куцовалахи і Турки в державах союзників—се вже безперечно буде служити жерелом тертя і непорозумінь поміж балканськими державами і спинятиме полїтичний поступ Балкану. Вільна спілка народів Балкану минаєть ся утопією і подїл Македонії в усякім разї не наблизить здійснення сеї утопії. Істнованнє балканського союзу більш нїж проблєматичне. „Узы религіи" поміж Болгарами і Греками і „узы крови" поміж Болгарами і Сербами получили їх в союз в меньшій степенї нїж спільна їх ненависть до Туреччини. Але війна кінчить ся не лише в столицї „коварного Альбіона" а і в Петербурзї під „паціфістським" впливом російської дипльоматії.

На жаль „паціфістська" діяльність російських дипльоматів не обмежуєть ся близьким сходом, а простягаєть ся вона і на далекий схід, і коли на Балкан, не зважаючи на дипльоматів очевидно, збіраєть ся злетїти ангел мира, то на Далекий схід недвозначно поглядає бог війни. Се не значить звичайно, що Китай має вже досить сили, щоб почати війну за Монголію, але поведеннє російського уряду в Монголії на перший погляд здаєть ся просто незрозумілим.

Централїстичні принціпи російського уряду дуже добре відомі всїм

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 17:01 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

горожанам Росії. Раптом сї горожане помічають, що уряд недвозначно підтримує жаданнє Монголів не лише до автономії, а навіть horribile dictu до самостійности. Чим-же можна зясувати се явище? „Узами крови“ звязані Росіяне з нащадками Чингиз-хана в меньшій степені ніж з балканськими Славянами, „узами религіи“ ще меньше. Очевидно треба роздивити сю справу ближче для того, щоб зясувати зраду російського уряду централїстичним принціпам.

Монгольський конфлїкт був консеквентним наслїдком як історичних відносин поміж Китаєм і Монголїєю так і останнїх подій китайської революції. Від XVII столїття Монголія сполучена з Китаєм певного рода персональною „унїєю“ через манджурську династію. Монголія так як і Тібет були в більшій мірї кольонїями Китаю, ніж його складовими частками. Більш трівкий звязок поміж Китаєм і Монголїєю розвинув ся лише в останнї часи, завдяки китайській імміґрації. Слїдком за китайськими кольонїстами приходили сюди і китайські урядники з військом. Привилеї монгольських ченців, що складають майже третину цїлого населення, були значно обмежені, також як і здобутки російських купців, що заробляли грубий гріш в північній Монголії завдяки торговельному договору з Китаєм від 1881 року. Після повстання боксерів, а особливо після російсько-японської війни китайський уряд з побільшеною енерґією починає працювати над утвореннєм модерного війська, коммунїкації і знищеннєм звязку поміж центром і окраїнами держави, і се побільшує звичайно невдоволеннє монгольських ченців. Втрата трону манджурською династією і заведеннє республики в Китаю дали нагоду монгольським ламам оголосити північну Монголію незалежною від Китаю. А для того щоб зробити помиреннє з Китаєм більш трудним, на чолї північної Монголії став не один з 86 монгольських князів, які в боротьбі один з одним часто шукали ласки Пекіну, а головний Лама з Уґри так званий Хутухта, що стоїть на другім місцї після великого Далай-Лами з Лхасси.

Хутухта зєднав в своїх руках як світську так і духовну власть, і не покладаючись на власні сили в евентуальній боротьбі з Китаєм, звернув ся за допомогою до російського уряду, удїлюючи Росіянам великі, головним робом торговельні привилеї в Монголії. Заключуючи договор з з Хутухтою російський уряд тим самим признав відокремленнє зовнїшньої Монголії від Китая і се було вже початком російсько-китайського конфлїкту. На сїм російсько-монгольська дружба не кінчилась. Монгольська депутація була дуже ласкаво принята в Петербурзї. Монгольські депутати, привезши коштовні подарунки, просили у російського уряду військових інструкторів, зброї, а також і необхідного підтримання в разї утисків з боку Китая. Були тут обговорені і деякі господарські питання: російський уряд не відмовив ся допомогти Монголії в будівлї

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 17:01 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

залїзниць, шоси, телеґрафу і т. д. Обіцяючи ласкаву допомогу російські урядові ґешефтсмани домагали ся можливо низшого цла на російські товари і можливо висшого на китайські. Маючи, як добрий чернець пусту касу, Хутухта стараєть ся зробити позичку в Росії і заснувати в Монголії російсько-монґольський банк. Але Хутухта звернув ся по невірній адресї. Росія немає найменьших сил розвинути господарську експанзію і намагаючись викинути китайських купців з Монголії Росія устами урядника мінїстерства фінансів повідомляє, що російський уряд провадитиме в Монголії полїтику... „открытыхъ дверей". І через „открытыя двери" пан Юферов запрошує вже анґлїйських капіталїстів з трьома мілїонами рублїв, котрі бракують йому для заснования російсько-монгольського банка. Про здійсненнє иньших господарських плянів поки що нїчого не чутно, а відносини поміж Росією і Китаєм погіршають ся з кождим днем і бойкот російських товарів в Китаї поширюєть ся все більше.

Треба признати, що російські заходи біля Монголії се зовсїм не злий помисл. На монгольських луках пасуть ся мілїони голів худоби, і при розумнім господарстві Монголія може конкуровати з Арґентиною і Австралїєю в збутї худоби. А Монголи можуть дати Росії чудову кавалєрію, котру можна ужити не лише проти внутрішнїх ворогів а і проти Китайцїв та Японцїв, котрі добрими їздцями нїколи не були. А коколиб межі „незалежної" Монголії поширити до пустелї Гобі, то лїпшої границї з Китаєм Росія і бажати-би не могла...

Але часи Єрмака Тімофеїча давно вже минули. Правда, що Китай через брак залїзниць ще добрий десяток років не зможе посунути до Монголії стільки війська, щоб його стало для боротьби з Росією, але в Азії Росія має вже противників більш небезпечних нїж Китай, і в разї чогось подібного до анексії Монголії, Росії загрожує не менше конфлїкт з Китаєм а і з Японією і Анґлїєю і з Американськими Сполученими Державами і з Німеччиною, не кажучи вже про те, що після аннексії зовнїшньої Монголії, Японія відповіла б анексією частини Манджурії і одрізала б цїлком Владівосток від Росії. „Добрі наміри" Росії що до Монголії не підлягають жадному сумнїву, але рішучих кроків з боку російського уряду, навченого японською війною, в сїм напрямі, принаймнї в близші часи, чекати досить трудно. А що до дальшої будуччини, то тут треба перш за все звернути увагу на те, що Китай посовуєть ся незвичайно швидко наперед по шляху свого господарського і суспільно-полїтичного розвитку. Не треба звичайно закривати очи на величезні трудности на шляху його поступу. Апетити великих держав, брак фінансів, відсутність добрих шляхів і добре орґанїзованого війська, новий державний лад, до якого ще не призвичаїла ся країна, і боротьба полїтичних пар-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 17:01 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

тій — усі сї обставини сильно загрожують нормальному розвиткови Китая. Але поруч з ними Китай має в собі такі міцні підвалини свого майбутнього розвитку, що прихильники людського поступу можуть бути спокійними за будуччину Китая.

Китай є перш за все державою суто-національною, в більшій мірі ніж яка небудь европейська держава; за виїмком жмені Манджурів, 400 міліонів населення утворюють національну цілість. Китаю не загрожує боротьба націй, котра так сильно спинила суспільно політичний розвиток Австро-Угорщини, зруйновала стару Туреччину і так сильно загрожує сусїдови Китая—Росії. Китайська революція не була справою якоїсь військової партії, вона є дїлом цїлої нації, розвивав ся сей рух на протязї багатьох років: республїканські ідеї, принесені в Китай тисячами студентів і тисячами тисяч робітників головним чином зі Сполучених держав, були дуже добре усвідомлені демократично вихованими історією Китайцями, особливо в південних провінціях. За 15 років до останнього революційного вибуху Сун-ят-сен пропаґував загальне навчаннє для обох полів, широкі демократичні реформи і загальне виборче право для мужчин і жінок. А в 1907 роцї населеннє Китая лило вже кров за те, що здобуто лише тепер, і обережні спроби реформ „поступової партії манджурів“, котї намагав ся перевести спритний хамельон китайської революції Юан-ши-кай, здавали ся смішними і лише дратували нарід.

Народний рух останнїх років, почавшись в промислових центрах південного Китаю охопив всї верстви населення від послїднього кулї до багатого купця з Ханокоу. Розуміючи необхідність демократизації держави для розвитку промислу, велика китайська буржуазія видавала міліони на підтриманнє революційного руху. Коли південній армії повстанців потрібні були гроши, то великі китайські фірми за пару днів гварантували її позичку в 15 міліонів телів. Патріотизм і одушевленнє всїх верств населення в сїй великій боротьбі народу за кращу будуччину трудно змалювати. Характеристичною ознакою китайської революції було се, що вона була направлена не лише проти манджурських грабителїв, а і проти апетитів великих держав, котрим китайський уряд роспродував країну, як казали недавно в Росії „роспивочно и навыносъ“. Одною з форм народнього руху в Китаї була боротьба за націоналїзацію залїзниць; памятаючи добре, що проведеннє манджурської залїзницї було початком „аннексії“ Манджурії, Китайцї напружують всї сили національного орґанїзму, щоб вирвати залїзницї з рук европейських капіталїстів.

Китайцї, які перед 40—50 роками протестували проти проведення найменьшої залїзницї, бо вважали її дїлом дявола, котрий грюкотом

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 17:01 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

і димом може налякати добрих духів і душі померших, тепер збірають величезні суми грошей задля викупу залізниць з рук чужинців і для самостійної будівлї нових. Поруч з „лїґою оборони залізниць“ працювали і инші подібні, і бойкот російських і японських товарів доводить, що найменьше, велику активність і певного рода свідомість широких верств китайського народу, до якої Росіяне не скоро ще доростуть.

Поруч з господарським розвитком Китая, а в значній мірі і попереду, іде і його полїтичний розвиток. Полїтична влада цїлком природно не могла лишити ся в руках тих, що вирвали її з рук манджурських гнобителїв; вона мусїла бути подїленою поміж партіями і поміркованими, але проводирі ріжних течій народнього руху спромогли ся запобігти новій боротьбі і можливій реакції.

Після перемоги над старим урядом Сун-ят-сен з тріумфом вступив до Пекіну і був стрінутий тут з великим одушевленнєм, як найпопулярнїйша людина Китаю. Сун-ят-сен і Юан-ши-кай сї, дві визначнїйші особи принціпіально погодили ся поміж собою. І проводир опозиції Сун-ят-сен признав навіть, що Юан-ши-кай буде найлїпшим президентом республїки.

Демократія Європи ставить ся з довірєм до молодого китайського парляменту і представники демократичних партій парляментів Європи готують ся вітати в Пекинї парлямент, що репрезентуватиме 400-мілїонову націю.

Далекий від експанзії всякого роду, китайський уряд показує рішучий намір боронити цїлість держави і Юан-ши-кай відповідає досить рішуче на заяву Хутухти про відокремленнє Халхи. Не має жадного сумнїву, що в зовнїшній і внутрішній Монголії, звязаній культурою і історією з Китаєм, є багато прихильників державної єдности з Китаєм, хоч би і на основі широкої національної автономії. „Сепаратизм“ Хутухти і иньших лам не є голосом Монголів. А відокремленнє Монголії від Китая було б причиною довгої ворожнечи Китая до Росії, яка могла б мати фатальні наслїдки для останньої, хоч може і не в близькій будучнї.

Відродженнє-ж Китая безперечно матиме величезне полїтичне значіннє не лише для Азії а і для Європи. Сильний ворог на сході від Росії безмежно зменьшить її значіннє на заході. Теперішні події на Далекім Сході можуть мати незабаром рішучий вплив на хід подій на Близькім Сході.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 17:01 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Бібліоґрафія.

Записки Наукового Товариства імени Шевченка, Наукова часопись присвячена українській історії, фільольоґії і етноґрафії, під редакцією Мих. Грушевського, т. CXI (1912 року, кн. V). ст. 240.

Сей том львівських „Записок“ розпочинають „Студії над орґанізацією львівської Ставропіґії від кінця XVI до пол. XVII ст.“ п. Федора Срібного. Праця ще не скінчена. Тут маємо поки що лише 4-й розділ, в котрім автор виясняє на підставі джерельного матеріялу „Матеріяльні відносини братчиків“ (ст. 5—24).

Поляки нераз заявляють, що Львів споконвіку місто польське і що ніколи в минувшости не мав він ніякого значіння в українськім руху. Се очевидна неправда, котру заперечує саме щойно згадане брацтво, яке відограло величезну ролю в українськім культурно-національнім руху XVI—XVII в. Зрозуміло тому, яке зацікавленнє викликає історія сього славного брацтва. „Студії“ п. Срібного, основані на архивних джерелах приносять багато цікавого матеріалу для пізнання внутрішнього життя брацтва. В богацтві сього матеріалу головна вага статї.

Дальше йдуть „Студії над українськими народніми піснями“ д-ра Івана Франка (ст. 25—52). Се кінцева частина роботи, в котрій подає шан. автор „Додатки й поправки“ до попереднїх своїх „Студій“. Глибоко шануючи величезні заслуги ветерана нашого письменства на кождім полї, а науковім зокрема, я дозволю собі одначе сумнївати ся, що до потреби тих численних виписок з історичних творів, якими так щиро пересипає він свої „Студії“. На мій погляд — виписки сї не раз мають характер припадковий, що відбиваєть ся некористно на прозорости й доказовости історичного коментара, котрий повинен бути, на мою думку, як найстислїйний. Даремне також вмістив д-р. Франко в свої „Студії“ над українськими піснями переклад румунської леґенди. Переклад сей (досить свобідний, як се признає сам автор) належить до найкращих зразків теперішньої поетичної творчости славного письменника і під сим оглядом заслуговує на найбільшу увагу нашої освіченої громади, та про те місце йому не в „Студіях“, а на сторінках літературного журналу. Зрештою не є він новиною, бо перед сим друкований був в „Неділї“. Се ще одна з причин, чому він зайвий в „Записках“.

II. Василь Герасимчук продовжує друк своєї цінної розвідки про „Чуднівську кампанїю 1660 р.“, славну тим погромом, який завдала вона московському військови під проводом Шереметєва (див. ст. 53—83).

Віце-президент Віденського Парляменту, п. Юліян Романчук подає в сїй книжцї „Записок“ першу частину своїх інтересних „Критичних заміток до тексту поезій Шевченка“ (ст. 84—116), з котрими мусїтиме рахувати ся кождий, хто працює над „Кобзарем“.

II. Андрій Франко, син д-ра Ів. Франка, подає докінченнє своєї праці про Григорія Ількевича, автора відомої збірки галицько-українських приповідок (Григорій Ількевич, як етноґраф. Див. ст. 117—139). Сї приповідки й опублїковує тут п. А. Франко, бо хоч давнїйше зробив се Яків Головацький, але зробив не науково, значно їх позмінювавши. На мій погляд може не зовсїм було на місцї публїкувати сї приповідки саме

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 17:01 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

в „Записках“, а не в якімсь спеціяльнійшім видавництві, напр. в „Етн. збірнику“. Та зовсім не до річи було передруковувати писання Ількевича на етноґрафічні теми. Їх можна й слід було використати в самій статї в характеристиці Ількевича, як етноґрафа, а не подавати in extenso. На се вони зовсім не заслуговували, тим більше, що виданнє, в якім вони друкували ся, для дослїдника не є недоступним.

В Miscellanea маємо статю п. М. Возняка „З зарання української преси в Галичинї“ (ст. 140—159), в котрій говорить ся про заходи галицьких Українців коло видавання лїтературної часописи (1848 р.).

Нарештї в „Науковій хронїцї“ обговорює п. М. Федюшка книжку нїмецького вченого Карла Дітеріха „Головні течії східно-европейських лїтератур“ (див. наук. хр., „Західнїй погляд на східню Европу“). Про нашу лїтературу не має вчений нїмець найменьшого понятя. (Згадує він лише за Котляревського, котрого зачисляє до Поляків!).

Закінчує книжку бібліоґрафія, в котрій знаходимо велику купу критичних оцїнок, рефератів і заміток про новійші дослїди, матеріяли й статї з ріжних галузей українознавства (преісторія, антропольоґія, археольоґія, історія штуки, історія полїтична й культурна, лїтература і сучасне життє суспільне та культурне).

Вол. Дорошенко.

В. Товстонос. Вічна пісня. *Пєса на 3 дії. Київ 1913. Ст. 71, ціна 35 коп.*

Автор в своїй пєсї дає нам образець роскладу життя дрібної міщанської родини, що ще недавно жила на селї, але попала в город і сей знищив її. Місто зі своєю спеціфічною атмосферою, з своїм клекотом й шумом, з своїм зіпсуттєм й деморалїзацією некорисно й відємно впливає на тих, що тягнуть ся до нього з сел, з степів. Воно пережовує їх тут, червяк починає поволи розточувати колись свіжий, живий та здоровий орґанїзм, нищить всякі моральні прінціпи, а вихованнє молодого поколїння віддає вулицї. А згодом, роздавивши їх, випльовує в дно суспільности, заповняє ними публичні доми й всякі брудні нори. Виростають вони без всяких етичних почувань і пускають ся на всякі „чесні“ заробітки — стають шпигами, злодіями і т. и. — і так тягнуть своє житє. Словом город пережовуючи їх, перетворює в ряди босяка, впихає в їх руки всї чорні й негідні „підприємства“ заповнює ними дно суспільного життя.

Як бачимо, автор взяв на себе дуже інтересну, але рівночасно й тяжку тему, тому не дивувати ся, що й завдання свого як слїд не виконав. Не бачимо тут руки великого артиста, що глибоко потрафить війти в життє, відтворити нам вірно й з силою психольоґію людей і осередка, які він взяв ся малювати. Як неясно представляєть ся нам героїня пєси курсїстка Маруся. Се людина цїлком пассивна, бракує їй всякої рішучости, а найголовнїйше те, що представлена невірно. Живе разом з молодшими своїми братами й сестрою, не позбавлена ще якихсь ширших почувань, одначе байдужно дивить ся, як затроюєть ся їх життє, найменшого впливу на рідню не має, що більше навіть не бачимо змагання, щоб мати якийсь вплив, а як людина все-ж таки інтелїґентна не могла байдужно дивити ся, як червяк починає точити сїмю. Аж доперва на кінцї, коли вже все сформоване й безпомічно мусиш махнути рукою, коли сестра

Generated on 2015-08-07 17:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Леся стає публичною дівчиною і її приносять пробитою ножем підчас веселого гуляння, коли брат Саша стає шпигом, вона говорить: „всї винні тому. Наша провина, не було в нас щирости, всяк про себе дбав". А сього „всяк (значить і Маруся) про себе дбав" автор не старається ся нам змалювати, ми мало де навіть бачимо на се натяки. А найслабшою без ніякого глибшого умотивовання психольоґічного являєть ся сцена, коли курсїстка Маруся, любячи другого, згоджуєть ся вийти замуж за обскурного на пів зідіотілого Гусака, робітника при залїзниці, що побирає 100 руб. в місяць. Довідавши ся рівночасно про смерть бабки, говорить вона: „Я також умерла". Людина занапащує себе, тут розпочинаєть ся її траґедія, — а все те виходить позбавлене глибших душевних переживань, зворушень, тому все блїде і мляве, а місто почуття чогось траґічного змушує нас до сміху. Далеко красшими вийшли побічні дії, як змальованнє постепенного затроювання дітей вуличною атмосферою й лектурою, браком домашнього виховання. Взагалї дитячі характери й психольоґія вийшли подекуди навіть досить майстерні, а сцени справдї живі й досить ориґінальні. Возьмім Лесю або Сашу, характеристика їх розвиваєть ся вірно, чим раз більшої набірає сили й більше починають вони інтересувати читача. Або сей Микола, що нещастить йому, бо все забуває, непамятливий став, всюди проганяють його: „Ти хворий, не годиш ся до діла". А се наслїдки батькових ударів по голові, що зявляючи ся рідко в хатї, таким педаґоґічним средством навчав дітей... і розумієть ся, вивчив. Досить ясно вийшла характеристика Максима, що не любить плакати за ярмом, не бере на себе ніяких обовязків, лиш стає вічним бродягою: „Трапилось погане, не сумуй, пощастило теж не радїй. За все своє життє допевниш ся, що тільки тюрма міцна тай то"... За те на карикатуру звів автор Василя „артиста і поета". Чому його автор впровадив в свою пєсу, не можна ніяк розібрати.

Мимо своїх відємних сторін, книжка не позбавлена інтересу. Сама інтересна тема, скромність автора, брак пози й чиста українська мова роблять її симпатичною і відріжняють її з тої тьми ріжних пєс і комедій, що пишеть ся їх у нас так багато для аматорських театрів.

Ів. Лизанівський.

Альфонс Доде. *Дивні пригоди Тартарена з Тараскону. Переклав Вадим Щербаківський.* Виданнє товариства прихильників української літератури науки і штуки у Львові, Київ—Львів, 1913, стор. 104. Ціна 50 коп.

Знайомити масового українського читача з кращими зразками европейської літератури мовою йому приступного є завданнєм великої ваги. Давати змогу йому читати раз-по-раз щось видатне з великих творців европейської думки й слова—се значить непомітно для нього самого прилучати його до високої культури, вводити в коло ідей і артизму всесвітніх, виховуючи тим самим його душу, якій зрештою зробило ся б душно в рідній, але стоячій, неприступній для спасеного подиху зовні, атмосфері. Скарби всесвітньої творчости неповинні бути тільки привілеєм вибраних: через рідну мову вони конче повинні зробитись власністю кожного, чия думка вже вийшла по за звичайний буденний рівень інтересів тільки матеріяльних. Переклади з чужих мов на рідну мають ще й другий дуже користний бік: вони збагачують мову новими словами, новими

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 17:01 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

зворотами, роблять її елястичнійшою, кольоритнійшою, примушують перекладача працювати уважно над витвореннєм таких комбінацій і сполучень слів рідної йому мови, які-б здолали передати читачеви не самий тільки зміст первотвору, а й красу, зграбність і дотепність його стілю, його дух і той ледве вловимий аромат місця й характеру, що надає творови великої своєрідної оріґінальности, робить його не схожим на инші, не звичайним, рядовим. Тому-то перекладач так само мусить бути художником, артистом, а не ремісником; тому то на всїх культурних мовах є сила всяких перекладів, а обмаль перекладів художнїх, взірцевих.

Наша перекладна література, через причини занадто всїм відомі, досї ще стоїть на тім рівнї розвитку, коли кожний найнезначнїйший переклад з чужої мови зараховуєть ся як видатне придбаннє. Заради сього, йому часом вибачаєть ся багато всяких гріхів. Перед нами зараз переклад прекрасних „Дивних пригод Тартарена з Тараскону", Альфонса Доде, зроблений д. В. Щербаківським і виданий накладом т-ва прихильників української літератури, науки і штуки у Львові. Перекладати великого провансальця—річ одночасно й важка й легка. Важка, бо він у високій степенї володїв таємницею мови, такої багатої, вичерпуюче виразної й зграбної, як французська, з її здатністю до вислову найтонших переживань, найсміливійших змагань і льоту думки людської. Легко тому, що, завдяки південному походженню А. Доде, писання його здебільшого перенято тим жартливим гумором, повним іскравої, блискучої, тонкої іронії, яка складає одну з характеристичних рис і нашого народу і якою у найвищій мірі володїв Українець Микола Гоголь та, на превеликий жаль, прислужив ся нею чужинцям, а не своїм землякам. Хіба не нагадує вам знаменитий тарасконець Тартарен не менш відомого в нас Гоголевого Івана Івановича Перепенка? Додайте до вдачі Івана Івановича кілька характерних рис з Тобілевичевого Харка Ледачого—і перед вами достометний образ Тартарена, сього тарасконського Дон-Кихота плюс Санчо-Панса в одній фіґурі. А славне місто Тараскон, — хіба се не полтавський Миргород з його мешканцями? А манера писання А. Доде?..

Чи здолав-же перекладчик передати своїм перекладом дух і барвисту красу первотвору? Не скажу, щоб пощастило йому зробити се цїлком, але в де-якій мірі і де-які окремі місця читають ся з захопленнєм і в перекладї, а надто перша частина, в якій французський автор змальовує Тараскон, його людність, її вдачу, інтереси, розваги та знайомить читачів із своїм героєм. Се дає нам змогу щиро радити переклад до читання тим, хто ще не мав нагоди познайомитись з сим прекрасним твором Доде. Неприємно трохи вражає часом химерна (драпає, трасця) транскрипція слів, а також уживаннє російських слів (прибори, замість — приладдє, знарядде, начиннє; бідняга—бідаха, горопаха, сердега; розторопний—моторний, жвавий, меткий і т. д.).

Книжку вправлено в дуже цікаву окладинку роботи звісного українського артиста Мих. Бойчука з малюнком на першій і останній сторінцї, що надає їй оріґінального й зграбного вигляду. *С. Тодосієнко.*

В. Лункевич. Підземне царство. Переклад *В. Чикаленко.* Виданнє Добродійного Товариства вид. користних і дешевих книг. СПБ. стор. 96 ціна 15 коп.

В. Лункевич. Історія землї. Переклад *В. Чикаленко.* Вид.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 17:01 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Добродійного Товариства видань користних і дешевих книг СПБ. Стор. 78, ц. 12 коп.

Після відомого указу 1876 року про заборону української мови в виданнях наукових і народних, популярних письменникам нашим лишилась одна область чистої літератури. Писались повісти, романи поезії. В силу того-ж указу видавалось їх дуже мало. Але все ж таки в сій области єсть на чому спинити око; єсть у нас література з красного письменства, котра може сяк так задовольнити читача, навіть вибагливого. Зовсім иньшу картину представляє область наукова. Одна тілько історія України оброблена бездогано, тілько в сій области ми можемо стати нарівні з иньшими европейськими народами. Що-ж до иньших галузів науки то найбіднійше репрезентує себе область природознавства. Оріґінальних творів з природознавства з якими могли би сміло виступити ми перед читачами майже не маємо, не маємо навіть перекладів, котрі б давали змогу рядовому читачеви черпати відомости з природознавства на своїй мові. І тому поява кождої книжки в сій области звертає особливу нашу увагу, а коли ще книжка та зроблена дотепно, з боку вибору і перекладу, то й подяку.

Перед нами дві книжки відомого автора популярізатора природничих наук В. Лункевича: „Історія землї“ і „Підземне царство“ Книжки сї видало відоме всім своєю славною діяльністю СПБ. Добродійне Товариство. Імя автора книжок і самого Товариства видавців свідчать вже самі по собі про цінність сих двох брошюр. Цікаво нам, як справив ся перекладчик з сими, дійсно популярними в оріґіналї, працями.

Признатись, приступаючи до читання їх мимоволї в души ворушилось якесь недовірре до того, щоб книжки сї вийшли в перекладї рівними до оріґіналу. Ждалось, що при найпильнїйшій працї, перекладчик не зможе щасливо вийти з свого завдання, перекладаючи сї книжки, де текст пересипаєть ся термінами спеціальними. Але на щастє таке недовірре було безпідставним. І в оповіданї і в термінольоґії перекладчик справив ся з роботою так, що книжки читають ся легко, з захопленнєм, читають ся так, що жадне місце не викликає трудностий в розумінню. А се найкраще свідчить про те, що переклад добрий. Не будемо торкатись тут змісту книг. Самі заголовки кажуть про зміст їх. Скажемо тілько, що автор, як і звичайно в своїх працях, своїм викладом, методом, знаннєм того, про що пише, робить книжки сї о стілько цікавими, що почавши читати, трудно одірватись. В такі порівнюючи, малі книжечки, тілько такий популярізатор як В. Лункевич, може вложити стілько знанів, тілько такий майстер діла може зворушити в голові стілько питань, що заохочують до сеї области людину. Можна сміло радити нашим читачам сї книги як найкращі з популярної лїтератури по природознавству.

Ю. Сїрий.

Статистическій справочникъ по Харьковской губерніи. Изд. Харьковской Губернской Земской Управи (текущая статистика). 1912 г. ц, 1 р.

Кожному хто працює над економічними дослїдами в межах окремих терріторій Росії добре відомо, як тяжко а часом і зовсім неможливо розшукати відповідні статистичні джерела, на фактичній підставі котрих бу-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 17:01 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ло б можливо оглянути повно економічне життя тої чи иншої частини. Часом так буває багато сирого, дійсно сирого матеріалу, що серед того моря цифр важко буває розглянуть ся, знайти щось загальне, а буває і навпаки — цілком неможливо розшукати відповідного статистичного матеріалу.

Сінтез такого „сирого“ матеріалу дає Харківське Губернське Земство в згаданій вище книзї. Се виданнє стане у великій пригоді спеціалістам дослідувачам економічного життя на Вкраїні, але воно зацікавить безперечно і ширші верстви читачів. Книга подає відомости сливе про все, що дотикаєть ся економічного життя Харківщини: простір (пространство) і природні умови, людність, еміґрацію, землеволодіннє та хліборобство, скотарство, фабрично-заводську промисловість, залізниці та рух грузів хліба, почту та телеґраф, заклади дрібного кредіту, сельсько-господарські та ужиткові общества, земський бюджет та земська діяльність у деяких відділах земського господарства, міста (городи).

Добре вражіннє ще збільшуєть ся від маси цікавих, гарно виконаних картоґрам та діаґрам.

Наведемо де-які відомости сего „справочника“. Площа Харківщини обіймає 4.988,005 десятин землї. Що до ґеольоґічної конструкції вона дуже відріжняєть ся в окремих частинах губернії, але найбільшу площу обіймає крейдяна формація, що дає багато корисного копального добра — бутого каменя, крейди, огнетревалої глини, залізної руди, камяного вугілля і т. д. На південно-західних згірях донецького „кряжа“ проступає пермська формація, з соляними джерелами та озерами, які мають крім медичного ще велике промислове значіннє. Що до ґрунтів, то більшість з них чорноземні — 61,9%, потім суглинки — 12,5%, піскуваті 10,0%, піски — 7,5%, та ріжні — 2,7%. Людність на 1 янв. 1910 р. пораховано у 3.180,8 тисяч обого пола, з того по містах 456,4 тисячи або 14,3%, по селах 2.724,4 тисячи або 85,7%. По національностям Українців 80,6%, Росіян — 17,7%, инших 1,7%. Грамотність на Харківщині в порівнанню з иншими частинами України розвинена найслабше. У збірнику є дуже цікава таблиця, яка показує:

% грамотних.

	У містечках.			В повітах.			У губернії.		
	Муж.	Жін.	Разом.	Муж.	Жін.	Разом.	Муж	Жін.	Разом.
Українців	37,0	13,5	25,3	20,7	3,1	11,9	22,3	4,1	13,2
Россіян	48,4	30,1	39,7	22,4	6,5	14,5	31,2	14,1	22,8
Инших н.	52,1	46,5	49,9	35,9	25,2	30,6	45,6	35,6	41,2

Як треба було дожидати, — через те що російська школа на Україні зрозумілійша Росіянам, ніж Українцям відсоток грамотних серед Росіян значно більший ніж серед Ркраїнців. І щоб там не балакали пп. Струве про загальну зрозумілість російської мови, як спільної, для усіх підданих держави, невмолима льоґічність цифр доводить виразно, яку велику шкоду грамотности чинить російська мова в школах на Україні. В розділї „Переселеніе“ находимо дуже цікаву, ілюстрацію до закона Столипіна про общинну властність. Ще у 1906 році поселяне мандруючи на Сибир, в 63,4% усіх випадків віддавали свої ґрунти „обществу“ (громаді), продавали лиш 3,9%, але після закона Столипіна, з зростом сель-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-07 17:01 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ських „власників“, себ-то деревенська „буржуазія“, поселяне продають майже усю свою землю. Так у 1910 році до громади перейшло лише 0,9% поселянської землї, а 83,2% продані зовсїм. Але велика частина поселян що-року повертає з Сибіру. Поки їх земля переходила до громади, громада в таких випадках поверталаїм її а нова „буржуазія“ не повертає. Так витворюють ся кадри пауперів та безземельної голоти по селах. Що до землеволодїння, то трохи більше половини землї на Харьківщинї (56,5%) належить селянам, а решта, за невеликою виємкою (4% має казна та „удїл“) дворянам та иншим власникам. В середнім на одного дворянина-власника припадає 171 десятина землї, на „разночинця“—27 десятин, а на селянську родину від 3,1—10,3 десятин, або на одну, так звану, „душу“—0,4—1,6 десятин. Тому не диво коли далї невмолимі цифри збірника кажуть про г і р ш у технїку та продуктивність селянського господарства порівняючи з панським. Також повно та виразно малює „справочник“ дїяльність харківських земств, котрі взагалї кажучи, з року на рік видають все більше коштів на потребу людности. Загальна трата у 1870 році була 869.741 карбованців у 1910 році воно досягає вже 8.944,326 карбованців, як бачимо вона збільшила ся у 10,3 раза. Найбільші видатки повертають ся на медицину та народню освіту, але за останнї часи помічаєть ся побільшеннє видатків на економічні заходи, от як аґрономію, ветеринарію.

В. Матвіїв.

Від редакції.

Редакція Лїтературно—Наукового Вістника постановила призначити книжку за лютий 1914 року для пошани столїтнього ювилею Шевченка. Тих шан. громадян, які хотїли б взяти участь в сїй книжцї своїми писаннями звязаними з памятею Шевченка—чи белєтристичними творами, чи розвідками, чи цікавійшими матеріалами, редакція просить сповістити її до 1/VIII про свою участь (з поданнєм теми), а самі рукописи надіслати до 1/XI.

Редакція.

Generated on 2015-08-07 17:01 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ЗМІСТ ШІСТЬДЕСЯТ ПЕРШОГО ТОМУ

За січень, лютий, март 1913 р.

I. ПОЕЗІЇ.

сторінка.

О. Олесь: М. Лисенкови 3
Гр. Чупринка: Привітаннє новорічне 23
Леся Українка: Ізольда Білорука 24
О. Олесь: 13 рік 28
Леся Ясенко: Ти питаєш, чи кохаю 73
Христя Алчевська: Весняні сни 107
Л. С-ч: З Гейне 234
О. Олесь: Живу в якімсь чаду-тумані 295
О. Журлива: Хтось шепоче, я кохаю 323
М. Вороний: Найдорожчий скарб 337
М. Чернявський: Невольник 430
„ Іванко 430
„ Царевич 433
О. Олесь: Коли лунає сміх і пісня 441

II. ПОВІСТИ, НОВЕЛЇ, ДРАМИ, МЕМУАРИ.

М. Коцюбинський: На острові 8
Ор. Левицький: Пашквіль (історичне оповіданнє) 29
О. Пчілка: Микола Лисенко (спогади і думки) 56,235
В. Велентій: В полудневому Алтаї 110
Грицько Сумовитий: Голодишині пироги 114
Софія Тобілевич: Життє Івана Тобілевича (Карпенка-Карого) . . . 124,296,529
В. Леонтович: Я заробив у мого Бога 223
О. Олесь: Осінь (етюд) 217
О. Ремез: Чайка 272
Нат. Романович: Мандрівниця (повість). 308,442
Ничий: Вічна весняна казка 325
Ор. Левицький: Превелебний сват (історичне оповіданнє) 401

Generated on 2015-08-07 17:01 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

Р. О'Коннор Вілінська: Візіт (ескіз) 427
Прохор Воронин: Будьмо кращі 485

Антоніо Бельтрамелі: Судна семи братів (перекл. О. А.) 141
Льондон: Син вовка (перекл Нат. Романович.) 544

III. ЛІТЕРАТУРА, НАУКА, СУСПІЛЬНЕ ЖИТТЄ.

Ів. Стешенко: М. В. Лисенко 75
М. Грушевський: В балканськім антракті 95
М. Залізняк: Сучасна індустрія і давнійші способи продукції 152
М. Євшан: Наш літературний білянс за 1912 р. 163
Ан. Ніковський: Українська література в 1912 р. 170
С. Черкасенко: Українське життє в 1912 р. 183
М. Данько: 1912 рік в політичних відносинах Европи 194
Філярет Колесса: Народній напрям в творчости М. Лисенка 254
Др. С. Людкевич: М. В. Лисенко як творець української національної музики. 266
Ів. Стешенко: Перед великим днем 338
М. Євшан: Літературні замітки (нові повісти й оповідання Нечуя-Левицького. — Наша читаюча публика) 343
А. Чекин: Боротьба за виборче право жінок в Анґлії (лист з Льондону) . 349
В. Дорошенко: Науковий рух в 1912 р. 361,505
С. Черкасенко: З українського життя 374
Л. Цегельський: Місяць зїздів та резолюцій 383
М. Грушевський; На українські теми (Батьки і діти) 434
М. Євшан: Літературні замітки (з приводу книжки М. Вороного — На долах нашого культурного життя) 536
Ignotus: З Австрійської України (деякі підрахунки) 557
С. Черкасенко: З українського життя 564
М. Данько: На близькім і далекім Сході 571

IV. БІБЛЇОҐРАФІЯ.

Записки Українського Наукового Товариства в Київі. Книга X. Київ 1912. — *Вол. Дорошенко.*; Збірник природничо-Технїчної Секції Українського Наукового Товариства в Київі. Книга 2. Київ 1912. — *Др. В. Левицький.*; Jan Rokyta (Adolf Cerny): Prokop Rybar. Roman ceske důše. Versem. Прага 1912.— *М. Євшан.*; Ялинка. Як упорядкувати дитячі свята. За Е. Смирновим упорядкував С. Черкасенко. Київ 1912. — *Юр. Сїрий* Л. И. Ярошевичъ: Очерки економической жизни Юго-Западного края в V. Кіевъ 1912.—*М. Порш.* . 208—216

Про що співають Кобзарі. Написав О. Синявський. Харків 1912. — *О. Л.* Микола Чернявський: Богови невідомому. Київ—Львів 1912. — *С. Тодосієнко.* Рідне слово. Українська читанка. Склали Б. і М. Грінченки. Київ 1912. — *Юр. Сїрий.*; Популярна бібліотека „Лан". В. Гауф. Казки кн. II. Переклав О. Олесь. Київ 1913. — *Педагог.* М. Гоголь: Страшна помста. Полтава 1913. — *С. Ч.* Россійская экспортная палата. Труди комиссіи по пересмотру торговаго договора съ Германіей. Подъ ред. проф. М. И. Туганъ-Барановскаго выпускъ III. Вывозъ зерновыхъ продуктовъ изъ Германіи сост. Л. С. Шорь и Б. И. Элькинъ. С.П.Б

Generated on 2015-08-07 17:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

1912. — *В. Садовський.* Конкурсъ на проэктъ надгробка на могилу М. В. Лисенка . . . . . 390—398

Записки Наукового Товариства імени Шевченка у Львові, т С. XI. 1912. кн. V. — *В. Дорошенко.* Альфонс Доде: Дивні пригоди Тартарена з Тараскону. Переклав В. Щербаківський 1913. — *С. Тодосієнко.* В. Лункевич: Підземне царство. Переклад В. Чикаленка; 2) В. Лункевич: Історія землї. Переклад Чикаленка.—*Ю. Сїрий* В. Товстонос: Вічна пісня. Пєса на 3 дії. Київ 1913. — *Ів. Лизанівський.* Статистическій справочникъ по харьковской губерніи. Харків 1912. — *В. Матвіїв* . . . . . 583—589

Нові книжки 216,398

Від Редакції 589

Generated on 2015-08-07 17:01 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990068
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Digitized by Google

Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN